

LELKIPÁSZTOR

• EVANGÉLIKUS TEOLÓGIAI SZAKFOLYÓIRAT •

6

SZAKÁCS TAMÁS

*Luther vitája Kopernikusszal
Józs 10,12–15 értelmezéséről
Geocentrikus és heliocentrikus
exegézis a teológia és a
csillagászat reformátoránál*

FABINY MÁRTON

*A vallási identitás vizsgálata
az egyháztól eltávolodó fiatal
felnőtteknél. Módszertani
kísérlet – 2. rész*

SEFFER VALENTINA

*Szegyenkezem, tehát vagyok?
Szegyen a pszichológiában
teológiai kitekintéssel*

Kedves Olvasó!

Luther vitája Kopernikusszal Józs 10,12–15 értelmezéséről – *Geocentrikus és heliocentrikus exegézis a teológia és a csillagászat reformátoránál* című tanulmányában Szakács Tamás egy képzeletbeli vitán keresztül mutatja be a két újító közötti összhangot, tömören ismertette a földközéppontú (ptolemaioszi) rendszert. Majd arra keres választ, miért állnak mégis szemben egymással, miközben ismerteti konkrét véleményüket. Végül Józs 10,12–15 magyarázati lehetőségeit mutatja be, kitérve ezek geocentrikus, illetve heliocentrikus szemlélettel való összefüggéseire.

Fabiny Márton *A vallási identitás vizsgálata az egyháztól eltávolodó fiatal felnőtteknél* című munkájának második részében bemutatott esettanulmány a szerző által készített narratív életútinterjú, ami a hermeneutikai esetrekonstrukció módszerével készült. Az interjú alanya, „Boldi” egy azon fiatalok közül, akik vallásos neveltetésben részesültek, és sokáig fontos szerepet is töltött be életükben az egyház – állapítja meg a szerző, majd így folytatja: vékony a határ a vallásos és a nem vallásos ember között. Az, hogy spiritualitását valaki éppen az egyházban vagy más keretek között gyakorolja, olykor apróságokon múlik.

A pszichológiának és a teológiának egyik központi fogalma a szegénység, amely félreérthetetlenül összeköt bennünket a bűneset (1Móz 3) történetével. A szerző különféle elméleteket mutat be és értelmez a szegénység természetével és mibenléletével kapcsolatban, amelyek mind arra irányulnak, hogy vizsgálat tárgyává tegyék a szegénység fogalmát, annak lelki kivetüléseit és az azokból eredeztethető személyiségtorzulásokat. Seffer Valentina *Szegyenkezem, tehát vagyok? Szegénység a pszichológiában teológiai kitekintéssel* című írását a következő gondolatokkal zárja: Jézus Krisztus azért jött, hogy a szegényérzést elvegye az embertől, hogy ne szégyellje magát Isten előtt, hogy ne akarjon rejtőzködni az ember az Emberfia és az őt elküldő Atya előtt.

Az igehirdetési előkészítők a *Szentháromság ünnepe utáni ötödik vasárnap*tól a *nyolcadikig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Júniusi számunk szerzői

Fabiny Márton teológushallgató – Budapest

Fabiny Tamás püspök, egyetemi tanár – Budapest

Hanvay Enikő lelkész – Farád

Horváth-Csitári Boglárka Flóra lelkész, mentálhigiénés szakember – Budapest

Pfeifer Ottó lelkész – Kiskőrös

Reuss András nyugalmazott lelkész, egyetemi tanár – Budapest

Seffer Valentina doktorandusz, hitoktató, festőművész

– Budapest

Szakács Tamás lelkész, rendszeres teológus, fizikus, rovat-szerkesztő – Aszód

Széchei Noémi idegenvezető – Budapest

Széchei Rita szemorvos, író, teológus – Budapest

Szigethy Szenteczki Katalin iskolalelkész, történelem-művelődésszervező szakos tanár – Medgyesegyháza

A Lelkipásztorban publikált tartalmakra a Creative Commons BY-NC-ND 4.0 licenc feltételei érvényesek.

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

Rovatszerkesztő: Jasper-Makay Emese – Szakács Tamás

A szerkesztőbizottság tagjai

Angyal-Cseke Csaba
Csáky-Pallavicini Zsófia
Fabiny Tamás
Johann Gyula
Kodácsy-Simon Eszter
Kondor Péter

Korányi András
Kőszeghy Miklós
László Virgil
Pángyánszky Ágnes
Percze Sándor
Szabó B. András
Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050, e-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Borítótér: Jánosi Nikolett

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 17 500 Ft; fél évre: 8750 Ft. Egy szám ára: 1650 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt) évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Virtuóz Nyomdaipari Kft.

Felelős vezető: a kft. ügyvezetője

ISSN 0133-2821 (nyomtatott)

ISSN 2786-2585 (online)

2 133 282 1 240 60

Csak helytállni

2Móz 14,13a

■ SZIGETHY NÉ SZENTECZKI KATALIN

A titkárság ajtaján sokáig kint volt egy kis tábla: „A lehetetlent azonnal teljesítjük, a *csodára* egy kicsit *várni* kell.” Ha Mózesnek lett volna egy ilyen táblája, lehet, hogy ő is kiakasztja a sátrának a bejáratához. A lehetetlen már megtörtént: Isten népe kivonult Egyiptomból. Most azonban előttük a tenger, körülöttük a sivatag, mögöttük az egyiptomi fáraó bosszúszomjas elitalakulata. Az ókori szuperhatalom hadserege fenyegeti a fegyvertelen civil tömeget. Tökéletes csapda. A kétségbeesés és a félelem lassan úrrá lesz a táboron. Az emberek nem értik, mi is történik, mi végre ez az egész? Jön a számonkérés, a felelősségre vonás. Panasz, értetlenkedés, szorongás. Még a szolgaság, még a sárdagasztás is jobb volt, mint ez a bizonytalanság, ez a halálfélelem. Mózes ott áll a népe előtt. Ő már tudja, amit a többiek még nem. Isten valami nagy dolgot készített elő. A szabadítás műve, ami elkezdődött a páska éjszakáján, most bevégeződhet, és nekik semmit sem kell tenni. *Csak állni, figyelni, látni, hallani.* A csodára már csak egy kicsit kell várni.

A csodát csak várni lehet, elvárni nem. Nem bújhatunk el Isten háta mögé, hogy oldja meg az életünk kihívásait, feladatait. Valljuk be, a mai „felvilágosult ember” nem is akar. Manapság nem az a csapda, hogy (el)várjuk a csodát, sőt ellenkezőleg. A kontrollmánia kelepcejében vagyunk. Mindent meg tudok oldani. Ura vagyok az életemnek. A hajamnál fogva kiráncigálom magamat ebből a gödörből. Nem kell segítség. Az a biztos, ha én megcsinálom, mert akkor az olyan lesz, amilyennek lennie kell. Mindent átlátok, mindent értek, mindenre van racionális magyarázat.

S aztán egyszer csak ott van egy helyzet, amit nem tudok az ellenőrzésem alá vonni, amit nem tudok értelmezni, ami kilátástalan. Tökéletes csapda. S akkor jön a kapkodás, a próbálkozás, a magyarázkodás, a panaszkodás, a bűnbakkeresés, a felelősség áthárítása és az újbóli próbálkozás. Mert – ugyebár – nincsen lehetetlen, csak tehetetlen.

Végül eljön a pillanat, amikor vége lesz az ötleteinknek, az eszközeinknek, alábbhagy a lendület, elfogy az erő, lejár az idő. Ténylegesen. Amikor már nincsen tovább. Akkor kétféle út rajzolódik ki az ember előtt. A teljes kétségbeesés és összeomlás vagy Isten kezébe tenni mindent. Van olyan pillanat, olyan élethelyzet, amikor nincs köztes út. Vagy-vagy.

Ilyenkor az embernek az az egyetlen esélye, ha kimenekül a cselekvési kényszerének labirintusából, és az Istenre hagyatkozó várakozásban békességet talál.

Amikor az ötéves fiamnál 30 százalékos hallásvesztést állapítottak meg, nagyon megijedtem, és a kezembe vettem a dolgokat. Egy orvos nem orvos, két orvos fél orvos, három orvos egy orvos – ad-

tam ki a jelszót. Ám hiába jártuk a rendelőket, a kórházakat, váltottunk ki újabb és újabb gyógyszereket, és hiába vetettünk be mindenféle praktikát, a probléma állandósulni látszott. Rövid úton be kellett ismernem, hogy én ezt a helyzetet lassan nemhogy megoldani, de még kézben tartani sem tudom. A gyermekem állapota romlott, újra és újra visszaesett a betegségbe. Akkor, ott megtanultam, mit jelent Isten kezébe letenni a terheket, teljesen ráhagyatkozni, belesimulni atyai kezébe, imádkozni és nem rimánkodni. És két nap alatt lett orvos, megoldás, műtéti időpont és hamarosan teljes gyógyulás.

Mózes nem csupán elméleti tanácsokkal látta el a népet, hanem valódi gyakorlati megoldási javaslatot tett.

Nem félni – megszabadulni a bénultságtól, sírni, fellelegezni, megkönnyebbülni.

Megállni – megnyugodni, békességet keresni.

Felállni – kiegyenesedni, véget vetni a köldöknézegetésnek.

Helytállni – megmaradni a hitben, mindennél jobban bízni az Úrban.

Meglátni – észrevenni Isten kegyelmének, mentő szeretetének kibontakozását. Csak figyelni, ahogy Isten cselekszik, amit értünk cselekszik.

A Vörös-tengeren való átkelés Isten népének az egyik legmeghatározóbb tapasztalata, amelyet évszázadok után is megénekelnek a Mindenhatót dicsérő zsoltárok. Isten valóban megszabadította népét, s vezette őket tovább egészen a Sínai-hegyhez, ahol rájuk bízta a parancsolatait.

Isten szabadító tervének végrehajtásához nincs szükség emberi cselekedetekre. Nem is lenne elég. Ahogy a bűn csapdájában vergődő ember számára sem jelentenek megoldást jó cselekedetek. Mint ha kompenzációt szeretnének adni Istennek. Legyen elég a napi kis alamizsna a templomlépcsőn kuporgó koldusnak vagy egy bátorító mosoly a kollégának, esetleg előzékenység a buszon vagy a lelki ismeretünket megnyugtató jótékonykodás. A világ elviselhetetlen helyé válna, ha mindezeket nem tennénk, de számunkra nem ezek jelentik a bűntől való szabadulást.

A szabadulásunk Krisztus keresztyében áll. Jézus az, aki átvezet minket a túlsó partra, ahol élet és üdvösség vár ránk. Csak általa és vele nyílik meg az út Isten örök országába.

Életünk megannyi pillanatában kell újra és újra felidézni a receptet, nem félni, megállni, felállni, helytállni, meglátni. Ez nem csupán életünk megannyi csapdájában mutathat utat, hanem az örök élet felé is vezeti tekintetünket. Ha meghalljuk a tanítványokat megszólító Úr szavát: *„Bízatok, én vagyok, ne féljete!”* (Mk 6,50). Ha felállásunk helytállássá lehet az apostoli útmutatás szerint: *„Krisztus szabadságra szabadított meg minket, álljatok meg tehát szilárdan, és ne engedjétek magatokat újra a szolgaság igájába fogni.”* (Gal 5,1). Akkor utunk végén megláthatjuk: *„Amit szem nem látott, fül nem hallott, és ember szíve meg sem sejtett, azt készítette el Isten az őt szeretőknek.”* (1Kor 2,9)

Isten Krisztusban készítette el számunkra a szabadulást, a megváltást. Csakis a hit az „önerő”, amit hozzá tudunk tenni az üdvösségünkhöz. Minden más Isten kegyelme, ajándéka. *„Mert kegyelemből tartattatok meg, hit által; és ez nem töletek van: Isten ajándéka ez.”* (Ef 2,8)

A kis tábla lekerült az ajtóról. Isten azonban valóban nem ismer lehetetlent, és tudja, miért és mennyit kell várnunk a csodára. Ő mindennap harcolt és harcol értünk. Csak maradjunk már egy kicsit veszteg.

Luther vitája Kopernikusszal Józs 10,12–15 értelmezéséről

*Geocentrikus és heliocentrikus exegézis a teológia és a csillagászat reformátoránál**

■ SZAKÁCS TAMÁS

Magyarországi Evangélikus Egyház
lelkész, rovatszerkesztő
E-mail: tamas.szakacs@lutheran.hu

DOL: 10.61894/LP.2024.99.6.1

► A tanulmány egy képzeletbeli disputát taglal Luther és Kopernikusz között. A vita fizikailag nem, csak áttételes értelemben történt meg – ugyanakkor igen tanulságos e wittenberg–fromborki vita. A szerző elsőként a két újító közötti összhangot mutatja fel, tömören ismertetve a földközéppontú (ptolemaioszi) rendszert. Utána azt keresi, miért állnak mégis szemben egymással, miközben ismerteti konkrét véleményüket. Végül Józs 10,12–15 magyarázati lehetőségeit mutatja fel, kitérve azoknak a geocentrikus, illetve heliocentrikus szemlélettel való összefüggéseire. A szerző tudomány és írásértelmezés viszonyára vonatkozó rövid konklúzióval zárja cikkét.

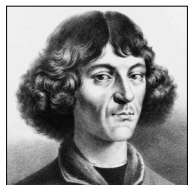
Kulcsszavak: Luther / Kopernikusz / heliocentrikus világkép / geocentrikus világkép / Józsué / gibeóni csata

Felvezetés

Hogyan is lehet Luther és Kopernikusz írásmagyarázati vitáját összefoglalni? Először is a magyarázandó igeszakaszt érdemes átgondolnunk: „Azon a napon, amikor kiszolgáltatta az Úr Izráel fiainak az emóriakat, beszélt Józsué az Úrral, majd ezt mondta Izráel előtt: Nap, maradj veszteg Gibeónban, te is, Hold, az Ajjálón-völgyben! És veszteg maradt a nap, megállott a hold is, míg kitöltötte bosszúját ellenségein a nép. Meg van ez írva a Jásár könyvében. Megállt a nap az ég közepén, nem sietett lenyugodni majdnem egy teljes napig. Nem volt ilyen nap sem azelőtt, sem azután, hogy emberi szóra így hallgatott volna az Úr, mert az Úr harcolt Izráelért. Azután visszatért Józsué egész Izráellel a gilgáli táborba.” (Józs 10,12–15)

Aki nem ismeri konkrétan Luther álláspontját, meg tudja tippelni, mit is mondhatott róla? Talán valami ilyesmit: „Mivel a Biblia álláspontja világosan azt mondja, hogy a Föld a mindenség közepe, csakis a geocentrikus exegézis vezethet helyes eredményre, a Szentírásnak van igaza itt is, Józsué a Napot és a Holdat állította meg.”

* A révfülöpi Luther-konferencián 2024. február 3-án elhangzott előadás szerkesztett változata.

Aki nem ismeri konkrétan Kopernikusz álláspontját, meg tudja tippelni, mint is mondhatott róla? Talán valami ilyesmit: „Mivel a csillagászati megfigyelések világosan azt mutatják, hogy a Nap a mindenség közepe, csakis a heliocentrikus exegézis vezethet helyes eredményre, a matematáknak (matematikai csillagászoknak) van igazuk itt is, Józsué valójában a Föld forgását állította meg.”

Csakhow egy elképzelt vélemény sem egészen felel meg a valóságnak! Jobban át kell gondolnunk a témát.

A Luther-konferenciákon a korábbi évek előadásai között több reformátori eszmecsere kapott már helyet. Soroljunk néhány lehetőséget: *heidelbergi* rendi *disputáció* az ágostonos szerzetes és rendtársai között. *Lipcsei* teológiai *vita* a wittenbergi hatyú és a lipcsei bak (Johann Eck) között. *Marburgi* egyeztető *kollokvium* a reformáció német és svájci irányzata között az úrvacsoráról.

De ki hallott már a *warmiai kanonok és a szárszországi prédikátor exegetikai eszmecserejéről* vagy a *fromborki csillagász és a wittenbergi bibliatudós párbeszédjéről*? Jóllehet ilyen esemény valóban nem történt, áttételesen mégis vitatkozott egymással (legalábbis érintőlegesen) a teológia és a csillagászat reformátora – ahogyan a későbbiekben majd kiderül –, ezért a figyelemfelkeltésen túl is lehet helye az előadás címének. Ez lehetne a *wittenberg–fromborki vita*.

Kopernikusz matematikailag kidolgozott formában tárta fel az érveket amellett, hogy a világ középpontja a Nap kell legyen, és a Föld háromszoros mozgása (forgás a tengelye körül, keringés a Nap körül, valamint a precesszió¹) indokolja az égitestek megfigyelhető jelenségeit. (A csillagok egyszerűbben mozognak az égen, ám a bolygók már igen furcsa görbéket írnak le, időnként hurkot is rajzolva.) Luther ellenben hevesen tagadta ezt a nézetet, azzal érvelve, hogy akkor Józsuének a Föld megállását kellett volna kérnie, nem a Napét és a Holdét.

Témaválasztásomat külső tényezőként indokolja, hogy sokakat foglalkoztatnak a hit és az értelem, a teológia és a természettudomány kérdései, az emberi élet e szegmenseinek viszonya. Van ugyan, akik teljesen független területeknek tekintik e kettőt, sokan ugyanakkor érzik, hogy a kettő mégsem lehet elkülönített egymástól, valami rejtélyes módon egybekapcsolódnak minden különbözőségük ellenére is, még annak dacára is, hogy egyes esetekben egyenesen ellentétes megállapításokra jutnak. Érzékelhető ebből, hogy nem csupán a magam számára fontosak e kérdéskörök. Témaválasztásomat ugyanis belső tényezőként távolabbról kettős végzettségem indokolja. Közelebbről pedig az is, hogy a fizikus szakra vezető út kezdetén a csillagászat iránti vonzalmam állt, amely már alsós koromban „megkörnyékezett”. Amit csak meg lehetett szerezni könyvtárból, könyvesboltból, azt elolvastam. Természetesen Kopernikusszal és általa a kopernikuszi fordulattal is foglalkoztak e könyvek – bár akkoriban eléggé kommunista tálatásban, mélységesen elhallgatták az egyházi kötődéseket, és a viszonyokat kiforgatva egyházellenes céllal és élccel díszítették a féligazságokat. Akkoriban hát számomra pusztán tudományos kérdés volt a különböző naprendszermodellek témája, nem is tudva olyan alkotók, mint Kopernikusz, Galilei, Kepler, Newton valódi eszmei hátteréről. Fizikus szakra mentem, de közben egy kanyar után a teológián kötöttem ki, szög-re akasztva a természettudományt. Aztán a doktori képzésben a bumeráng visszatért... Így esett, hogy 2020-ban a Wesley-szümposzionon az igében és természeti törvényekben kommunikáló Is-

¹ Utóbbi azt jelenti, hogy a Föld forgástengelye mintegy huszonhatezer év alatt – egy kúppalástot végigsúrolva – körbejár. (Lásd pl. SIMONYI 2011, 83. o.)

tenről tartottam előadást (SZAKÁCS 2021), amelyeknek része volt a négy említett tudós is – ezúttal azonban egyházi perspektívából. Ekkor apró érdekesség volt csupán, hogy egy rövid gondolatsor erejéig egymás mellé került Mikolaj és Martin saját összeszerkesztésében. A Luther-konferenciára készülve ugyanakkor egy azóta megjelent Kopernikusz-kötet is segítette a párosítást (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021), mivel egy-egy alfejezetet szentelt a reformátorok (konkrétan Luther, Melancthon és Kálvin) Kopernikusz modelljével kapcsolatos álláspontjainak. Némileg egy már régebben megjelent, bár számomra frissen elem került Kopernikusz-kötet (LAKI–SZÉKELY 2016) is hasznosnak bizonyult, így a két óriás kapcsolatának jellemzését elmélyíthettem e tanulmánykötetek szempontjaival is.

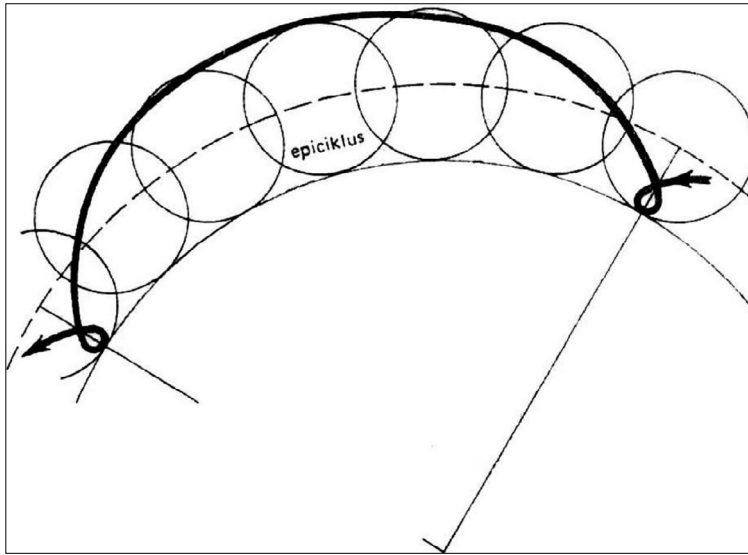
A két „felforgató” összhangja

Elsőként a két – középkor és újkor átmeneteket – kortárs közötti összhangzattanra kell rámutatnom.

A középkori teológia és a középkori világnép bizonyos értelemben egyaránt az embert és tetteit helyezte középpontba, körülötte keringett minden. Az egyház az ember bűnét és a miatta haragvó Isten képét sulykolta bele mindenkibe. A csillagászok, természetfilozófusok az ókori felfogást képviselték, az ember lakta Földet helyezve a mindenség centrumába. Ez két olyan jól felépített rendszer volt, amelyhez nem lehetett anélkül hozzányúlni, hogy ne dőljön össze az egész épület. Kopernikusz tulajdonképpen egy komplex holisztikus rendszert mutatott fel, amelynek előfeltevései arra épülnek, hogy a világban „bizonyos szimmetriát”, azaz arányosságot feltételez (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 31., 38. o.) A reformatori teológia szintén összetett, teljességre törő látást takar, bizonyos alapelveket kiindulásként elfogadva épül fel. Bármelyikről legyen is hát szó, lehetetlen volt lényegesen javítani rajtuk úgy, hogy csak finomítjuk azokat néhány ponton. (Sok kísérlet történt ugyan erre, de nem jutottak előbbre.)

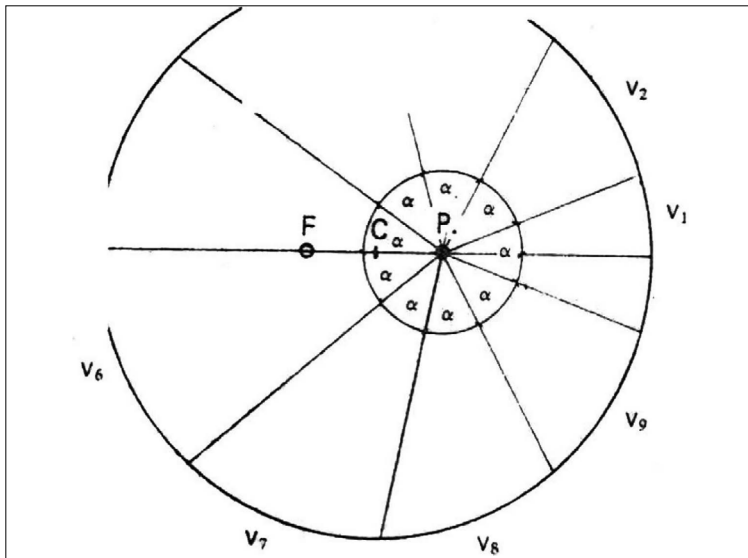
A késő középkori egyházi életet valószínűleg nem szükséges túlságosan bemutatni, hiszen a reformáció hozta változások miatt azt is viszonylag jól ismerjük, milyen is volt az előtte levő vallási architektúra. Valószínűleg az, hogy milyen volt az akkori világnép, több szót érdemel. A második század első felében alkotó Klaudiosz Ptolemaiosz (kb. 85/90–160) célja az volt, hogy a csillagászati megfigyeléseket jól kidolgozott matematikai modellel magyarázza meg, amely alkalmas az előrejelzésre is (például mikor lesznek bolygóegyüttállások, napfogyatkozások, holdfogyatkozások). Ezért az akkor többségében elfogadott világnépet alkalmazta ő is, hiszen úgymint megfigyelőközpontú szándék vezette, amire tökéletesen alkalmas volt a földközéppontú leírás. A platonista elvek miatt akkoriban természetes volt, hogy az égitestek tökéletes mozgást végeznek, azaz pályájuk kör kell, hogy legyen, amelyeknek mozgása is tökéletes, azaz egyenletes sebességgel róják útjukat. Egy gond volt mindössze, hogy ez csak az állócsillagok esetén egyezett a tapasztalattal.

A valóság leírásához szükség volt néhány „bonyolításra”. Az elv azonban továbbra is megkövetelte, hogy tökéletes körpályákon egyenletes sebességgel kell mozogniuk az égitesteknek, ezért segédköröket kellett bevezetni a bolygókhoz, és a középpontot is eltolni némileg. Alapvetően tehát egy bolygóhoz a következők kellett: az ún. *deferens* körpálya az alap, amelynek középpontja azonban nem a Föld, hanem kicsit arrébb levő pont – ez az *excenter*. E körön mozog egy új középpont, az ún. *epiciklus* középpontja, amely egyenletesen forog a *deferensen*, ehhez rögzül a bolygó (lásd 1. ábra).

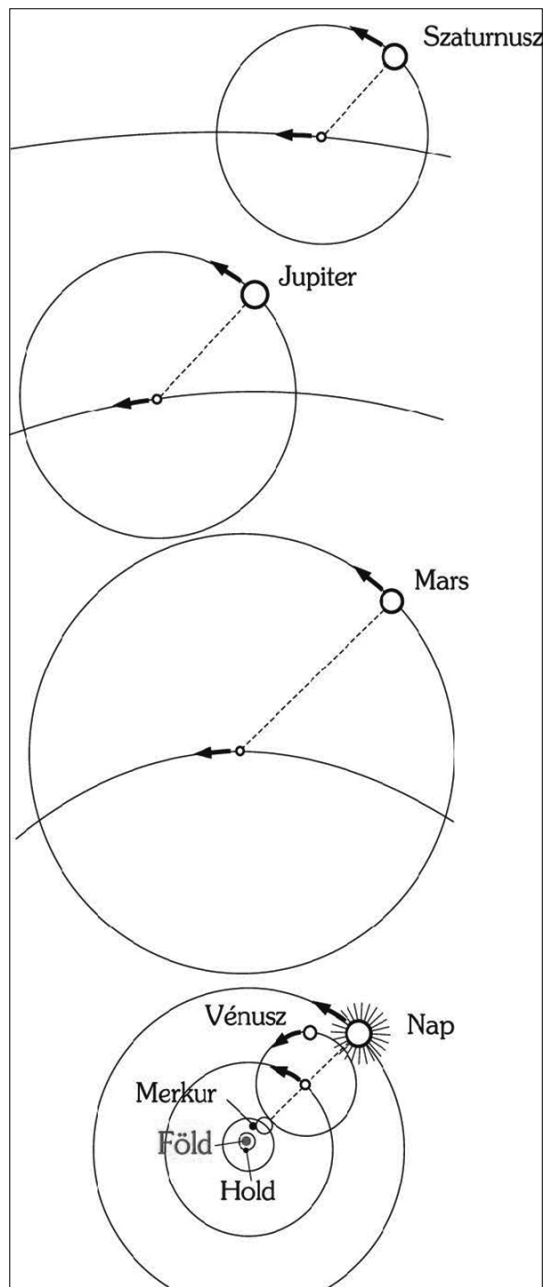
1. ábra. A deferens körpálya, az excenter és az epiciklus középpontja.
Forrás: LAKI–SZÉKELY 2016, 16. o.

Csak hogy ez még mindig nem elég jó! Ptolemaiosz kénytelen volt egy ún. *ekváns pontot* (punctum equans) is alkalmazni, amely a *deferens* középpontjától még egyszer olyan távolságban van, mint a középpont a Földtől. Nos, e pontból tekintve lesz a mozgás egyenletes szögsebességű (lásd 2. ábra).

2. ábra. Az ekváns pont. Forrás: LAKI–SZÉKELY 2016, 17. o.

Bolygónként külön-külön kellett megalkotni a *deferenseket*, az *excentereket* és velük az *ekvánsokat*, valamint az *epiciklusokat*. Az így felépülő rendszer az akkori szabad szemmel történő megfigyelési pontossággal nagyjából összeegyeztethető volt (lásd 3. ábra).

3. ábra. A bolygók mozgásának megfigyelőközpontú rendszere.

Forrás: SIMONYI 2011, 100. o.

Minden szépsége ellenére az elképzelés nem mond semmit az égitestek sorrendjére vonatkozóan, sem hogy melyik milyen távol van a Földtől – így sokféle változat terjedt el. Aztán a pontosság növelésére egyesek szaporították az *epiciklusok* számát is, egyre bonyolultabb rendszert alkotva. A belső összefüggések miatt olyan volt ez, mint a jenga játék: ha óvatlanul kihúzzunk egy hasábot, összedől az egész torony.

Kopernikusz a következőképpen fejezte ki ezt III. Pál pápának címzett előszavában: „...ez az elgondolás az összes csillag és pálya rendjeit, nagyságát és magát az eget úgy kapcsolja egybe, hogy annak egyetlen részében sem lehet áthelyezni semmit anélkül, hogy össze ne zavarodna a többi rész és az egész világegyetem.” (Idézi VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 87. o. Más fordításban lásd még: RUSINEK 1973, 81–82. o.)

A tudománytörténész Thomas Samuel Kuhn többek között éppen Kopernikustól vette a példát arra, hogy a paradigmák (későbbi kifejezésével a szakmai mátrixok) összemérhetetlenek, nem lehet csak egyes részeit összevetni, összehasonlítani, mert teljesen más alapokon épülnek fel (lásd pl. KUHN 1984, 197–204. o.). Az egyházi, teológiai rendszer is ugyanilyen monolit volt, nem lehetett egykönnyen változtatni rajta a belső összefüggések miatt. George Arthur Lindbeck éppen Kuhntól vette a példát arra – az ökumenikus párbeszéd tanulságait megfogalmazva –, hogy a felekezetek dogmái összemérhetetlenek, nem lehet csak egyes tételeiket összevetni, összehasonlítani, mert teljesen más alapokon épülnek fel.²

Kopernikusz és Luther a „Szent Grált” keresték – egyikük a csillagászatban, másikuk a teológiában. A maga módján mindegyik alaposan felforgatta és megreformálta a megszokott vilá-

² Lásd LINDBECK 1998, pl. 28–29., 36., 39–40., 62–63., 65., 85., 110–111., 115., 119. o.

got, forradalmat csinált. Előbbi fő művének címe szó szerint is felforgató, forradalmi írás: *De revolutionibus orbium coelestium* (Az égi szférák körforgásairól). Kifigurázva: az égi pályák/szférák forradalmáról, felforgatásáról írt... (Ugyanakkor úgy tekintett heliocentrikus művére, hogy ezáltal belelátott a Teremtő szándékaiba³ – ahogyan később Kepler⁴ is tette.) Luthert is sokszor vádolták felforgatással, amit visszautasított. Az viszont biztos, hogy az általa elindított mozgalmat reformációnak nevezik, és a lengyel–porosz csillagász is megreformálta világképünket.

A rendszerek monolitikus jellege nem tett lehetővé finomítást, újravakolást, csak az alapokig lebontást és teljesen újraépítést. Szinte egy időben álltak neki rekonstrukcióiknak. Kopernikusz tanai kézirat formájában már jóval műve 1543-as megjelenése előtt is terjedtek, mert barátai rábeszélésére egy az elvi, lényegi elgondolást tartalmazó, de a bonyolult matematikai számításokat nélkülöző levélformátumú tanulmánya közkezen forgott (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 21–22. o.). Később Tycho de Brahe a *Commentariolus* (magyarázatocska, kis kommentár) címet adta neki. Legrégibb dokumentált adat, hogy 1514-ben egy magánkönyvtárban leltárba vették (SZÉKELY 2016, 9. o.). 1510-től kezdve járt körbe a mű, és a két fennmaradt kézirat 1505–1515 között keletkezhetett (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 39. o. és uo. 78. jegyz.). Luther toronyélményének, azaz a reformátori megvilágosodásnak, a megigazulástan felismerésének (McGRATH inkább teológiai áttörésnek nevezi) időpontja vitatott, 1505 és 1519 között tulajdonképpen minden dátumot felvetettek már (1985, 142–143. o.). Annyit mindenestre megállapíthatunk, hogy évtizedes nagyságrendben egybeesett a csillagászat és a teológia fordulata. Mindkettejük felismerése annyira átütő volt, hogy feje tetejére állította koruk világát.

Mindezek ellenére mindketten igencsak konzervatívok, hagyományörzők voltak! Kopernikusz nem magától, hanem épp az ókori görögökre tekintve keresett más rendszert: olyan dogmatikus rendszer követője volt, mint a püthagoreus-platonista filozófia, benne az égitestek tökéletes körpályán egyenletesen történő mozgásának tana. Mondhatni éppenhogy vissza akart térni az általa igaznak tartott szemlélethez, amelyet szerinte Ptolemaiosz rendszere megsértett (SZÉKELY 2016, 10. o.). Luther is minduntalan hangsúlyozta, hogy ő nem új tant hirdet, hanem nagyon is a régit, amely visszanyúlik nemcsak a rendalapítójáig, Augustinus egyházatyáig, hanem az első apostolokig. Történetesen Pálra vezet vissza mindent, akinek tanításától a középkori egyház elhajlott (lásd pl. a *Heidelbergi disputáció* bevezetését: LUTHER 1999, 10. o.). Ebben az értelemben tehát a reformátori tanítás nem volt újdonság, hanem újrafelfedezés. Igazság szerint a heliocentrikus modell sem volt újdonság, Kopernikusz is az ókori tekintélyekre hivatkozik, akik már felismerték a Föld keringését (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 49. o.).

Klaudiosz Ptolemaiosz ugyanakkor a korabeli többségi nézet szerint a Föld körül keringette a világot, a középkori teológia pedig a bűn és a haragvó Isten révén végső soron az ember cselekedetei körül. Kopernikusz a ptolemaioszi rendszeren nevelkedett, de visszavágyott a platóni szimmetriához és egyszerűséghez, ezért a Napot tette meg középpontnak. (A *συμμετρία* eredeti értelme a közös mérték, helyes arány! Az általa használt értelemben a szimmetria a bolygópályák egymáshoz viszonyított sajátos arányosságát jelentette, illetve a rendszer összetettségét, amelyben minden rész szigorú rend

³ Lásd pl.: „Ismerni Isten hatalmas tetteit, megérteni bölcsességét, fenségét és hatalmát, megérteni az ő törvényeinek csodálatos működését, mindez bizonyosan kellemes és elfogadható módja a Legfelsőbb imádásának, akinek nem ismerete nem lehet hálásabb, mint az ismerete.” (Kopernikusz, <https://sciencemeetsfaith.wordpress.com/2019/05/24/nicolaus-copernicus-knowledge-of-creation-as-worship-to-god/>, megtekintés: 2024. március 12.)

⁴ Lásd pl.: „A mű, amelyen életem javát dolgoztam Tycho Brahéval, megpillantja végre a napvilágot. Semmi sem tart vissza... Alea iacta est. A könyvet megírtam, és teljesen mindegy nekem, hogy most fogják-e olvasni, vagy csak az utókor. Talán száz évet is vár az olvasóra, most, midőn az Úristen hatezer évet várt a megfigyelőre.” (INFELD 1973, 108. o.)

szerint illeszkedik egymáshoz, a harmóniának pedig az is része, hogy szerinte a Föld sugara és távolsága a Naptól úgy aránylik egymáshoz, mint a Nap távolsága és a csillagok távolsága [VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 31–32., 38., 84–85., 23. o.] Luther az arisztotelészi alapokon nyugvó skolasztikán nevelkedett (ha nem is a *via antiqua* változatán, hanem a *via modernán* [vö. McGRATH 1985, 25–26., 29–30., 35–36. o.]), de visszavágyott a páli teológiához és a megigazulás egyszerűségéhez, ezért Krisztust, a világ Világosságát, a lelki Napot tette meg középpontnak. Teljesítményük azonban a rájuk hagyományozott örökség, a sok öröklött tudás alapos ismeretében, azok újszerű alkalmazásában áll. Ha Simonyi Károly szerint Kopernikusz „múltba néző forradalmár”, akkor talán kettejükre mondhatjuk azt, hogy „konzervatív forradalmárok” voltak (SZÉKELY 2016, 11. o.). Másképpen: „reformdogmatikusok” voltak, konzervatív felforgatói az égi, illetve a teológiai pályáknak (*De revolutionibus orbium coelestium*).

Mindketten alaposan elsajátították a régi hagyományos tanítást, ami a könnyű látszattal ellentétben elengedhetetlen feltétele az új rendszer felismerésének, megszületésének. Tudni kell ugyanis, hol vannak a meglevő alapok kritikus pontjai, ami a statikai problémákat is megvilágíthatja. Mindketten arra jutottak, hogy az arisztotelészi filozófia problémája nem csupán az, hogy a homlokzaton potyogni kezdett a vakolat, hanem korukat jóval megelőzve felismerték, hogy az alapoktól omladozik az épület, és összedőléssel fenyeget. Mindketten menekülni igyekeznek a romok alól. Rengeteg egységesítési kísérlet után egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a csillagászati megfigyelések nem egyeztethetők össze az arisztotelészi természetfilozófiával, fizikával (FEHÉR 2016, 13. o.). Hasonlóan hiába próbálkozott Luther a Szentírás és az arisztotelészi filozófián nyugvó skolasztikus teológia egységesítésével, egyre világosabb lett, hogy az nem lehetséges.

A szembenállás okait keresve

A közös háttér ismeretében magától adódik a kérdés: ha ilyen sok hasonlóság van köztük, akkor mégis miért vitatkoznak, mi az oka az egymásnak feszülő véleményüknek? Teológusokként természetesen a lutheri látást ismerjük jobban, ezért inkább a kopernikuszi felfogást célszerű részletesebben megnéznünk, aztán tekintünk a kút mélyére, hogy milyen szándékok és indokok vezették a warmiai kanonokot.

Mint láttuk, Kopernikusz valójában – a látszattal ellentétben – alapvetően a ptolemaioszi elvek mentén gondolkodott, még konkrétan a püthagoraszi-platóni ideák elkötelezettje volt. Ugyanakkor egyszerűbb, következetesebb, szimmetrikusabb modellre vágyott. Valójában a ptolemaioszi rendszeren belül csak az *ekvántól* irtózott, ezt akarta kiküszöbölni, illetve olyan alapelveket igyekezett találni, amelyek minden bolygóra egységesen érvényesek, nem pedig bolygónként változnak (FEHÉR 2016, 14. o.). Ezt találta meg abban, hogy valójában nem szükséges minden egyes bolygóra olyan *deferenseket* felvenni, amelyek külön-külön tükrözik a Nap mozgását. Ehelyett a Napot választva origónak a körök feleslegessé váltak, cserébe csupán a Földre kellett alkalmazni ugyanazt a rendszert, mint a bolygókra. Így sikerült a körpályákat harmincnégyre csökkenteni (majdnem százról) – tehát *epiciklusok* és *excenterek* azért maradtak, máskülönben lehetetlen lett volna a megfigyeléseket megmagyarázni (akkori kifejezéssel a jelenségeket megőrizni), de az *ekvánso*kot valóban száműzte, valóban egységesebb modellt ajánlott. Ki kell emelni mindazonáltal, hogy matematikailag a két modell ekvivalens, csak a nézőpontja más.

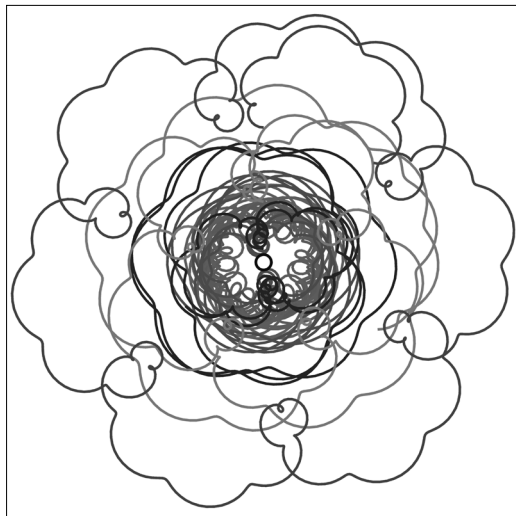
Ugyanígy törekedett az egységes teológiai elvre Luther is. A szerteágazó egyházi hagyomány sokféle rendelkezése igyekezett irányt mutatni az üdvösségre vezető úttal kapcsolatban, temérdek egyedi szabályt alkotva. Számos *epiciklus*ra volt tehát szükség. Az ágostonos barátot azonban nem elégítette

ki mindez, mert a lelkiismeretét nem lehetett megtéveszteni ilyen parancsolat-útvesztővel, és tudta jól, hogy nem képes minden egyes szabálynak megfelelni. A haragvó és büntető bíró-Isten helyett azért is kereste a kegyelmes Istent, mert azt remélte, hogy találni egy olyan hitbeli posztulátumot, amelyből aztán szinte magától kibomlik minden teológiai igazság. Isten igazságának érvényesülését pedig jól tudjuk, hogy a Római levélről szóló előadásokra készülve találta meg a reformatori megigazulástan formájában. Most már nem a cselekedetek Földje körül forgott az egyházi világ, hanem Krisztus Napja körül. Mindemellett, bár katolikus részről azzal vádolták a „hitújítókat”, hogy tiltják a jó cselekedeteket, valójában csak helyre tették azokat, de ugyanúgy igényelték, és e tekintetben a két felfogás ekvivalens volt.

Az általános relativitáselmélet alapgondolata éppen az, hogy a fizikai törvények bármely, akármi-ként is mozgó megfigyelő szempontjából egységesen leírhatók, és a két megfigyelő által tapasztalható jelenségek matematikailag egymásba alakíthatók, ekvivalensek. Viszont mivel nincs arkhimédészi pont, amelynek segítségével kibillenthető lenne a világ, nem mondhatjuk egyikre sem, hogy jobb vagy rosszabb lenne a másiknál. Bibliailag sincs jelentősége, hogy napközéppontúan vagy földközéppontúan gondolkodunk, ahogyan majd Józs 10,12–15 exegézisének is láthatjuk.

Ha ekvivalensek a felfogások, akkor miért kell annyit vitatkozni rajtuk? Egy furcsa szemléltetést adhatunk rá. Egyszerűsített fogalmakkal beszéljünk cselekedetközpontú, emberközpontú és Krisztus-központú teológiáról. Párhuzamként Ptolemaiosz és Kopernikusz rendszerei mellé tegyük harmadiknak Neil Armstrongot, amikor megtette első lépését a Holdra szálláskor – kis lépését egy embernek és nagy ugrását az emberiségnek.

Armstrong megfigyelői státuszában igencsak kesze-kuszan mozognak a bolygók, ember legyen a talpán, aki felfedezi benne a rendszert! Érthetetlen módon cikáznak ide-oda az égitestek. Hálásak lehetünk Istennek, hogy a Földre teremtett bennünket, mert bizonyára nem jött volna létre Ptolemaiosz rendszere, ha ezzel a kaotikus képpel szembesülnénk napról napra. Kopernikuszéra is jó pár évszázadot vagy akár évezredet kellett volna még várni. Bizony, igencsak meg kell izzadnia annak, aki a farizeusok által felállított hatszáztizenhárom parancsolat alapján igyekszik Isten előtt kedvessé lenni és a cselekedetközpontú világképben rendet vágni!

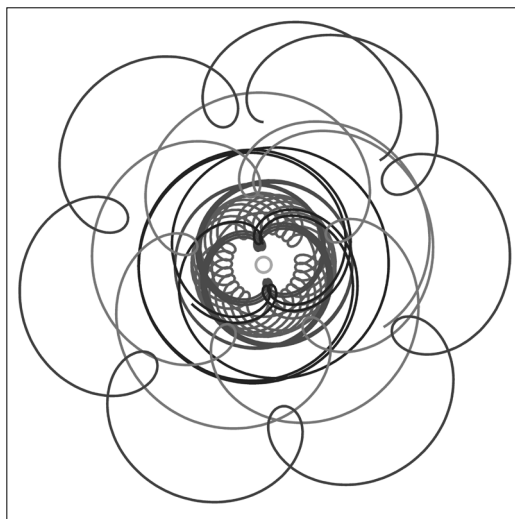
4. ábra. A lunocentrikus naprendszer sematikus modelljének pályagörbéi

Ha egy emberközpontú teológiát tekintünk, amely az embertől várja, hogy kieszközölje Isten irgalmát, azt ahhoz hasonlíthatjuk, ahogyan Ptolemaiosz látta a világot a maga emberközpontú, geocentrikus világmodelljében. Némileg egyszerűbb az előző lunocentrikusnál, de azért még így is sok bonyodalom fűszerezi az égitestek mozgását, például hol előreszaladnak pályájukon, hol visszakanyarodnak, majd újult erővel lendülnek előre... A cselekedetről az emberre, az emberi tudományra váltva teológiai értelemben is egyszerűsödik a képlet, ahogyan a hatszáztizenhárom parancsolatról Jézus két nagy parancsolatára váltva is sok minden kisimul. Igaz, amíg az ember van középen, addig azért még mindig sok kuszaság jellemzi a hitéletet, előrehaladások és visszaesések, megújulások tarkítják. Ezért is érezte úgy

Luther, hogy könnyű eltévedni a középkori egyházi szabályok labirintusában.

Szükség lenne Ariadné fonalára! A teológus úgy találta, hogy a megoldást az jelenti, hogy Krisztust helyezzük a középpontba, és az általa elnyerhető hit általi megigazulást. A csillagász pedig az egyszerűsítést abban találta meg, hogy a Napot helyezte a centrumba. Láss csodát, máris egyszerűbbé vált a teológia is, a kozmológia is, mindkettő dinamikája átláthatóbbá lett.

De a két „felforgató” miért nem jut végül is azonos álláspontra Józs 10,12–15 kapcsán, ha még a középpontok tekintetében is sok hasonlóság áll fenn köztük? Nézzük először is a konkrét véleményüket egymással kapcsolatban és azok hátterét, ami sok mindent megmagyaráz!

5. ábra. A geocentrikus naprendszer sematikus modelljének pályagörbéi

Bolond asztrológus és elferdítve magyarázó biblikus

Luther egyik, az 1530-as évek elejére datált asztali beszélgetését kell elővennünk, ahol név nélkül, mégis elég egyértelműen utal Kopernikuszra:

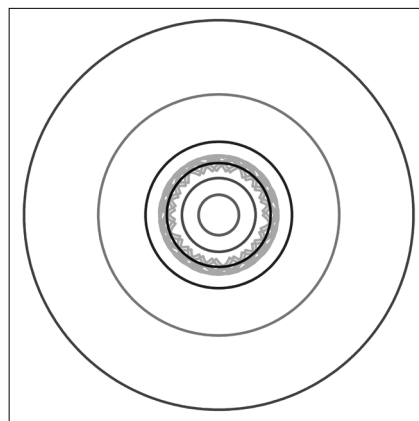
„Szó volt egy új asztrológusról, aki azt próbálta bizonyítani, hogy a Föld az, ami mozog és kering, nem pedig az égbolt vagy a firmamentum, sem a Nap és a Hold; mint-ha valaki kocsi- vagy hajóban ülve haladna, és azt hinné, hogy nyugszik és nem mozdul, viszont a szárazföld és a fák mozognak és futnak hátrafelé.

– De már csak így megy manapság: aki az okosságával akar kitűnni, az semmit sem fogad el abból, amit mások csinálnak, hanem valami különös dolgot kell kitalálni, és az kell hogy legyen a legjobb, amit ő talált ki. Ez a bolond a csillagászat egész tudományát kiforgatná. Pedig a Szentírás is arról tanúskodik, hogy Józsué a Napot állította meg, nem pedig a Földet (Józs 10,13).

A csillagoknak – mondta Luther doktor – nincs sem erejük, sem tényleges hatásuk, hanem ők csak jelek; így hát méltán bepanaszolhatnánk az asztrológusokat vagy csillagjósokat, akik sajtáságos hatóerőt és befolyást aggatnak rájuk és tulajdonítanak nekik, amelyet pedig Isten nem adott és nem juttatott nekik. [...]

Hogy az asztrológia biztos megismerés és tudomány, azt sem Philippus, sem pedig más nem fogja velem elhíttetni.” (LVM 8: 163. o.)

Ez világos és kategorikus állásfoglalás, és nem igényel túl sok magyarázatot, hogy bizony Kopernikusz rendszeréről szól a kritika és ellenvetés. Láttuk már, hogy ekkor egy ideje előzetes formában

6. ábra. A heliocentrikus naprendszer sematikus modelljének pályagörbéi

terjedtek a kopernikuszi tanok, de még a *Commentariolus*ban sem voltak alátámasztva mögöttes számítással, az csupán a fő elvi gondolatokat és érveket közölte. A *De revolutionibus* pedig még jó egy évtizedig az asztalfiókban rejtőzött.

A warmiai kanonok tanítványa, a wittenbergi csillagász jelentett kapcsolatot Fromborkkal. Mivel a *De revolutionibus* előszavát kimutathatóan csak a kiadás előtt nem sokkal, 1542 júniusában (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 49. o.) írta Kopernikusz, viszont mind csillagászoktól (RUSINEK 1973, 77–78. o.), mind teológusoktól sok kritikát kapott már eddigre, és Rheticus révén konkrétan Luther álláspontját minden bizonnyal ismerte, ezért mondhatjuk, hogy valóban vitaszerűen, válaszként fogalmazta meg az előszóban csak formailag előzetesnek ható önvédelmi gondolatát:

„Ha netán lesznek ματαιόλογοι,⁵ akik semmilyen matematikai elméletet nem ismernek ugyan, mégis ítéletet alkotnak maguknak azokról, és az Írás valamely, szándékuk szerint kiforgatott szöveg-helye miatt meg merésznék támadni és róni itteni célkitűzésemet, akkor velük egyáltalán nem foglalkozom, még annyit sem, hogy legalább vakmerőnek bélyegezném az ítéletüket.” (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 88. o.)

Ennyi, és nem több a „szarmata csillagász”⁶ ellenvetése a reformátorok álláspontjára. Luther teológiai okokra hivatkozva, Melanchthon saját arisztotelianus fizikájára hivatkozva utasította el Kopernikusz tanait. Kálvin is elveti ezeket a forradalmi felforgató elképzeléseket (bár nem említi konkrétan Kopernikuszt, tulajdonképpen egy hely azonosítható be, ahol valószínűleg a porosz–lengyel asztrológusokról van szó), márpedig úgy vélte, hogy az egyház reformja csak stabil világkép mellett lehetséges... (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 58–60. o.) Annyit még esetleg hozzátehetünk a reformátorok ellenállásához, hogy a csillagászati ellenvetések között emlegették, hogy ha a Föld forogna, akkor a tengerek körbeszáguldanának – azonban erre is azzal ad magyarázatot, hogy tagadja az arisztotelészi fizikát – ahogyan azt ellenvetést is, miszerint ha Józsue idejében a Föld megállt volna, akkor a víz a tehetetlenségéből kifolyólag továbbforgott volna és a tengerek mindent elöntöttek volna.

Azt mindenképp láthatjuk Kopernikusznál, hogy szó nincs arról a felvilágosodás és az ateizmus által terjesztett jelenségről, hogy Kopernikusz a tudomány embereként szállt volna vitába az egyházzal (akár a katolikus, akár a reformatori felfogásokkal), hanem nagyon is az egyházon belül végezte munkáját, és a Szentírással jól összeegyeztethetőként tekintett művére. Éppen ezért ajánlotta művét az előszó révén III. Pál pápának, mint aki ért a matematikához (lásd pl. VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 48., 60. o.). Elődje, VII. Kelemen is érdeklődött rendszere iránt (lásd pl. LAKI–SZÉKELY 2016, 96. o.). Ráadásul éppen Kopernikusz volt az, aki tudományosan nem tudta bizonyítani elméletét – igaz, azt, hogy a Föld éves mozgása nem megfigyelhető, azzal magyarázta, hogy a csillagok sokkal messzebb vannak annál, mint akkoriban feltételezték, és ezért nem mérhető ki a parallaxisuk, az éves mozgásuk az égbolton; ebben ugyan igaza volt, de a nem megfigyelhetőségre utalás még nem bizonyítás. Azt is észre kell vennünk, hogy Luther az asztrológia ellen beszél valójában az idézett asztali beszélgetésben, és épp a tudományos bizonyíték hiánya miatt is történhetett, hogy ide sorolta a napközéppontú elképzelést, nem a tudományok közé. Tulajdonképpen akkor tényleg nem is volt az – semmi sem állt mellette bizonyítékként, arra még háromszáz évet kellett várni.⁷

Elhamarkodott tehát azok véleménye – Kopernikusz szavait visszafordítva „legalább vakmerőnek

⁵ Összevissza beszélő emberek.

⁶ Melanchthon megnevezése.

⁷ 1838-ig. Lásd pl. VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 76. o.

bélyegezném az ítéletüket” –, akik ledorongolják a reformátorokat, szűklátókörűséggel vádolják őket, stb. Itt egy akkoriban tudománytalanak tűnő elképzelést kritizál Luther, amelyről inkább csak szóbeszédet hallott. Máskor nagyon is világosan megfogalmazza, hogy tudományos kérdésekben nem az Írás alapján kell dönten, az a tudósok dolga. Erre Bolyki János jól rávilágított:

„Luther teológiája a Szentírásnak a természettel kapcsolatos leíró vagy költői részeiben nem keres természettudományos vonatkozású ismeretforrást. Így ír: »Meg kell itt ismételnem, amit eddig többször mondtam: hozzá kell szoknunk ahhoz a különleges stílushoz és módhoz, ahogy a Szentlélek szól, mint ahogy a többi tudományt (artes) sem tanulmányozhatja gyümölcsözőbben senki, aki nem sajátította el beszédmódjukat. [...] az asztronómus teljes joggal használhatja úgynevezett szféráit [...], epiciklusait stb., mert éppen így tud helyesen és megfelelően tanítani. De a Szentírás nem használja ezeket a fogalmakat. Hanem az egész fölöttünk található égi épületet egyszerűen mennynek nevezi.« Nem mindig ilyen egyértelműen nyilatkozik viszont arról, hogy vajon a természettudomány csak a természetre vonatkozik-e, vagy eljuthat-e Isten ismeretére is. »A matematikai tudomány segítségével, melyről nem lehet másként szólni, mint hogy Isten kijelenti és megmutatja, az ember gondolatával a magasba szárnyal.«” (BOLYKI 1979, 19–20. o.)

Melanchthon álláspontját is egyoldalú lenne azzal elintézni, hogy nem fogadta el a kopernikuszi tant mint fizikailag helyeset, mert ettől függetlenül Wittenbergben és nyomában más lutheránus egyetemeken is pártolta, hogy a csillagászat keretében a heliocentrikus elképzelést is tanítsák (lásd pl. VASÁNYI–KUTROVÁZ 2021, 76. o.). Eredménye pedig az, hogy egy élete során mindig lelkiismeret-furdallással küzdő ember, aki ugyan eredetileg lelkésznek tanult, de aztán inkább csillagász lett, műve elkészültekor mégis megnyugodhatott, és a bolygómozgás három törvényének megtalálása után azt írta: „Teológus akartam lenni, hosszú ideig nyugtalan voltam. Most azonban látom, hogyan dicsőül meg Isten a csillagászatban tett erőfeszítéseim által.” (JÁKI 2004, 433. o.) Éppen Kepler mutatott rá egyébként, hogy bizony Kopernikusz rendszere is ugyanúgy hibákkal terhelt, mint amivel Ptolemaioszt vádolta. Sőt valójában még kicsit csalt is a megfigyelési adatokban (uo. 232. o.) – pontosabb értékekkel meg sem alkothatta volna napközéppontú modelljét. Kepler viszont kora legprecízebb csillagásza, Tycho de Brahe adatait használta, így juthatott új eredményre. Az eredmény pedig valószínűleg nagyon nem tetszett volna Kopernikusznek, ha megérte volna: végképp szertefoszlottak a platóni tökéletes körpályák! Már nem csupán *excenterek*re volt szükség, hanem egyenesen olyan görbére, amelynek a körrel szemben két centruma (pontosabban fókusza) van. (Tillichnek azért jól jön ez, mert az ige hirdetést ilyen kétfókuszú szemléletben látja, ahol az egyik fókusz az ember kérdéseit, a másik Isten válaszait tartalmazza.) Persze nemcsak Kopernikusz esetén mondhatjuk el, hogy a saját rendszerre felé hajlott a keze, akár a megfigyelések értékelésében, értelmezésében is, bizonyos értelemben és bizonyos fokon mindenkivel így van. Például Luther esetén is tudjuk, hogy alapmeggyőződése olyan erős volt, hogy szükség esetén ahhoz igazította hermeneutikáját is, írásértését is. Úgy is mondhatjuk, hogy Józs 10,12–15 esetén a reformátor is arra szorul, hogy a körpályákhoz ragaszkodásból engedjen kicsit, és helyette egy hasonló, de általánosabb pályát, az ellipszist fogadja el...

A napközéppontú felfogásokat már a görögök is ismerték ugyan, de nem tudták megfigyelésekkel eldönthetővé tenni igaz voltát, és az akkori metafizikai elgondolások miatt általában ragaszkodtak az égi gömbhéjakhoz, a szférákhoz, mert azok mechanikáját el tudták képzelni, mérnökiileg megépíthető is volt, amikor asztrolábiumokat készítettek. Úgy tűnik, hogy Alexandriai Hüpátia már az ellipszispályákat is legalábbis lehetségesnek tartotta. Talán ha Kürilloszék nem gyilkolja meg brutalisan, nem is kellett volna erre Keplerig várni...

Józs 10,12–15 magyarázati kísérletei

Így végül eljutunk oda is végre, miként értsük az igehelyet, amely az asztroexegetikai összecsapás epicentrumában található.

Lehet természetesen tagadni is a gibeóni csata leírásának e részletét mint hamisítást, tévedést, ókori túlzást stb. Ugyanakkor érezhetjük, hogy ezzel sem nyerünk jobb magyarázatot, mint azokkal a kísérletekkel, amelyek valóságosnak tekintik az eseményeket, és azon belül próbálnak számot adni az értelmezésről. Hiszen tulajdonképpen mi szükség van arra, hogy miután az Úr megzavarta az ellenséget, és ezáltal Izrael győzött, még külön csodát is toldjanak a történetekhez? Itt újra indulhatnak a különböző magyarázati kísérletek – csak épp nem jutottunk semmivel sem közelebb valami-féle megoldáshoz.

Maradjunk hát azoknál a lehetőségeknél, amelyek a leírt eseményeket nem helyettesíteni, hanem értelmezni kívánják! Az biztos, hogy a csodák kapcsán sosem kell csodálkoznunk azon, hogy nem tudjuk egyértelműen és tudományosan eldönteni a felvetődő kérdéseket. Érdekes, hogy a könnyebben elérhető kommentárok többsége egyszerűen átugorja ezt a „megállási problémát”, meg sem próbálják értelmezni; leginkább konzervatív szerzők térnek ki rá.

A természettudomány és teológia témájában alkotó szerzők döntő többségükben csak a természeti törvények keretei közötti csodákat „engedik meg” Istennek; néha ezt enyhítve annyit követelnek „csupán” meg, hogy Isten saját törvényének keretei között kell, hogy történjenek a csodák. Csak igen ritkán kerül elő, hogy Isten hatalmába az is beleférhet, hogy akár a saját teremtett világában a saját maga által alkotott törvényeket felfüggeszse... Könnyen elfelejtjük, hogy már magát a teremtést sem lehet nem csodaként érteni, hiszen addig még nincsenek *a priori* természeti törvények, míg maga a természet elő nem áll. És végképp ne feledjük, hogy ha Jézus feltámadását természeti keretek közé szorítjuk, akkor valójában az egész keresztyénség alapját szüntetjük meg: feltámadáshit nem létezhet úgy, hogy az csak tudományos igazság legyen, hiszen akkor nem kell hozzá hit. Emlékezzünk: János látott és hitt (Jn 20,8). A kettő együtt van. Isten munkálkodik a világban, amelynek aztán vannak látható lenyomatai is.

A legnyilvánvalóbb, szó szerinti értelmezést követve azt mondhatjuk, hogy valóban egy negyven-nyolc órás napról van szó, mert huszonnégy órára minden megállt (pl. CAMPBELL 1999, 50–51. o.). Egyesek még más népek olyan ókori feljegyzéseire is utalnak, amelyek egy hosszú napról szólnak, vagy akár csillagászatiilag keresik a kiesett nap nyomait (pl. MACDONALD 2009, 235. o. 8. jegyz.). Másik oldalról pedig vannak, akik arra is utalnak, hogy az emóriaiak nap- és holdimádók voltak, ezért a csoda számukra az üldözési idő meghosszabbodása mellett azt is megmutatta, hogy Izrael Istene, az Úr parancsol a saját isteneiknek (pl. CAMPBELL 1999, 51. o.).

Kicsit zavarosabb magyarázatnak tűnik, miszerint Józsué kérése arra vonatkozik, hogy a felkelő nap még késlekedjen, és legyen hosszabb a félhomály (pl. MACDONALD 2009, 235. o. 8. jegyz.) – amelyre aztán a jégeső volt a válasz (ám a jégesőről a megelőző versekben esik említés, még a kérés előtt).

Vegyük észre, hogy e magyarázatok nem érzékenyek a geocentrikus-heliocentrikus problémákra. Egyszerűen – ahogyan már Kopernikusz első katolikus támogatói, majd például Galilei is – természetesen vesznek az úgynevezett akkomodációs elvet (amit mellesleg Luther mellett – lásd Bolyki fenti epiciklusos Luther-idézetét – például Kálvin is sokszor használt), miszerint Isten alkalmazkodott az emberi szerzők ismereteihez, felfogásához, de ettől még nem olvasandó bele világképi állásfoglalás. Egyszerűen csak a megfigyelő szemszögéből történik a leírás, ahogyan például Pto-

lemaiosz rendszere is ezt képviselte, és valójában nem döntötte el, hogy a Föld van-e ténylegesen a középpontban, vagy más. És legyünk őszinték: a *Csillagászati évkönyvek* táblázataiban is azt olvaszuk, hogy napkelte, napnyugta stb.! Senki nem gondolja, hogy a mai csillagászok geocentrikus fel fogást képviselnének...

Még Kopernikusz előtt, már a 14. században megfogalmazta Nicole Oresme Arisztotelész-kommentárjában a Föld mozgása melletti érvei között, hogy amikor a Szentírás arról beszél, hogy a Nap kering stb., akkor ez nem cáfolja, hogy a Föld mozog, csupán a mindennapi beszédhez alkalmazkodik. Hasonlóan Józsué esetén éppúgy magyarázható a történet azzal, ha a Föld állt meg, vagy Ezékiás esetén (2Kir 20,9–11; Ézs 38,8) a Föld mozgása gyorsult vagy lassult (SIMONYI 2011, 159. o.). Erős a gyanúm, hogy tanulmányai között Kopernikusz is találkozott már ezzel az érveléssel, ezért is hivatkozhat ajánlásában a Írás önkényes értelmezőire.

Létezik még egy nyelvi magyarázatkísérlet is, amely a héber דָּוָם *dóm* fordítási lehetőségein alapul. Eszerint nem megállnia kellett a Napnak, hanem hősugárzását felfüggesztenie, félbeszakítania. Márpedig épp azt olvassuk előtte, hogy az Úr jégesővel verte meg az ellenséget, tehát felhős lehetett az ég, így valószínűleg nem tűzött a nap egy álló napig. Ebben az esetben a Holdra is ez vonatkozhatott: nem sütött át a felhőkön (BROWN–FITZMYER–MURPHY 2002, 210. o.).

Ugyanakkor fontos, hogy a bibliai történeteket a szövegekből magyarázzuk, ne külső – például tudományos – igényeknek akarjunk megfelelni, egyszersmind tekintettel legyünk Augustinus elvére (amelyet Galilei is vallott), miszerint ha a Szentírás ellenkezik a tudományos ismereteinkkel, akkor elképzelhető, hogy rosszul értjük az igeszakaszt, és érdemes megfontolni más értelmezéseket is. Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy többször tévedett már a természettudomány is. Végso soron azonban a csodát sem így, sem úgy nem tudjuk megmagyarázni, az csoda marad. Geocentrikus és heliocentrikus szemléletben, exegézisben egyaránt. A teológia, az írástértelezés nem függhet a természettudomány aktuális helyzetétől, de az összhangot minden korszakban meg kell keresni a helyes elmélet és helyes exegézis kutatásával.

Luther's Debate with Copernicus on the Interpretation of Jos 10:12–15

Geocentric and Heliocentric Exegesis by the Reformers of Theology and Astronomy

- In this study, the author discusses an imaginary dispute between Luther and Copernicus. This debate did not take place physically, only conceptually – but the dispute between Wittenberg and Frombork is most instructive. First, the author shows the harmony between the two innovators, succinctly describing the geocentric (Ptolemaic) system. Then he asks why they are still opposed to each other, while presenting their specific opinions. Finally, the author presents the explanatory possibilities of Jos 10:12–15, discussing their connection with the geocentric and heliocentric view. The paper ends with a brief conclusion on the relationship between science and the interpretation of Scripture.

Keywords: Luther / Copernicus / heliocentric world view / geocentric world view / Joshua / battle of Gibeon

Hivatkozott művek

- BOLYKI János 1979. *A természettudományok kérdései a XX. század teológiatörténetében*. Doktori értekezés. A Magyarországi Református Egyház Zsinatának Tanulmányi Osztálya, Budapest. (*Theologiai Tanulmányok*, új folyam 12. kötet.)
- BROWN, Raymond E. – FITZMYER, Joseph A. – MURPHY, Roland E. (szerk.) 2002. *Jeromos Bibliakommentár*. 1. köt. *Az Ószövetség könyveinek magyarázata*. Ford. Benyik György et al. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest.
- CAMPBELL, Donald K. 1999. Józsué könyve. Ford. Hargitai Róbert – Köves Gábor. In: John F. Walwoord – Roy B. Zuck (szerk.): *A Biblia ismerete kommentársorozat*. 2. köt. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest.
- FEHÉR Márta 2016. Az újrendezett kozmosz. In: Laki János – Székely László (szerk.): *A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában*. L'Harmattan–Könyvpont, Budapest.
- INFELD, Leopold 1973. Kopernikustól Einsteinig. In: Barbara Bienkowska (szerk.): *Kopernikusz és kora*. Gondolat, Budapest.
- JÁKI Szaniszló 2004. *A fizika látóhatára*. Kairosz, Budapest.
- KUHN, Thomas Samuel 1984. *A tudományos forradalmak szerkezete*. Ford. Bíró Dániel. Gondolat, Budapest.
- LAKI János – SZÉKELY László (szerk.) 2016. *A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában*. L'Harmattan–Könyvpont, Budapest.
- LINDBECK, George Arthur 1998. *A dogma természete. Vallás és teológia a posztliberális korban*. Ford. Ittész Gábor. Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest. (Hermeneutikai Füzetek 17.)
- LUTHER Márton 1999. *Heidelbergi disputáció*. Nagybockai Vilmos. Magyarországi Luther Szövetség, Budapest. (Magyar Luther Füzetek 8.)
- LUTHER, Martin 2014. *Asztali beszélgetések*. Szerk. Csepregi Zoltán. Ford. Márton László et al. Luther Kiadó, Budapest. (Luther válogatott művei 8.)
- MACDONALD, William 2009. *Ószövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.
- MCGRATH, Alister Edgar 1985. *Luther's Theology of the Cross. Martin Luther's Theological Breakthrough*. Basil Blackwell, Oxford.
- RUSINEK, Michael 1973. *Kopernikusz. Életrajz és korrajz*. Ford. Dávid Csaba. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
- SIMONYI Károly 2011. *A fizika kultúrtörténete. A kezdetektől a huszadik század végéig*. 5., jav., bőv. kiad. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- SZAKÁCS Tamás 2021. A Szent kommunikációja igében és fizikai törvényekben. In: Hubai Péter (szerk.): *A szent és kommunikációja. Előadások a vallástudomány és a teológia vonzásköréből*. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest. (Wesley Konferenciakötetek.)
- SZÉKELY László 2016. A „Commentariolus” és a kopernikuszi fordulat az európai gondolkodás történetében. In: Laki János – Székely László (szerk.): *A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában*. L'Harmattan–Könyvpont, Budapest.
- VASSÁNYI Miklós – KUTROVÁTZ GÁBOR 2021. *A világ bizonyos szimmetriája. A kora újkori csillagászat története válogatott források tükrében. Tanulmány- és forrásgyűjtemény*. Typotex, Budapest.

A vallási identitás vizsgálata az egyháztól eltávolodó fiatal felnőtteknél

Módszertani kísérlet – 2. rész

■ FABINY MÁRTON

Evangelikus Hittudományi Egyetem
teológushallgató
E-mail: fabiny.marci@gmail.com

DOI: 10.61894/LP.2024.99.6.2

- A tanulmány az egyháztól eltávolodó fiatal felnőttek vallási és személyes identitásának összefüggéseit vizsgálja a narratív életútinterjú és a hermeneutikai esetrekonstrukció módszertanának segítségével. Ezek megértéséhez részletesen bemutatja a narratív identitás fogalmát, valamint megvilágítja a módszertani és lelkigondozói szempontok párhuzamát. A kérdésfelvetést egy illusztratív eseten vizsgálva a feltáró jellegű esettanulmány módszertani kísérletként értelmezhető.

Kulcsszavak: narratív identitás / „a maga módján vallásos” / életútinterjú / hermeneutikai esetrekonstrukció / fiatal felnőttek

Esettanulmány

Az alább olvasható, *Disszonancia* című esettanulmányt az egyik általam készített narratív életútinterjú alapján, a hermeneutikai esetrekonstrukció módszereivel,¹ anonimizálva készítettem el. Az értelmezés módszertana megkívánja, hogy bizonyos eseményeket és idézeteket többször is megemlítssek, mert egy-egy új lépésnél, más megvilágításba kerülve új jelentéstartalmak rajzolódhatnak ki.

* * *

Disszonancia

Boldi 1999-ben-ben született, evangélikus édesanya és katolikus édesapa harmadik gyermekeként. A szülők a vegyes házasságoknál szokványosnak mondható megállapodásban egyeztek meg, melynek értelmében a születendő fiúkat katolikus, míg a lányokat evangélikus templomban keresztelik meg. Boldinak egy hozzá korban közel álló bátyja és egy nála hét évvel idősebb nővére van, így öttagú, nagycsaládos életet éltek 2003-ig Szigetszentmiklóson, majd Budapesten. A gyerekeknek minden lehetőség adva volt és van, hogy szüleikhez hasonlóan ők is értelmiségi pályára menjenek, érdeklődési területüknek megfelelően. A fővárosba költözésük után nem sokkal a család csatlakozott egy jellegzetesen értelmiségi tagokból álló budapesti gyülekezethez, így a vallás tekintetében is intellektuálisnak mondható körhöz tartoztak, tartoznak. A gyerekek fokozatosan elkezdtek hittanra, gyülekezeti

¹ Az interjú és elemzési módszertan a tanulmány első részében olvasható.

alkalmakra járni. A család társadalmi helyzetének megfelelően mindhárom gyerek jó nevű egyházi iskolába járt. Boldi szép tanulmányi eredményeket ért el, versenyeken vett részt. Bár talált barátokat, egyes iskolatársai olykor kirekesztően viselkedtek vele. A gimnáziumi évek alatt lánytestvérüket követve a fiúk is konfirmáltak a gyülekezetben, tehát a katolikus keresztlő ellenére Boldi és bátyja is evangélikusok lettek. Boldi ezt követően az ifúsági csoport aktív tagja lett, olykor maga is tartott alkalmakat, s úgy tűnik, sokkal jobban érezte magát ebben a közösségben, mint az iskolában. 2018-ban, az érettségi után Boldi az ELTE-n, angol–magyar tanár szakon kezdte el felsőfokú tanulmányait, és ezzel nagyjából egyidejűleg elkezdett kikopni a gyülekezet közösségéből. Az egyetemen több szempontból teljesen új világba csöppent, ahol a legtöbb addigi szabály, keret és az egyházas légkör eltűnt. Manapság, a diplomához közeledve egyre több tudományos munkát végez.

Boldi jelenleg is kereszténynek tartja magát, és ha „*nagyon muszáj lenne*”² valamit mondani, azt mondaná, hogy evangélikus, de jelenleg nem aktív a gyülekezetben, a hétközi alkalmakra már egyáltalán nem, istentiszteletre legfeljebb nagy ünnepekkor jár. Mégis kijelenthetjük, korábban is volt, és most is van benne spirituális éhség, érdeklődés a transzcendens iránt, amit korábban az egyház által nyújtott keretek között, az utóbbi időben pedig különböző filozófiai irányzatok vagy éppen a hinduizmus tanulmányozásával próbál betölteni – ezekkel a látásmódokkal különböző egyetemi kurzusokon találkozott. Úgy érzi, az egyház tanítása nem áll összhangban azokkal a folyamatokkal, amelyek az egyes emberben végbemennek, többször is megemlíti, hogy van benne ezzel kapcsolatban egyfajta diszsonancia.

* * *

Boldi élettörténetéből kirajzolódik, hogy az egyház tanítása szerinti vallásos neveltetés még nem jelent automatikusan azt, hogy az illető megtalálja a helyét az egyházban. Jóllehet az ő esetében már az is érdekesnek mondható, hogy ilyen szellemben nőtt fel: a szülei nem kaptak vallásos neveltetést, csak felnőttkorban kezdtek közeledni gyülekezetükhöz. Boldinak viszont gyerekkorától egészen az érettségiig életének három főbb területe a család, az iskola és az egyház volt. Ezek mindegyike valamilyen módon kapcsolódik a valláshoz, és mindegyikbe gyerekként került bele.

Emellett Boldi az evangélikusságnak mindenhol az értelmiségi, polgári jellegével találkozott. Egy ilyen közegben, még ha fontos is a szülőknek gyermekeik vallásos neveltetése, a mindennapi életben valószínűleg kevésbé presszionálják őket ezzel kapcsolatban. Egy faluban vagy kisvárosban fontosabb lehet, hogy a „jó hírnév” megőrzése érdekében a gyerekek is kövessék szüleiket vallásosságukban – ilyen jellegű nyomás Boldi esetében is inkább a falusi nagyszülőktől érkezett.

A családi háttér korántsem mindennapos: a vegyes házasság önmagában sem mindig egyszerű, de anyai nagyanyja nazarénus kötődése még összetettebbé teszi a történetet. Boldi és testvére, Milián keresztlőjekor feltehetőleg még mások voltak a viszonyok a szűk családon belül, hiszen a katolikus templomban történt keresztlő azt vetíthette volna előre, hogy a fiúkat a katolikus hitben fogják nevelni. Mégsem így történt, hiszen a konfirmációval a fiúk evangélikusok lettek. Ezzel együtt míg a

² Az interjúból vett szó szerinti idézeteket dőlt betűvel, idézőjellel jelölöm. Az ezeknél a szakaszoknál használt jelölések jelentései a következők:

- pillanatnyi szünet, megakadás: *;
- hosszan megakadó szöveg, új gondolattal: ---;
- csend hosszúsága: zárójelben ahány másodpercig a csend tart, pl.: (2);
- érzelmek: zárójelben az érzelem, pl.: (nevet).

felmenőknél még többször voltak vallásból fakadó nézeteltérések, illetve az apai nagymama és a család néhány tagja között még mindig vannak, addig a szűk család ebből a szempontból (is) kifejezetten biztonságos. Bár Boldi anyukájának néha rosszullesik, hogy Boldi nem nagyon jár már templomba, vallással, felekezetekkel kapcsolatos komolyabb konfliktus nem volt az öttagú családban.

A második „természetes közeg” az iskola volt, amely azért is lehetett ennyire természetes, mert Boldi nyolc évig itt töltötte a hétköznapijait. Egyházi iskoláról lévén szó, itt is komoly fókuszot kapott a vallás: ez a mindennapok szempontjából heti egy áhítatban és két hittanórában mutatkozott meg, de egyéb egyházhoz köthető események is voltak. Emellett az is elmondható ezen gimnáziumokról, hogy alapvetően jómódú családok íratják ide gyerekeiket. Kijelenthető, hogy sokan presztízskérdést csinálnak abból, hogy gyerekük az általában erősebbnek tartott és magasabb anyagi támogatásokban részesülő egyházi intézménybe kerüljön (vö. KENDE 2022).

A gyülekezet a harmadik olyan hely, ahol Boldi a vallással találkozott, a közösséget, ahova sokáig tartozott, ő maga is fontosnak tartja megemlíteni. Boldi elbeszéléséből kiderül, hogy szinte otthonának tekintette ezt a közeget. A hétközi alkalmak és istentiszteletek mellett a nyári hittantáborok is „nagyon sokat adtak” neki, kifejezetten szerette és magáénak érezte a közösséget. A gyülekezettől való eltávolodás sokaknál a konfirmációkor jön el, számára mégis ez volt az az időszak, amikor aktívabban kezdett részt venni az alkalmakon.

Az egyetemi évek megkezdése sokszor a szülőházból történő elköltözés miatt a gyülekezettől való eltávolodást is jelenti. Boldinál ilyen jellegű változás nem volt, viszont az egyetem lett az első olyan fontosabb közege, amely nem köthető semmilyen módon az egyházhoz, valláshoz.

Boldi élettörténeti íve más kimenetelt is hozhatott volna, hiszen már nagyon fiatalon lett a gyülekezeti ifjúság egyik legaktívabb tagja, és lakóhelyét tekintve ma sem él messze a gyülekezet székhelyétől. Arról sem tudunk, hogy emberi kapcsolatainak megromlása vagy valamilyen konkrét rossz élmény miatt távolodott volna el. Mindezek alapján akár az is előfordulhatott volna, hogy Boldi mára vezető szerepet tölt be a gyülekezetben. Hogy ez miért nem így történt, arra keresem a választ a következőkben.

* * *

Boldi az elbeszélést rögtön a később is sokat emlegetett családi háttérrel és a felekezetiség kérdésével kezdi: „Talán ilyen kezdésnek fontos tudni, öhm, hogy anyukám családja evangélikus, apukám családja inkább katolikus.” Bár az interjú nyitókérdése értelemszerűen az élettörténetre vonatkozott, már ebből is látszik, hogy az elbeszélésben sokkal hangsúlyosabb a magyarázat, az értékelés és a reflexió, mint a narratív elem, a történetmesélés. Boldi folyamatosan reflektál önmagára és a körülötte lévő dolgokra, a vallással kapcsolatos kérdés pedig aktívan foglalkoztatja. Ezután kerül elő a gyülekezet, ahova nem tudja pontosan, hogyan kerültek, majd az egyházi iskola, amelyről szinte rögtön értékelő megjegyzéseket mond.

A kamaszkorát illetően, tehát visszamenőlegesen is találkozunk önreflexióval: kérdéses számára ma, hogy az akkori önmagát mennyire mondhatja utólag kereszténynek. Boldi szerint ugyanis „kell egy bizonyos kor, amíg, amíg így az ember felfogja, hogy mi is az, hogy vallás”. Ebből a gondolatból kiindulva az általános, többször visszatérő vallással kapcsolatos kritikáját is kifejti: „A vallás alapvetően szerintem, nem csak nekem, szerintem a legtöbb embernek ilyen megfoghatatlan dolog, szóval, hogy nem hiszem, hogy így erre van egy örök érvényű definíció, hogy mi ez, és, öhm, és nekem ez úgy nagyon fura, ahogy az egyházak ezt így intézményesítik.” Az élettörténettől tehát elkanyarodunk, úgy tűnik, Boldinak sokkal fontosabb az, hogy elmondja, jelen pillanatban hogyan gondolkodik a vallással kap-

csolatban. Kiderül az is, hogy saját, „maga módján” megélt hitét a fent elmondott probléma ellenére a keresztény, bibliai ismereteire tudja építeni.

Boldi kétszer is megfogalmazza, mennyit számít, hogy az interjúban hangosan kimondja azokat a dolgokat, amelyek egyébként eddig is benne voltak: *„Nemtom, egyébként most, hogy hangosan kimondom ezeket, az is lehet, hogy ez így, nemtom, ilyen menekülőút nekem, hogy majd így kitalálom, hogy nem értek egyet tanításokkal vagy nemtom.”* Az elbeszélést folytatva fontosnak tartja, hogy ismételten feltegye a kérdést, hogy ő most akkor keresztény-e vagy nem, és ha igen, akkor melyik felekezetbe sorolhatná magát: *„Ha nagyon muszáj lenne, akkor mondanám, hogy evangélikus vagyok, alapvetően annyit mondok magamról, hogy keresztény.”* Semmilyen erre utaló kérdés nem volt, mégis többször is előjön ez, Boldinak mégis fontosnak tűnnek ezek a kategóriák, amelyek alapján megállapítható valakiről, hogy keresztény-e, vagy nem. Saját magával kapcsolatban ugyanakkor mindig érezteti, hogy kellemetlenül érzi magát attól, ha egy ilyen kategóriát magára kell aggatnia.

A főnarratívát³ Boldi az előzőekkel összefüggésben azzal zárja, hogy az egyház tanítása és a saját hite között úgy érzi, van egyfajta *„egy ilyen, öhm, ez egy ilyen disszonancia, * és ezt próbálom feloldani szerintem * azzal, hogy, hogy én magam értelmezem, hogy mi a keresztény Isten. (2) Ezt még nem sikerült így megfogalmaznom magamnak egyébként eddig (nevet).”*

Ezután még visszatérünk az eredeti kérdésre, mely az élettörténetre vonatkozott: Boldi beszámol az egyetemi éveiről, hogy mennyire más közegbe került, ráadásul a szakpár, amit hallgat, nem igazán köti le, ezért lehetősége van másféle kurzusokon is részt venni. Így foglalkozott többek között filozófiával és hinduizmussal is, és azt ismerte fel, hogy a vallások valójában nem annyira térnek el egymástól: *„Érdemes ilyen különböző párhuzamokat megtalálni különböző vallások között, meg, öhm, meg hogy bizonyos jelenségeket az egyik vallás hogyan magyaráz, és a másik hogyan, és, öhm, és az például segített, szerintem az segített olyan értelemben arra rájönni vagy azt felismerni, hogy a vallások annyira nem térnek el egymástól.”* Ezután pedig ismét azt hangsúlyozza, hogy nem tartja fontosnak, hogy besorolja magát valamelyik valláshoz: *„...ezért sem tartom fontosnak, hogy magamat egy konkrét valláshoz besoroljam, és ezért mondtam, hogy nyilván a fejemben, öhm, akit én Istennek gondolok, hogy nyilván ez azért hasonlít a keresztény Istenre, mert keresztény, öhm, * közegben nőttem fel, hogy, öhm, keresztény neveltetésben részesültem, (ironikusan) de, öhm, de akár azt is mondhatnám, hogy, öhm, hiszek egy felsőbb erőben.”* Később az imádságot említi még ezzel kapcsolatban, ami szintén többször előkerül mint a hite megélésének fontos formája. Az imáról való gondolkodás viszont megint visszavezeti a keresztény Istenhez, hiszen később arról beszél, nem tudja nem azokat a mintákat követni, amelyeket a neveltetésében kapott, és imádságának mindig részét képezi a Miatyánk.

Ezután kérdeztem rá a családdal kapcsolatos fő kérdésekre, s e mellék-narratíva⁴ során még részletesebben előkerülnek a felekezetkülönbségek. Fény derül arra, pontosan tisztában van a családi viszonyokkal, az evangélikus, katolikus, nazarénus felmenőkkel, a vallás megélésének nehézségeivel a felette lévő generációknál. Ebből is kiderül, mennyire fontosnak tartja vallásossága szempontjából (is) a családot, illetve ennek kapcsán már előkerül a gyülekezet is, amely szintén többször visszatérő téma elbeszélésében.

A család után az iskolához érkezünk, amelyről kisebb lelkesedéssel mesél, folyamatosan éreztetve, hogy nincs jó véleménynyel az intézményről. Rengeteg tanár váltotta egymást a nyolc év alatt, és

³ Főnarratívának az interjú első részét nevezzük, ahol az interjúalany elmeséli élettörténetét anélkül, hogy az interjú készítője megszakitana.

⁴ A mellék-narratívákban az egyes élettörténeti eseményeket bontja ki részletesebben az interjúalany.

az iskola vallásosságát illetően is rossz érzései vannak: „Azon érződött egyedül, hogy, hogy keresztény iskolába, hogy ami egy negatív sztereotípiát erősített szerintem így a vallással kapcsolatban, hogy borzasztóan konzervatív, nagyon zárt és rugalmatlan, és szerintem nem itt kéne kifulladásnak annak, hogy egy evangélikus iskola.” Viszont a valódi lelki feltöltődési lehetőséget és az olyan értékek hangsúlyozását, mint a tolerancia, elfogadás és együttérzés, hiányolta az iskola szellemiségéből. Az iskolában többször tapasztalta azt is, hogy kirekesztően viselkedtek vele osztálytársai.

* * *

A többfajta felekezethez való kapcsolódás – anyai ágon legalábbis mindenképpen – generációkon átível a családtörténetben, s az elbeszélésből kiderül, ez Boldit is komolyan foglalkoztatja. Bár a kereszténységgel mint intézményesült vallással szemben kritikus, valamiért mégis újra és újra besorolja magát valamely felekezethez, annak ellenére, hogy kifejezetten hangsúlyozza korábban, hogy nem tartja ezt fontosnak. Ennek megértéséhez érdemes közelebbről megvizsgálnunk a nagyszülők felekezeti háttérét és azokat a külső tényezőket, amelyek hathattak az ő vallásosságukra – s így közvetett módon Boldiéra is.

Boldi családjának apai ágán katolikus felmenőket találunk, saját nagyanyjára a „bigott katolikus” kifejezést használja. Nagyapja ezen az ágon édesapja gyerekkorában elhunyt, így őt Boldi sem ismerhette. Annak ellenére, hogy nagyanyjának érezhetően fontos a katolikus vallás, és ennek többször hangot is adott unokáival kapcsolatban is, Boldi édesapja nem kapott kimondottan vallásos neveltetést: az elsőáldozásig még eljutott, bérnálásig már nem. Ez, ahogy Boldi is említi, összefüggésben lehetett az adott politikai rendszer valláshoz való hozzáállásával. Boldi szüleinek generációjánál már jobban lehet érezni a szekularizációs folyamatok hatását a vallásos neveltetésben – korábban a szekularizációt még átmenetinek gondolták, de ekkor már látszódtott a szocialista berendezkedés tartóssága. Emiatt egyre többen gondolhatták úgy, hogy nem nehezítik meg gyermekeik érvényesülését azzal, hogy vallásos szellemben nevelik őket (VALUCH 2005, 276. o.). Lehetséges, hogy Boldi nagyszülei is így vélekedtek erről, ráadásul mindketten ismert emberek voltak a városban, elképzelhető, hogy nem merték nyíltan vállalni vallásosságukat. Mindemellett Boldi nagyapja szerepet vállalt az 1956-os forradalomban. Korai halála nincs ezzel összefüggésben, de a történetek a család további életére hatással lehettek, vélhetően emiatt sem lett volna kockázatmentes, ha feltűnően elkötelezik magukat valamelyik egyház mellett. A vallástól való szándékos távolmaradás feltehetőleg sok vívódást okozott a nagymamának; elképzelhető, hogy az emiatt felhalmozódott frusztrációt később más módon adta ki magából. Az mindenesetre biztosnak tűnik, hogy a katolikus gyökerek elhalóban vannak a családban, mivel Boldi édesapja is inkább evangélikus közösségben találta meg a helyét, jóllehet úrvacsorázni nem szokott, és nincs konfirmálva, tehát formailag nem váltott felekezetet. Ennek oka feltehetőleg az édesanya iránti tisztelet, hiszen Boldi elmondása alapján nagyon is otthon érzi magát az evangélikusoknál.

Boldi édesanyjának családjánál már összetettebb a helyzet, ha a felekezetiiséget vizsgáljuk. Ezen az ágon ugyanis nagymamája nazarénus családból származik, nagyapja pedig Boldi elmondása szerint „nagyon vallásos evangélikus”. Az adott korszak mindegyik vallás gyakorlását megnehezítette, a rendkívül kicsi közösségekből álló, szigorú szabályokat követő nazarénusoknál pedig az is problematikus, ha valaki egy másik felekezetből származó házastársat választ magának. Nem is ment akadálytalanul ez a folyamat, a nagymama ugyanis titokban keresztelkedett meg az evangélikusoknál, mivel saját, felnőttkeresztiséget valló közösségében, ahol apja ráadásul lekipásztor volt, még nem merítkezett be. Klasszikus értelemben tehát itt nem beszélhetünk vegyes házasságról, mert Boldi nagymamája tulajdonképpen már evangéli-

kus volt az esküvő idején, az viszont kérdés, hogy milyen további konfliktusokat szült ez a nagycsaládon belül, tudjuk ugyanis, hogy egy ilyen közösségből nehéz kikerülni. Arra is keressük a választ, mennyiben volt hatással a nagymama későbbi életvitelére az a közösség, ahol szocializálódott: bizonyos mintákat annak ellenére is továbbvihetett, hogy ő maga szembefordult felekezetével. Itt elsősorban a „hagyományos női szerepek” betöltésére gondolhatunk, a nazarénusoknál ugyanis egy nőnek kimondottan ezek betöltésére kell fókuszálnia. Ez azt jelenti, hogy általában nem vállalhatnak munkát, a lányok nem tanulnak tovább, és kimondott cél, hogy a nők minél több gyermeket hozzanak világra – a közösségnél mindenfajta születésszabályozást elleneznek. A házasság után mindenesetre egy kisebb hevesi faluban éltek közösen, ahol Boldi édesanyja is felnőtt, róla pedig már tudjuk, hogy egyetemre került, és értelmiségi közösségekben találta meg a helyét. Az tehát kijelenthető, hogy a nazarénus közösségbéli szocializációs minták, a radikálisan hagyományos nemi szerepek nem öröklődtek tovább generációkon átívelően. Ettől még persze az itt átélt nehézségek és a különbségekből fakadó konfliktusok nyomot hagyhattak a családban. Nem tudjuk, hogy a „*bigott*”, erős vallásgyakorlásból való kiábrándultság vagy a lehető legnagyobb biztonság megteremtése, netán a kettő együtt okozta ezt, de Boldi anyai nagyszülei sem tartották elengedhetetlennek, hogy vallásos neveltetésben részesítsék gyermekeiket, Boldi édesanyja felnőttként konfirmált.

A felekezeti különbségek összehangolása tehát nem lehetett ismeretlen Boldi édesanyja számára, noha saját neveltetésében nem kapott túl nagy hangsúlyt a vallás. Az viszont elképzelhető, hogy saját házasságában toleránsabb, türelmesebb volt e téren, hiszen a katolikus egyházban, ahova férje tartozott (tartozik?), már önmagában nehézkes, ha valaki nem katolikus féllal szeretne házasságot kötni. Mégsem látjuk, hogy Boldi édesapja különösebben ragaszkodott volna a gyerekek katolikuságához. A keresztelekor még feltételezhető volt, hogy ezt a hagyományt adja tovább, hiszen Boldit és Milánt katolikus templomban keresztelték kisgyerekként. Boldi elmondása szerint ez volt az utolsó alkalom, hogy katolikus templomba betette a lábát, „*hacsak nem turista*” volt.

Amikor a család Szigetszentmiklóson élt, feltehetőleg nem játszott még különösen fontos szerepet a vallás az életükben, arról legalábbis nem esik szó, hogy erősebben kötődtek volna valamilyen ottani gyülekezethez. A fiúkkal együtt, öttagú családdá bővülve Budapestre tették át székhelyüket, és csatlakoztak egy fővárosi gyülekezethez: „*Igazából nem tudom, hogy hogy kerültünk a gyülekezetbe, * biztos, hogy anya egyszer már elmesélte, de igazából ötletem sincs. És akkor ott így, nemtom, elkezdtünk így odajárni, így a közösség, gyülekezet részévé válni, öhm, (2) és nemtom, akkor ilyen természetes volt, hogy, * hogy, öhm, * ha nem is minden vasárnap, de akkor sokat, én legalábbis sokat mentem templomba vasárnaponként, mentünk ugye istentiszteletre, hittanra, és akkor így jött, hogy egy idő után konfirmálás, és aztán ifi.*” Érdekes, hogy Boldi édesanyja ekkor még nincs konfirmálva, édesapja pedig továbbra is katolikusnak számít, mégis egy evangélikus gyülekezetben találták meg a helyüket. Boldinak ez természetes közege lett, elképzelhető, hogy ezért sem tudja, pontosan hogyan kerültek oda, mert magától értődőnek gondolja, hogy a gyülekezet tagjai lettek. A gyerekek elkezdtek hittanra járni, ami elsősorban a vasárnapi istentisztelet alatti gyerekóra volt, hétközi alkalmakra ekkor még kevésbé jártak. A hittanórákon Boldi szívesen vett részt, itt tanulta a legtöbbet a Bibliáról, hitről, Istenről. Jó emlékei vannak innen, leszámítva, amikor az istentisztelet elején a gyerekek kimennek az oltárhoz, hogy egy áldással útnak engedje őket a lelkész a hittanterembe. Félelmetesnek találta gyerekként, hogy az egész gyülekezet elé kiálljon, az volt az érzése, mindenki őt nézi, és valamit rosszul fog csinálni. Igyekezett elkerülni ezeket a helyzeteket, és mindig később odaérni az oltárhoz vagy nagyon a széléhez állni, de kérdés, nem hagyott-e mély nyomot benne ez a helyzet, nem érezte-e később az egyházon is azt, hogy ez egy olyan hely, ahol mindenki őt nézi, és nagyon fél, nehogy valamit rosszul csináljon.

Boldi mégis a konfirmációval, tizenkét-tizenhárom évesen került igazán közel a gyülekezet mindegyikéhez. Kortársaitól eltér ez a tendencia, gyakran hallani, hogy „kikonfirmálják” a gyülekezetből a fiatalokat (SOMFALVI 2015, 229. o.), mert a konfirmációt „letudva” a szülő már nem tartja fontosnak, hogy gyermekét gyülekezeti alkalmakra vigye, vagy éppen a gyermek nem hajlandó részt venni további alkalmakon, mert nem volt neki jó élmény a konfirmációs felkészítés. Boldi saját maga is megjegyzi, hogy az alkalmak túlságosan egysíkúak voltak, *„szájbarágósan ment a tanítás, sok kérdésnek nem volt helye”*. Miért maradt Boldi mégis a gyülekezet kötelékében, és miért kezdett el a rossz élmények ellenére „ifire” járni, hogy később aztán az egyik legaktívabb taggá váljon? Elképzelhető, hogy mivel egész kicsi korától a gyülekezethez tartoztak, úgy gondolta, teljesen természetes, hogy valamilyen alkalomra továbbra is járjon, inkább azt tartotta volna furcsának, ha nem jár már. A gyülekezetet tehát, úgy tűnik, teljesen a magáénak érezte, úgy gondolta, ha valami nem működik jól, ő maga is tehet azért, hogy változzanak a dolgok. Persze az is elképzelhető, hogy szeretett volna minél több mindenkinek megfelelni, s azért volt nagyon aktív az ifjúsági csoportban, mert így a család, a gyülekezet és a baráti társasága felől is jórészt pozitív megerősítéseket kapott, sőt legszorosabb baráti kapcsolatai az ifjúsági csoportban jöttek létre. De miért volt annyira szüksége megerősítésekre? Volt-e valami, ami miatt önmaga igazolására vágyott, valóban annak szólt-e ez az aktivitás, hogy elfogadtassa magát minél több emberrel?

Kiderül Boldi elbeszéléséből, hogy az iskolában többször is kirekesztően viselkedtek vele. A gimnáziumról, ahol nyolc évet eltöltött, egyébként sincs túl jó véleményével, ennek többször hangot is adott az interjúban. Elsősorban azért, mert szerinte a keresztény értékek csupán olyan külsőségekben mutatkoztak meg, mint például annak korlátozása, hogy a diákok milyen kinézettel érkezhetnek az iskolába, de valódi lelki feltöltődésre való lehetőséget, mély tartalmat, empátiára való készséget nem igazán érzett az iskola falai között. Lehet, hogy éppen ezért kötődött olyan erősen a gyülekezethez, hogy az itt megélt hiányt pótolja? Talán a kirekesztettség érzése miatt még fontosabbá vált neki, hogy legyenek olyan biztos közösségek, ahova tartozhat? Nem tudjuk, de annyit megállapíthatunk, hogy Boldi vallásgyakorlás szempontjából legaktívabb évei a gyülekezetben a gimnáziumi évek idejére tehetők.

Az iskolaválasztás mondhatni véletlenszerűen történt egy korábban ugyanezen intézménybe járt rokonon keresztül. Megint csak érdekes kérdéseket vet fel, miért nem merült fel – az elbeszélés alapján legalábbis – az iskolaváltás lehetősége, miért maradt nyolc éven keresztül ugyanabban a gimnáziumban. Lehet, hogy ezt is amolyan természetes közegének tekintette, ami bár – főleg utólag viszszanéze – lehetett volna sokkal jobb, de ott és akkor meg kellett felelni a körülötte lévő embereknek? Bár ezt külön nem hangsúlyozta, de felvételi eredményeiből, egyetemi helytállásából és néhány utalásából arra következtethetünk, hogy szorgalmas, teljesíteni akaró diák volt. Láthatjuk, hogy itt is mindenkinek meg akart és objektíven nézve maximálisan meg is tudott felelni, de vajon összefüggésben van-e ez a megfelelni akaró, elismerésre vágyó hozzáállás azzal, hogy kirekesztően, olykor egészen bántóan viselkedtek vele szemben osztálytársai? És ha igen, éppen a kirekesztés miatt akart jobban megfelelni, vagy esetleg pont fordítva történt, és a jó eredményei miatt viselkedtek vele így? Nem tudjuk, az viszont nagyon valószínű, hogy Boldi későbbi életére valamilyen formában hatással volt ez, és elképzelhető, hogy az egyházzal szembeni bizalmatlansága, szkeptikus nézőpontja az iskolában tapasztalt légkörnek köszönhető.

Boldi egyháztól való eltávolodása nagyjából egy időre tehető azzal az időszakkal, amikor az egyetemre került, és elkezdett olyan dolgokkal foglalkozni, amelyeket jórészt magának választott, nem pedig kötelességből kellett elvégezni. Mivel az egyetem nem bizonyul túlságosan nagy kihívásnak szá-

mára, lehetősége van olyan dolgokkal foglalkozni, amelyek általánosságban érdeklik. Az intézmény méretéből és világi, nem egyházi szellemiségéből adódóan az érettségi után pár hónappal Boldi teljesen más helyzetben találta magát. Kevesebb embernek kellett közvetlenül megfelelni, annak az esélye pedig jóval kisebb, hogy valakivel szemben kirekesztően viselkedjenek. Emellett az intézményes vallásgyakorlásból adódó, elsősorban külsőségekben megmutatkozó kötöttségek is egyik pillanatról a másikra eltűntek Boldi életéből. Érezhető, hogy ezt egyfajta felszabadulásként éli meg, hiszen a gimnáziumi élet visszatekintve küzdelmes időszak volt számára. Elmondása szerint „*egy nagyon zárt közösségből egy nagyon nyitottba*” került.

Bántó megjegyzéseket nemcsak a gimnáziumban kapott, hanem a tágabb családon belül is előfordult ilyesmi, kifejezetten a vallással kapcsolatban. Apai, tehát a katolikus oldalhoz tartozó nagymamája Boldinak kiskamaszként – tehát éppen akkor, amikor elkezdett az evangélikus gyülekezetben hététközi alkalmakra is járni – szemébe mondta, hogy „*a purgatóriumban fogsz élni*”. Mit idézhetett ez elő Boldiban, milyen hatással lehetett ez a megjegyzés a felekezetekhez való hozzáállására? Nagymamájával mostanában sincs jó kapcsolata, feltehető tehát, hogy ez a konfliktus régebbre megy vissza, és ő testesíti meg Boldi számára mindazt, amit a katolikus egyház képvisel. A nézeteltérés oka ekkor még mindössze annyi volt, hogy Boldi eredendően katolikusként egy evangélikus közösségben találta meg a helyét. Később ez a felekezeti különbségekből eredő konfliktus fokozódott, legidősebb testvére, Fanni evangélikus–református esküvőjére el sem ment a nagymama. Az ő katolikusságát Boldi képmutatónak érzi, sokszor kicsit lemondóan nyilatkozik róla. A nagymamával kapcsolatban viszagondolhatunk arra is, hogy frusztrációt érezhetett, amiért életének egy szakaszában nem gyakorolta vallását, és fiát sem a hagyományos vallásos neveltetésben részesítette, aminek a következtében Boldi édesapjának már kevésbé fontos a katolikusság. Talán ez a frusztráció van ezen megjegyzések, konfliktusok mögött is, amelyek gyermekén és unokáin is sebet ejthettek, vallással kapcsolatos gondolkodásukra hatással lehettek. Nagyon érdekes látni, hogy egy-egy nemzedék vallással kapcsolatos élményei hogyan hathatnak a következő generációkra. Boldinak valószínűleg a nagymamájával való kapcsolata és konfliktusai csak a katolikus egyházzal való gondolkodását határozták meg, de nem kizárt, hogy az egész kereszténységgel, intézményesült vallásossággal kapcsolatos álláspontját formálták.

* * *

Az eddigiekből leszűrhetjük, hogy Boldi vallásosságát pár évvel ezelőttig elsősorban a család, illetve azok a közegek határozták meg, ahova természetes volt, hogy tartozik. Az, hogy ennyire részletesen és reflektáltan ki tudja fejteni elődei vallásos hovatartozását és hozzáállását, mindenképpen arról árulkodik, hogy a családban fontos a vallás, akkor is, ha intenzitása generációnként változik. Ugyanígy az iskolával és a gyülekezettel kapcsolatban is sokszor nagyon határozott véleményt fogalmaz meg, visszatekintve sokféle összefüggést talál, miért távolodott el a kereszténységtől. Ezek a közösségek mind olyanok, amelyeket a magáénak érez vagy érzett, hiszen mindenhol egészen kis korától jelen volt. A három közösség mindegyikét erősen meghatározta a vallás, Boldi több oldalról is megtámogatva részesült vallásos neveltetésben. Bár rossz élményei az iskolában és a gyülekezetben is voltak, arra utaló jelet nem találunk, hogy valami olyan konkrét esemény történt volna, amely miatt szükségesnek találta, hogy egyik pillanatról a másikra elvágja az egyházhoz fűződő szálait. Sokkal inkább fokozatosan történt (történik) az eltávolodás, sőt azt is túlzás lenne állítani, hogy Boldi mára teljesen hátat fordított volna a kereszténységnek. Nagy ünnepekkor ma is elmegey istentiszteletre, és imaéleté-

ben is azokat a mintákat használja, amelyeket keresztény neveltetéséből adódóan ismert meg. Egyes bibliai íghelyeket is fontosnak tart mindennapi életére nézve.

Mindenképp érdemes részletesebben körüljárni azt a kérdést, Boldi miért tartja fontosnak, hogy besorolja magát valamelyik vallásba vagy a kereszténységen belül valamely felekezetbe, és miért beszél jelen időben katolikusságáról: *„Úgyhogy így lett egyébként * Fanni evangélikus, tehát őt evangélikusnak keresztelték, Milán meg én, öhm, katolikusok vagyunk egyébként.”* Érdekes, hogy nem javította ki magát, csak gyorsan hozzátette, hogy „egyébként”. A teljes interjú során kicsit olyan, mintha Boldi minden egyes felekezetről bizonytalanul beszélne. Szinte mindig, amikor valamely felekezetet, egyházat említi, megtorpan, szünetet tart, őzik vagy valamilyen tölteléksszóval „húzza az időt”. Talán nem tudja pontosan, jelent-e ez valamit, vagy csak formáság az egész? Esetleg maga is bizonytalan az egész felekezetiséggel kapcsolatban? Erre a kérdésre több ízben is megkaptuk a választ, hiszen egy későbbi mondatában így jellemzi vallási hovatartozását: *„Én nem nagyon sorolnám be magamat ahhoz, hogy melyik egyházhoz tartozom, * ha kéne, akkor mindenképp azt mondanám, hogy evangélikus, de inkább tartom magamat simán kereszténynek.”* De miért tartja ennyire fontosnak, hogy besorolja magát, miközben szemmel láthatóan nehezebbre esik ez? Kifejezetten kényelmetlennek érzi, ha hangosan kimondja magáról, hogy evangélikus vagy keresztény. Még retrospektíve is bizonytalan ezzel kapcsolatban, az interjú elején egy helyen azt mondja kamaszkoráról, *„nem tudom, hogy mennyire mondhatom az akkori éves éneket így, öhm, nemtom ilyen kereszténynek vagy vallásos embernek”,* máshol viszont arról beszél, hogy *„emlékszem, hogy volt bennem egy ilyen felismerés, hogy örültem, hogy evangélikus vagyok, mert én ezt találok így a leg...”, * nem is tudom, -modernebb, -előrehaladotabb, -nyitottabb egyháznak.”* Kicsit ironikusan később ezt azzal egészíti ki, hogy más felekezetű osztálytársaihoz képest elkezdte magát „kényelmesen érezni” ebben a helyzetben.

Azt, hogy miért ennyire nehéz a besorolás, és miért érzi mégis fontosnak, hogy ezt megtegye annak ellenére, hogy semmilyen erre vonatkozó kérdést nem tettem fel, nem tudjuk, de megállapíthatjuk, hogy ide is jól illik a *disszonancia* szó. Talán nagyon szeretné úgy érezni, hogy tartozik valahová, mégsem tudja ezt teljes magabiztossággal kimondani magáról, ha pedig mégis kimondja, attól furcsán érzi magát. Ez a látásmód az egész elbeszélésre, élettörténetre jellemző. Érezhetően fontos neki a vallás, hogy természetes közösségeiben mindenhol szerepet játszott, de felnőve már nehéz az egyház tanításait, általános gondolkodását saját világlátásába beleilleszteni. Önmaga besorolása összefügghet a folyamatos reflexióval, saját maga kívülről való vizsgálatával, a megfelelni akarással. Nyilván nem esetleges az sem, hogy az interjú alatt is a magyarázatkereséssel, hangosan kimondva jön rá olyan dolgokra, amelyeket korábban még nem fogalmazott meg magának; feltételezhetjük, hogy többször volt már ilyen jellegű élménye.

Azt is látnunk kell, hogy Boldi nem tudja kategóriák nélkül elképzelni a kereszténységet. Ez arról árulkodhat, hogy a világ, amelyben élünk, még mindig sokkal inkább merev identitásfogalomban, az ember „ugyanazságát” hangsúlyozó látásmódban gondolkodik, és ez a vallási identitásról való vélekedésekben is megjelenik. Boldinál éppen ez okozhatja a disszonanciát, hogy úgy érzi, kategóriák nélkül nem igazán lehetséges, hogy valaki keresztény hívőnek mondja magát.

A *disszonancia* ellenére Boldi a keresztény közösségekben tanult alapokra helyezi hite megélésének módját, ha imádkozik vagy mélyebb, egzisztenciális dolgokkal foglalkozik, nem tud attól elvonatkoztatni, hogy hol és hogyan nőtt fel. Az ellentmondás mégis ott van benne, amit úgy próbál feloldani, hogy manapság már inkább maga értelmezi, mi az, hogy keresztény Isten, mert az istentiszteleteken hallott ígéretések egyszerűen nem tudnak találkozni azzal az állásponttal, amit ő gondol a kereszt-

ténységről: „Amit tanultam erről az Istenről, hogy mennyire elfogadó és jóindulatú, meg nem tudom, azzal ilyen nagyon ellentétes az, amit én a prédikációkban hallok. És lehet, hogy azzal, hogy így, öhm, kivonom magam mondjuk a prédikációból, * ezt a belső képet akarom megőrizni talán, * vagy én egy ilyen Istenben szeretnék hinni. Ez lehet, hogy menekülés, vagy, vagy ilyen, öhm, vagy egy ilyen menekülés, vagy nem tudom, de (2), de azért így nehéz kiigazodni néha, hogy most akkor így, így, öhm, * mi van.”

Vallásos neveltetése Boldit a mai napig meghatározza, bármilyen hitkérdéssel kapcsolatos dolog kerül elé. A három közeg (család, iskola, gyülekezet), ahol természetes módon vele volt a vallás, jól láthatóan szinte egyszerre kezdett elhalványodni életében. A család persze némileg kivétel, de értelemszerű, hogy a gyerekek idősekedésével a szűk család mint közösség is elkezd kevésbé hangsúlyossá válni. Boldi így már nem gyakran találkozik konkrét vallási eseménnyel, az élettörténet, amelyet elmondott, mégis értelmezhetetlen lenne a vallás és az evangélikus egyház nélkül.

A történetét elemezve úgy tűnik, hogy bár valóban távolodóban van az intézményesült egyháztól, hiba lenne Boldira rásütni azt a bélyeget, hogy elhagyta hitét, vagy „dekonverzió” ment keresztül, hiszen a vallás és a hit annyira aktívan foglalkoztatja ma is, hogy az elbeszélés nagy részében ezzel kapcsolatos aktuális érzéseiről, gondolatairól beszélt. Gyerek- és kamaszkorában másképp volt jelen a vallás az életében, mint később, az identitás formálódásával megváltozott számára a jelentősége, aminek, ahogy azt az élettörténetben láthattuk, összetett okai vannak. Boldi esete jól mutatja, hogy ez a változás az egyén életében dinamikus, nem beszélhetünk lezárt folyamatokról.

„Történétté válni a legmélyebb emberi feladat”

Nagy kérdés, hogy az egyháznak mennyiben kell igazodnia a világ változásaihoz, de azt is látni kell, hogy nemcsak az egyházi, hanem másmilyen közösségi elgondolás is nehezen tud érvényesülni az individualizált társadalmakban, annak ellenére, hogy a vallásra, spiritualitásra való igény egyáltalán nem csökken, éppen ellenkezőleg (MÁTÉ-TÓTH-ROSTA 2022, 458. o.). Ez az igény viszont a fiatalok körében csak ritkán találkozunk az egyház tevékenységével, tanításával.

Kétségtelen, hogy fáradtságos munka, és olykor kényelmetlen helyzeteket idézhet elő, ha olyanokkal találkozunk, akik csalódtak az egyházban, vagy egyszerűen felnőttként már nem találták elég érdekesnek, vonzónak. Mégis úgy gondolom – és empirikus kutatási eredményem is ezt támasztja alá –, hogy érdemes ezeket a gátakat átlépni. Nemcsak azért, mert általában ezeknek az embereknek is rengeteg vallással kapcsolatos gondolata, élménye, története van, amelyeket meghallgatva magunk is épülhetünk, hanem azért is, mert a jézusi példázatok alapján szükséges is megtenni, hogy utánamenjünk az „elveszetteknek”. Az elveszett juh, az elveszett dragma és az elveszett fiú példázatában (Lk 15) is azt olvashatjuk, hogy az illető maga megy utána (a fiú esetén *elébe*) annak, amit vagy akit elveszített.

A kvantitatív jellegű szociológiai kutatásokból kiderül, hogy a fiatalok legtöbbször átmeneti kategóriákban gondolkodnak, ha vallásosnak is mondják magukat, azt is sokkal nagyobb arányban a „maguk módján” képzelik el (BÖGRE 2017, 32. o.). A „maga módján vallásos” kategória azonban – ahogyan azt Boldi esetében is láthattuk – nagyon sok mindent jelenthet, kezdve a keresztény alapokra támaszkodó, de vallását aktívan nem gyakorló fiataloktól egészen a más, nem keresztény vallásokkal szimpatizálókig (uo. 39. o.).

A vallásosságnak, mivel több dimenzióját különböztetjük meg szociológiai szempontból (ANDORKA 2006, 643. o.), rendkívül nehéz a mérése. Tomka Miklós évtizedeken keresztül használt ötfokú

skálája⁵ jó alap lehet, ahogyan más kutatások is kimutathatnak olyan eredményeket, amelyek a fiatalok egyháztól való eltávolodását mutatják, de azokhoz a belső folyamatokhoz, amelyek az egyes emberben lejátszódnak, nem fogunk kvantitatív módszerekkel közelebb kerülni.

Ezért igyekeztem olyan módszert választani, ahol bár csak egy konkrét személynél, de közelebb kerülhetek egy „maga módján vallásos” fiatal vallással kapcsolatos érzéséhez, gondolataihoz, vallási identitásához – ahogy feljebb olvashattuk, Boldi magára is használja ezt a kifejezést. Ennek megvalósításához a narratív életútinterjú módszere (KOVÁCS 2007c) tűnt a legjobbnak, mert úgy éreztem, ez teszi leginkább lehetővé, hogy maga az interjúalany szólalhasson meg, minél kevésbé befolyásolva a kérdésektől és egyéb körülményektől. A módszer számol azzal, hogy a szöveg feldolgozásakor egy új történet keletkezik (KOVÁCS–VAJDA 2002, 28. o.), hiszen aki olvassa, értelmezi és feldolgozza a szöveget, már nem azonos az élettörténet szerzőjével, aki a történetét megosztja. De éppen ezért volt fontos, hogy maga az élettörténeti szöveg minél inkább Boldi élettörténetét, vallási identitását adja vissza.

Az egyháztól eltávolodó fiatalok személyes és vallási identitása tehát olyan komplex folyamatokat hordoz, amelyeket ebben a dolgozatban nem fejtettem meg, de nem is ez volt a cél. Sokkal inkább magára az összetettségre szerettem volna felhívni a figyelmet, amely a szakirodalomban és empirikus kutatásomban is megmutatkozik. Boldi egy azon fiatalok közül, akik vallásos neveltetésben részesültek, és sokáig fontos szerepet is töltött be életükben az egyház. Vele beszélgetve és beszélgetésünket feldolgozva kiderült számomra, mennyire vékony lehet a határ a vallásos és a nem vallásos ember között. Az, hogy spiritualitását valaki éppen az egyházban vagy más keretek között gyakorolja, olykor apróságokon múlik. Egy-egy emlék, egy lelki vezető vagy egy baráti társaság az egyház közelében tarthatják az embert, de egy-egy rossz élmény, csalódás könnyedén az ellenkezőjéhez is vezethet. Ami viszont ennek kapcsán felmerült bennem kérdésként, az az, hogy mi valójában az egyház célja. Az egyházhoz akarja közelebb vinni az embereket, vagy pedig Istenhez, s ebben szolgál közvetítőként?

Visky András író egy interjúbán úgy fogalmazott, hogy „történetté válni a legmélyebb emberi feladat” (SZARKA 2023). A történeteink elmesélésével kerülhetünk közelebb ahhoz, hogy önmagunkhoz és egymáshoz is kapcsolódni tudjunk, sőt ezáltal Isten „Nagy Történetének” is részesei lehetünk. A történet elmeséléséhez viszont találkozás is kell, ami sokszor nem az emberi kategóriák szerint elgondolt egyház falain belül történik. Érdemes hangsúlyozni Ferenc pápa gondolatait, aki szerint Jézus az egyház ajtaján kopogtat – csak éppen belülről, hogy végre engedjék ki az emberek közé, hogy találkozhasson velük.⁶ Ha a keresztény ember közösségre tud lépni a másikkal, akkor Isten gyógyító tevékenységének részesévé válhat (BAUMGARTNER 2003, 533. o.) – éppen úgy, ahogyan a saját történetünk Isten történetébe illeszkedik.

Az okok, amiért sokan a kereszténységnek hátat fordítva, a „maga módján” vallásosként élik meg spiritualitásukat, különféle lehetnek, és nem is biztos, hogy lehet a jelenségre egyértelmű magyarázatokat találni. Arra viszont választ kaptam kutatásom során, hogy bár a fiatalok egyházelhagyása és maga a vallásosság is összetett folyamat, az ezekről szóló történeteket érdemes és szükséges is meghallgatni és értelmezni.

⁵ A skála – amelyet ma is sok kutatásban használnak – fokozatai a következők: 1. vallásos vagyok az egyház tanítása szerint; 2. vallásos vagyok a magam módján; 3. nem tudom eldönteni, hogy vallásos vagyok-e vagy sem; 4. nem vagyok vallásos; 5. határozottan nem vagyok vallásos (TOMKA 1998).

⁶ Jézus belülről kopogtat, hogy engedjük ki – A templomból való kimozdulás 10 tetele. Magyar Kurír, 2019. október 15. <https://www.magyarkurir.hu/hirek/jezus-belulrol-kopogtat-engedjete-kimozdulas-10-tetele>.

Exploring Religious Identity in Young Adults Drifting Away From the Church

A Methodological Experiment – Part 2

- The paper scrutinises the interrelationship between religious and personal identity of young adults who have drifted away from the church, drawing on the methodology of narrative biographical interview and hermeneutic case reconstruction. For better understanding, the concept of narrative identity is introduced in detail, and parallels between the perspectives of methodology and pastoral care are explored. The question posed is explored by means of an illustrative case. It can therefore be seen as an exploratory case study or methodological experiment.

Keywords: narrative identity / religious but unaffiliated / biographical narrative interview / hermeneutic case reconstruction / young adults

Hivatkozott művek

- ANDORKA Rudolf 2006. *Bevezetés a szociológiába*. Osiris, Budapest.
- BAUMGARTNER, Isidor 2003. *Pasztorálszichológia*. Ford. Zelenka Judit – Major Judit – Fekete László – Mohi Zsolt. Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Budapest.
- BÖGRE Zsuzsanna 2017. „Átmeneti” kategóriák erősödése az ifjúság vallásos önjellemzésekor. *Metszetek*, 6. évf. 3. sz. 31–46. o. <https://doi.org/10.18392/metsz/2017/4/3>
- KOVÁCS Éva 2007c. Interjú módszerek és technikák. In: FEISCHMIDT–KOVÁCS 2007. <https://mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/mmi.elte.hu/szabadbolcseszlet/index72c4.html>. (Megtekintés: 2024. január 25.)
- KOVÁCS Éva – VAJDA Júlia 2002. *Mutatkozás. Zsidó identitástörténetek*. Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.
- MÁTÉ-TÓTH András – ROSTA Gergely 2022. Vallási riport, 1991–2022. Magyarországi trendek nemzetközi összehasonlításban. In: Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport 2022*. Budapest, TÁRKI. 457–472. o. <https://doi.org/10.61501/TRIP.2022.23>
- SOMFALVI Edit 2015. A „kikonzfirmálás” mint a szervezett egyház elleni lázadás egy formája. In: Veress Károly (szerk.): *Intézmény, lázadás, ethosz. Közéletések a bürokratikus hatalomhoz*. Egyetemi Műhely, Kolozsvár. 227–242. o.
- VALUCH Tibor 2005. *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris, Budapest.

Internetes hivatkozások

- KENDE Ágnes 2022. A szülők gyakran nem a vallás, hanem a presztízs miatt küldik a gyerekeket egyházi iskolába. *Qubit.hu*, november 2. <https://qubit.hu/2022/11/02/a-szulok-gyakran-nem-a-vallas-hanem-a-presztizs-miatt-kuldik-a-gyerekeket-egyhazi-iskolaba>. (Megtekintés: 2024. január 25.)
- SZARKA Zsuzsa 2023. „Történetté válni a legmélyebb emberi feladat”. Interjú Visky Andrással. *Szombat.org*, április 30. <https://www.szombat.org/kultura-muveszetek/tortenette-valni-a-legmelyebb-emberi-feladat>. (Megtekintés: 2024. január 25.)
- Jézus belülről kopogtat, hogy engedjük ki – A templomból való kimozdulás 10 tetele. *Magyar Kurír*, 2019. október 15. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/jezus-belulrol-kopogtat-engedjete-k-templombol-kimozdulas-10-tetele>. (Megtekintés: 2024. január 25.)

Szégyenkezem, tehát vagyok?

Szégyen a pszichológiában teológiai kitekintéssel

■ SEFFER VALENTINA

Evangelikus Hittudományi Egyetem
hittanoktató, vallásánár, doktorandusz
E-mail: tinaseffer@gmail.com

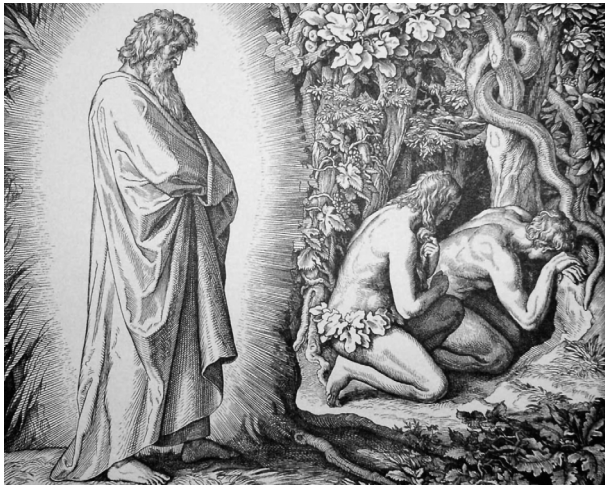

DOI: 10.61894/LP.2024.99.6.3

- Sokszor vetődik fel a kérdés, hogy a pszichológia és a teológia milyen kapcsolatban állnak egymással. Sokan szeretnék a két tudományt egymással szembeállítani. A két tudomány kapcsolódását e tanulmány a szégyen fogalmán keresztül mutatja be. A pszichológiának és a teológiának egyik központi fogalma és lelkiállapota a szégyen, amely félreérthetetlenül összeköt bennünket a bűneset (1Móz 3) történetével, és olyan érzelmi és genetikai kódoltság, amelyet a pszichológia sem tud és akar megkerülni. A szerző különféle elméleteket mutat be és jár körül a szégyen természetével és mibenlétével kapcsolatban, amelyek mind arra irányulnak, hogy értelmezzék és vizsgálat tárgyává tegyék a szégyen fogalmát, annak lelki kivetüléseit és az azokból eredeztethető személyiségtorzulásokat. Ez utóbbiak esetében találunk példákat a Bibliában egy-egy eseményen vagy bibliai személyen keresztül, de ez nem jelenti azt, hogy minden pszichológiai esettel találkozzunk a Szentírásban, azt pedig végképp nem, hogy arra megoldási javaslatokat találhatunk. A pszichológiában a szégyennel való megküzdéssel kapcsolatban a legjobban kifejező Nathanson iránytűje, amely jól szemlélteti, hogy az egyén hogyan reagálhat a megszégyenítő helyzetekre.

Kulcsszavak: teológia / pszichológia / szégyen / Donald L. Nathanson / Ószövetség

Bevezetés

Julius Schnorr von Carosfeld: Ádám és Éva elrejtí meztelenségét Isten előtt.
Fametszet, 1860

Az Ószövetség elején már előkerül a szégyen fogalma, tulajdonképpen az őstörténetben rögtön megtalálható, és a bűnbeeséshez, az Édenből való kiűzetéshez kapcsolódik. Amennyiben a Biblia történeteinek olyan jelentéstartalmat tulajdonítunk, amelyben alapvető emberi sajátosságok fogalmazódnak meg, akkor ezek az események minden bizonnyal lefordíthatók az emberi psziché működésének bizonyos szabályszerűségeire is. Ezért érdemes megkockáztatni, hogy a szégyenérzet azzal függ össze, amikor az ember elfordul valamilyen paradicsomi

őszállapottól, és a mentő körülmények mellett is kénytelen elszenvedni saját hibájának következményeit (LISZKA 2016, 134–145. o.).

Az emberlét egyik elementáris érzése a szégyen, amely legtöbbször kínos élethelyzetekben lép fel.

A szégyen kifejezései az Ószövetségben

Több szó szerepel a héber nyelvben a szégyenre: *bós erváh*, *bósáh*, *bóset* és *kalam* (NAGY 2014), a görögben pedig az *aiszkhünó*, *epaiszkhünomai*, *aiszkhüné* (VARGA 1996, 23. o.). A héber ige nem csupán szégyenkezést, hanem megszégyenülést is jelent, és a kétféle értelmet nem lehet mindig világosan megkülönböztetni egymástól. Az első emberpár mezítelen volt ugyan, mégsem szégyellték egymás előtt magukat (1Móz 2,25; vö. Ez 16,36–38; 23,10–18). Olyan törés volt a szégyen az ember testi mi-voltában, amely a test és a lélek egységét megkérdőjelezi. Ezt a zavart az Isten iránti engedetlenség váltja ki (1Móz 3,7). Az elveszített ártatlanságra, Istenhez fűződő viszonyának belső zavarára az ember szégyenérzettel válaszol.

A *bós* elsődleges jelentése: valaki szégyelli magát, mert valamiféle hibát követett el. A szógyök és annak ragozott alakjai összesen százötvenöttször fordulnak elő az Ószövetségben. Huszonöt kivétellel mind a prófétai könyvekben vagy a Zsoltárok könyvében találhatók. Isten ítélete arra kényszeríti ellenségeit, hogy megszégyenüljenek (Zsolt 25,2; 35,26; 40,15; 69,3–8.20; 70,2; 71,24; 83,17). Kifejezetten gyakori az előfordulása Jeremiás és Ézsaiás könyvében. Isten megmutatja, hogy a benne nem bízó később szégyenkezni fognak (Ézs 20,5). Gyakran jelenik meg a bibliai szövegben párhuzamosan a *bós* és a *kalam*, amiből arra következtethetünk, hogy a *kalam* elsődleges jelentése: meg-alázottnak, megszégyenültnek lenni. Leginkább teológiai értelemben használatos a kifejezés. A héberben a jelentéshez erőteljesebben kapcsolódhat a nyilvános megszégyenülés érzete (vö. Jn 8,1–11), mint akár a magyar, akár az angol nyelvben, ahol hangsúlyosabban utal a szó egyfajta belső magatartásra, lelkiállapatra.

A *bós* kifejezheti a hosszú késlekedést vagy valaminek a megszűnését is. Leggyakrabban arra az érzésre utal, amelyet a várakozó vagy a mást megvárakoztató személy akkor érez, amikor a késés már túlságosan hosszúvá nyúlik (2Kir 2,17). Használja a Szentírás annak a zavartságnak a kifejezésére is, amelyet akkor érzünk, amikor valamiről kiderül, hogy ellentétes az elvárásainkkal. Harmadszorban abban a kontextusban is találkozhatunk ezzel a szóval, amikor különösen olyan szégyenről szól a Szentírás, amely egy ellenségtől elszenvedett vereségből származik (vö. Jer 2,26–27; Zsolt 6,10). A próféták leginkább annak kifejezésére használták, hogy Izrael a száműzetés és a vereség gyalázatát tapasztalja meg, ha nem tér meg a bálványimádásból. Szorosan kapcsolódik még ehhez a harmadik használati módhoz a bizalom kérdése, mégpedig úgy, hogy ha Izrael a saját dicsőségét kereste, akkor szégyenben és gyalázatban volt része dicsőség helyett (NAGY 2014). A negyedik eset pedig, amikor a szégyen egy meggondolatlan vagy erkölcstelen cselekedet következménye. Ezeknek az előfordulásoknak a jelentős része a Példabeszédek könyvében olvasható, és szinte minden esetben azokra vonatkozik, akik szégyent hoztak vagy a szüleikre, vagy házastársukra (vö. Péld 10,5). A *bós* ötödik jelentéstartalma áll a legközelebb ahhoz, amire a szégyen kifejezést a magyar nyelvben a legáltalánosabban használjuk, és amire leginkább asszociálunk, amikor meghalljuk a szégyen szót: ez a helytelen cselekedetből származó büntudat érzése.

A másik héber kifejezés a *kalam*, amelynek elsődleges jelentése az a fajta szégyenérzet, amelyhez

a nyilvános megalázottság érzése társul. A két szógyök (bós, kalam) közötti jelentésbeli különbség mindazonáltal csekély. Jóllehet amikor a *kalam* önmagában szerepel egy igeversben, akkor sokkal inkább arra a szégyenérzésre utal, amely bármilyenfajta megalázásból következhet, nem pedig arra, amikor a szégyen valamilyen hiba elkövetéséből ered (a *bósnál* ez a fő tartalmi elem, lásd NAGY 2014).

A szégyen megjelenése a pszichológiában

A szégyen témáját hosszú évtizedekig elhanyagolta a pszichológia tudománya. A szégyennel kapcsolatos szakirodalom annotációja arra utal, hogy Silvan S. Tomkins korai, majd Helen Block Lewis nagy hatású 1971-es művétől eltekintve a publikációk nagy része az elmúlt tíz-tizenöt évre tehető. Ennek magyarázataként részben a szégyen és a büntudat fogalmának összemosása tehető felelőssé. Mindez oly mértékű fogalmi bizonytalanságot teremtett, amely a szégyen meghatározásának lehetetlenségén túl az érzékeny, operacionalizálást igénylő tudományos kutatás számára hozzáférhetetlenné tette a témát. Az elmúlt tíz évben a szerzők revideálták szemléletüket a szégyennel kapcsolatban. Az ebben a korszakban napvilágot látott publikációk nagy része a szégyenre mint központi elemre hívja fel a figyelmet különböző mentális zavarok kialakulásában. Így fontos szerepet játszik a depresszió, szociális fóbia, poszttraumás stressz, kényszeres zavar, egyéb szorongásos zavarok, borderline személyiségzavar, egyéb személyiségzavarok, evészavarok, impulzuskontroll-zavarok vagy az addiktív kórképek megjelenésében, amely felhívja a figyelmet a krónikus szégyen transzdiagnosztikus jellegére és terápiás fókuszba helyezésére (TOMCSÁNYI 2003, 153–186. o.)

A pszichológiai szakirodalomban a legtöbb elméletalkotó szerint a szégyen nem primer „alapérzelem”, mint például a düh, a félelem, az öröm, a szomorúság, az undor vagy a meglepetés, hanem másodlagos, úgynevezett „öntudati” érzelem, mint a büszkeség, a zavarba ejtettség és a büntudat. Michael Lewis az érzelmi élet fejlődési modelljében elsősorban a kognitív kapacitás fejlődésének mentén különítette el egymástól a különféle érzelmek megjelenését a születéstől hároméves korig. Lewis szerint a szégyen, hasonlóképp a büntudathoz, a büszkeséghez és a zavarba ejtettséghez, két és fél, hároméves kor körül alakul ki, amikor a gyermek kognitív kapacitása lehetővé teszi a különféle szabályok és normák elsajátítását és betartását. Lewis ezeket az érzelmeket öntudati-értékelő érzelmeknek véli, amelynek révén a gyermek képessé válik arra, hogy viselkedését értékelje az elsajátított külső és saját belső normák mentén (VIZIN 2017, 9. o.).

A pszichológiai iskolák megjelenése nyomán egyre nagyobb jelentőséget kezdtek tulajdonítani a szégyenérzés és a megszégyenülés kezelésének. Sigmund Freud fejlesztette ki például a „jelzőszorongás” koncepcióját. Ennek funkciója az önértékelés megóvása a legmélyebb, integrált önérzeti sérüléstől. Carl Rogers törekvése a respektussal, figyelemmel, tisztelettel és tapintattal való meghallgatásra, valamint a megfelelő távolság tartására szintén a megszégyenítés ellen és az önértékelés erősítése irányában hat. Mégis kerülhetünk olyan helyzetbe, amikor a szégyent megelőzni nem, csupán negatív hatását csökkenteni vagyunk képesek. Gyakran nyúlunk ilyenkor az elhárító mechanizmusokhoz: bibliai összűleink elrejtőztek, és eltakarták testüket, amikor szégyellték magukat. Mi is elfordulunk, lesütjük szemünket, kezünket az arcunk elé tesszük, és szeretnénk elsülyedni. A megszégyenített, rettegő ember sok esetben azonban mások megszégyenítésével, megalázásával próbál saját állapotán könnyíteni. Úgy véli, ha a másikat kisebbsíti, gyengíti, áldozattá teszi, magát annál erősebbnek, felsőbbrendűnek és hatalmasabbnak élheti meg, és akkor már nem kell szégyenkeznie (TOMCSÁNYI 2003, 153–186. o.).

Erik H. Erikson szemléletmódja

Erik H. Erikson a pszichológia történetében a személyiségfejlődés egyik legösszetettebb modelljét alkotta meg. Ennek a modellnek második szakasza az *autonómia vagy a szégyen és kétely* stádiuma, a gyermek két-három éves kor közötti időszaka. Erre az időszakra jellemző az akaratlagos szabályozás kialakulása, a saját test feletti uralom, az önuralom és a környezet iránti kíváncsiság megjelenése. Ebben az életkorban a gyermekek vagy megtanulják akaraterejüket és önmaguk kontrollálását gyakorolni, vagy bizonytalanokká válnak, és kételkedni kezdenek abban, hogy ők is képesek a kihívásokat legyőzni. A gyermek önállóságának foka nagyban függ a szülőktől. Túl merev vagy korai és erős külső kontroll esetén a gyermek önállósága nem tud kialakulni. Megszégyenítés esetén a gyermek elidegenedik a saját testétől, ami kényszeres cselekedetek kiváltója lehet. A szégyenkezés és a megalázottság élménye magában foglalja azt, hogy az ember már gyermekkorban lebecsüli és megveti önmagát. Ez az érzés végigkísérheti az élete során, ami nagyon sok döntési helyzetben rossz döntésekre sarkallhatja, mert úgy gondolja – hibásan –, hogy ő nem elég ahhoz a feladathoz. A történelem számos példát mutat erre, amikor társadalmi csoportokat megbélyegeztek, lealacsonyítottak. Hiszen az értéktelennek gondolás azzal kezdődik, amikor valakit megszégyenítenek. Megszégyeníteni annyi, mint megbélyegezni – ráégetni a jelet, rátűzni a sárga csillagot, kiközösíteni. És amint megforgatták a kést a szívében, „úgy érezte, szégyene talán még túléli őt”. Így halt meg Josef K., akit egy padláson székelő rejtélyes Törvényszék ítél el KAFKA regényében (2000, 187. o.). A szégyenérzés társadalmi aspektusára nézve hangsúlyos a megszégyenítés kiközösítő jellege. A félelem elől van kihez menekülnie a gyerekeknek, a szégyent viszont súlyosbítja a teljes kitaszíttottság érzése. S éppen ezért nem enyhíthető, mint a félelem, nem lehet megszabadulni tőle (MÉREI – V. BINÉT 1981, 177. o.).

Ennek ellenére Isten reakciójában felismerhetjük a pszichoszociális fejlődésmodell egyik nagyon fontos tényezőjét. Mielőtt a szégyennélküliség édenéből kitaszítja az emberpárt, Isten bőrruhát készít nekik, és felöltözteti őket (1Móz 3,21). Mondhatni, felkészíti őket az önálló életre, életben maradásra segíti őket. Erikson elméletében a gyermeki akarathoz kapcsolódó szülői válasz és hozzáállás a mértéke, okozója annak, hogy a gyermekben kialakul-e az önkontroll és az akaterő, a világ kihívásaira adott „képes vagyok rá” típusú válasz, vagy kételkedni kezd önmagában, és tartós érvényesülési szégyen vesz rajta erőt (LISZKA 2016, 134–145. o.). Erikson rendszerének harmadik szakaszában a kezdeményezés és a bűntudat összefüggéseire figyelünk. Ez önmagában is fontos, mivel nyilvánvaló belőle, hogy szégyen és bűntudat a szerző szerint sem azonos egymással. Utóbbival bünteti a kialakuló felettes én az el nem utasítható fantáziákat és vágyakat. Az e fázisban sérülést szenvedő ember életét végigkíséri a bűntudat, cselekedeteit vagy szándékait pedig szorongás járhatja át.

József testvéreinek története a Szentírásban jól példázza ezt, hiszen testvérüket, Józsefet kútba dobják, majd amikor később ki akarják húzni, már nem találják ott. Ekkor atyjuknak, Jákóbnak azt kell hazudniuk, hogy testvérüket szétépte egy vadállat, azaz meghalt (vö. 1Móz 37,12–35). József aztán különféle viszontagságos események után Egyiptom második embere lesz, akinek egyik fő feladata a gabona begyűjtése és szétosztása. Amikor Jákób családjában elfogy a gabona, atyjuk elküldi fiait Egyiptomba gabonáért. Amikor ott találkoznak testvérükkel, Józseffel, nem ismerik fel, de a számukra ismeretlen férfival való beszélgetés felébreszti bennünk a bűntudatot: „Bizony, a testvérünkért bűnhődünk most, mert láttuk az ő nyomorúságát, amikor könyörgött nekünk, de nem hallgattunk rá. Emiatt ért utol bennünket ez a nyomorúság.” (1Móz 42,21)

Mindez rámutat egy lényeges különbségre a szégyen és a bűntudat fogalmi viszonyában. Amíg a bűntudat konkrétumokhoz kapcsolódik, addig a szégyen tárgya merőben megfoghatatlan, általános. Ennek fontosságát hangsúlyoznunk kell, hiszen már előkerült a bűnbeesés-történet kapcsán, hogy a szégyen rejtőzködést implikál (LISZKA 2016, 134–145. o.).

June P. Tangney gondolatai a szégyen és a bűntudat kapcsán

Tangney szerint a legfontosabb különbség a szégyen és a bűntudat között az, hogy a szégyen esetében a fókusz az énre helyeződik, a bűntudatnál viszont az adott viselkedésre esik a hangsúly. Minden más kognitív, érzelmi, illetve motivációs eltérés ebből az alapvető különbségből adódik. „Egy tipikus szégyenszituációban az én megfigyelő és megfigyelt részre hasad szét, ahol a megfigyelő a megfigyeltet, vagyis magát az ént kicsinek, értéktelennek, erőtlennek, kiszolgáltatottnak és visszahúzódnak, sőt, elrontottnak érzi. A szégyenélményében az egyén mások ítéletére koncentrálnak, és a leértékelődöttség érzése az elrejtőzés, a menekülés vagy a visszavágás vágyához, illetve az énre vonatkozó, de a realitással ellentétes gondolkodáshoz vezethet.” (TOMCSÁNYI 2003, 159. o.)

A Bibliában ilyen lehet Illés próféta menekülése 1Kir 19-ben. Aki Istennel jár, az is megtapasztalja a magasságokat és a mélységeket egyaránt. Akik őt szolgálják, azoknak az életében is megengedi, hogy mindezeket megtapasztalják: a magasságokat, amelyekben érzik, hogy Isten mellettük áll, de mindemellett az erőtlenséget is, a hiábavalóságot és a megfáradást is. Az Ószövetségben számos példát találunk erre Mózes, Jeremiás vagy Jób életében, de még maga Jézus is megjárta a mélységet. Az, hogy megfáradunk, hogy Isten szolgálói is megfáradnak, és bizonytalanok lesznek, hozzátartozik ahhoz, hogy testben vagyunk és e világban vagyunk. Ebben az állapotban, amikor az ember ilyen mélységeket él meg, szeretne egyedül lenni. Így indul Illés szolgálója nélkül Júdán túlra, a pusztába, hogy ott mondja el az Úrnak, ami a szívében van: „*Elég most már, Uram! Vedd el az életemet!*” (1Kir 19,4) Jónás próféta és Jób is értelmetlennek látják az életüket (vö. Jón 4,3; Jób 3.). „Az Ószövetség nem úgy beszél Isten embereiről sohasem, mint hősökről. Illés megvallja, hogy csak a halált érdemli, mert ő sem jobb atyáinál, az előző nemzedéknél, akik vállalták az Úr szolgálatát, és aztán mégis megerőtlenültek abban. Úgy látja, hiábavaló lett munkája, tartalmatlanná élete.” (TUSSAY 1998, 398.o.)

Illés tartalmatlannak érez mindent: prédikációt, tűzpróbát, esőt, hitet, imádságot. Isten azonban pontosan tisztában van belső válságával, mélységével. Gondviselő Ura maradt a menekülő, kétségbeesett Illésnek. A halált kívánó próféta számára angyala által ételről gondoskodik az Úr szeretete és hűsége jeléül. „Kétszer is közeledik hozzá az Úr angyala, az Úr jelenlétének kiábrázolója, aki néha úgy jelenik meg, mint az Úr helyettese (1Móz 16,7–12; 21,17–21), máskor pedig mint vezérlő, oltalmazó hatalom (2Móz 23,20; 4Móz 22,22; 2Kir 19,35). Isten személyes segítsége ez az angyal, a segítő Isten megjelenési formája.” (Uo. 398. o.) Kezdetben csak a kételkedés és a megfáradás leküzdésére ad neki új erőt. Ezt követően nehéz útra hívja el őt, és bár tudja, hogy ereje felett való útra készíti fel, ő erősíti meg küldetése elvégzésében. Illés az étel által valóban olyan erőre kap, ami csodálatra méltó, ami után negyven nap és negyven éjjel képes vándorolni a Hórebig, Isten hegyéig. Olyan eledel volt ez, amely testileg alkalmassá tette, lelkileg pedig késszé a csendes engedelmességre (uo. 398. o.).

Tangney szerint a *self* romlatlan és egységes marad egy tipikus bűntudati szituációban, mert a bűntudat olyan feszültséggel, megbánással és lelkiismeretfurdalással jár, amely a kiengesztelődést elősegítő cselekedeteket, a jóvátétel iránti vágyat erősíti az emberben. Lewis és Tangney kutatási ered-

ményei szerint nagy különbség van a büntudat és a szégyen hatásai között. A szégyen megélése olyan részélményeket eredményez, amelyek lekicsinyítik, értéktelenítik személyiségünk egészét, és ebből következik, hogy a szégyenkező ember tehetetlennek érzi magát, és szeretne elbújni, a föld alá süllyedni (vö. 1Móz 3,9). Ezek az érzések destruktívak, például a passzív elkerülés, kibújás, tagadás: lényegük szerint az elerőtlenedés irányában hatnak. Ezzel szemben a büntudat a személyiségünknek csak azt a részét érinti, amikor jóvá kell tenni egy adott rossz döntésből eredő helyzetet, hibát, amelyet az ember elkövetett. A két kutató vizsgálatai nyomán megrajzolhatók a szégyenérzet és a büntudat közötti alapvető hasonlóságok és különbségek (TOMCSÁNYI 2003, 160. o.; lásd 1. táblázat).

1. táblázat. Különbség a szégyen és a büntudat között

Dimenziók	Szégyenérzet	Büntudat
Az értékelés fókusz	Az egész énrre kiterjed („Én ilyet teszek.”)	Specifikus viselkedés („Én ezt tettem.”)
Az aggodalom mértéke	Fájdalmasabb a büntudatnál	Kevésbé fájdalmas, mint a szégyen
Fenomenológiai tapasztalat	Kicsinynek, értéktelennek, erőtlennek érzi magát	Feszültség, lelkiismeret-furdalás, megbánás
Önmagunk működése	Az öntudat megfigyelőre és megfigyeltre oszlik	Az öntudat egységes marad
A hatás	Az öntudat sérül a teljes leértékeléssel	Az öntudat nem sérül, de a viselkedés igen
A másokkal szembeni aggodalom	Aggodalom mások rólam alkotott véleménye miatt	Aggodalom az egyén másokra gyakorolt hatása miatt
Motivációs jegyek	Vágy az elbújásra, menekülésre	Vágy a megbánásra, bocsánatkérésre, jóvátételre

A szégyen elméletei

A szégyen kialakulásának és fejlődésének hat átfogó elméleti modelljét célszerű megkülönböztetni: a funkcionista és az evolúciós perspektíván alapuló modellt, amelyek a szégyen adaptív funkciójára fókuszálnak a szociális kapcsolatok irányításában; a kognitív-attribúciós modellt, ami az értékelő folyamatokat emeli ki egy adott esemény megszégyenítő élményként való észlelésében; a pszichoanalitikus, majd a tárgykapcsolati/kötődési modellt, amely a korai kötődés hatásait vizsgálja a szégyen szabályozásában; valamint a neurobiológiai nézőpontot, amely neuroanatómiai és immunológiai folyamatok mentén elemzi a szégyenérzést és egyéb öntudati érzelmeket (VIZIN 2017, 14. o.) Ez utóbbit nem fejtem ki a tanulmányomban, mert meglehetősen kevés kutatási eredmény áll rendelkezésre a szégyen neurobiológiáját illetően. Az öntudati érzelmekre vonatkozó kutatások inkább általánosságban vizsgálták ezeket az érzelmeket, nem specifikusan a szégyennel foglalkoztak. A következőkben röviden ismertetem e modellek, elméletek lényegét, legfontosabb sajátosságait.

A funkcionista perspektíván alapuló elmélet

A funkcionista elméletek Darwin evolúciós elméletén alapulnak, amely szerint az érzelmek adaptív funkciója az, hogy növeljék a túlélési esélyeket. Az érzelmek olyan szabályozási folyamatok, melyek az egyén személyes céljait szolgálják (BARRETT 1995, 25–63. o.). A funkcionista fejlődési modell alapján a szégyen adaptív célja az, hogy fenntartsuk mások elfogadását és megőrizzük az önbecsülésünket.

A szégyenhez kapcsolódó tettek kiválthatnak visszahúzódást, elkerülést vagy elrejtőzést.¹ A szégyen fokozatosan alakul ki a kognitív fejlődés és a szocializáció által. „Ahogy a gyermek fejlődésével egyre nő kapacitása a tapasztalatok, értékek, normák, szabályok értékelésére, úgy változik a szégyen gyakorisága és összetettsége is. A modell egy kétirányú kapcsolatot feltételez a szégyentapasztalatok és a szelf fejlődése között; nevezetesen a belső szabályozási funkción keresztül a szégyen ráirányítja a figyelmet a szelfre, aktiválja az önértékelést, és hozzájárul az öntudatosság fejlődéséhez.” (VIZIN 2017, 14.o.) Ezeknek fontos szerepe van az erkölcsi magatartás kialakulásában és az interperszonális kapcsolatokban.

Az evolúciós perspektíván alapuló elmélet

A funkcionista perspektívával szoros kapcsolatban állnak az úgynevezett evolúciós elméletek, amelyek ugyancsak a szégyen adaptív funkciójára helyezik a hangsúlyt. Ezek közül jelentős GILBERT (1992) szociálisrang-elmélete, amely szerint a szubmisszív magatartásnak kiemelt jelentősége van a szociális rangsorban elfoglalt hely megőrzése és a konfliktusok elkerülése szempontjából. Véleménye szerint a szégyenkező, behódoló magatartást ezek az evolúciós előnyök tartották fent. Gilbert és munkatársai úgy vélték, hogy a kritikára és megalázásra való érzékenység (amely a szégyenérzet manifesztálódásában központi jelentőségű) összefüggésben állhat különböző pszichés zavarokkal. Vizsgálataik szerint aki alacsonyabb szociális rangúnak gondolja magát, az sokkal inkább fogja saját magát hibáztatni egy kritika kapcsán, ellentétben azzal, aki önmagát magasabb pozícióba helyezi. Az elsöre jó bibliai példa a vakon született ember meggyógyítása Jn 9-ben, hiszen a Jézus környezetében élő emberek hajlamosak voltak arra, hogy megérdemelt büntetésnek tekintsenek mindenféle emberi fogyatékosságot, így a vakságot is, ezért vélhetően szociálisan alacsonyabb rangúnak tarthatta magát ez a vak ember is (vö. Jób 11,14). A második eset példája pedig épp ennek a fejezetnek a folytatása. „Amikor a körülötte álló farizeusok közül ezt néhányan meghallották, megkérdezték: Csak nem vagyunk mi is vakok?” (Jn 9,40–41) Ők pont az ellentétét tesztelik meg a vakon született embernek. A farizeusok tipikusan annak a példái, akik önmagukat magasabb pozícióba helyezik. Erre hangzik Jézus válasza: „Ha vakok volnátok, nem volna bűnötök, mivel azonban most azt mondjátok: látunk, megmarad a bűnötök.” (Jn 9,41) „A vak ember azokat ábrázolta ki, akik elfogadják Isten ítéletét az ember elveszett állapotáról, az önelégült farizeusok pedig azokat, akik elutasították, hogy meghajoljanak az Úr döntése előtt, mely szerint »immár elkárhoztak« (Jn 3,18), így megmaradtak vakságukban és bűnükben.” (PINK é. n.)

Ez utóbbi esetben az egyén hajlamosabb másokat hibáztatni és dühvel reagálni az adott helyzetre. GILBERT megkülönbözteti egymástól a belső szégyent és a külső szégyent (2007, 283–309. o.). Eszerint a külső szégyen elsősorban mások értékelésére, míg a belső szégyen inkább a negatív önértékelésre vonatkozik. A belső szégyen az önkritikán túlmutatva a megvetés és a düh érzelmeivel van szoros kapcsolatban (VIZIN 2017, 15. o.).

¹ Gal 2,11–14-ben Pál megfeddi Pétert Antiókiában, amiért a közös étkezések alkalmával inkább visszahúzódik, és elkülönül a pogány-keresztényektől. Α ὑπέσταναι és αὐφώριεν igék a görögben imperfectumban állnak, így arra következtethetünk, hogy az asztalközösség megszakitása Péter részéről egyre gyakrabban előforduló cselekedet volt. A zsidóknak ugyanis tilos volt a pogányokkal együtt étkezni, mivel az étkezés jelképes közösséggyakorlás volt, másrészt pedig a pogányok nem tartják be a zsidó étkezési szabályokat, tisztátalan ételek is az asztalra kerülnek, hiszen rájuk nem vonatkoztak a Leviticusban elhangzott törvények. Csakhogy az Újszövetségben Jézussal ez az akadály megszűnt. Péter ennek megfelelően cselekszik, de Jakab emberei miatt megriad és inkább visszahúzódik. Vélhetően félt apostoltársa korholásától. Ez viszont képmutatás volt. Ezért történt, hogy Pál megrója, ezzel is az egyház egységét és a tiszta tanítást mozdítja elő.

Kognitív-attribúciós perspektíva

A kognitív teóriák a kognitív kiértékelésre helyezik a hangsúlyt, vagyis úgy vélik, hogy a szégyen a szelf-re mint egészre vonatkozó értékelés révén alakulhat ki (LEWIS 1971, 419–438. o.). Különbséget tesznek a szégyen és a büntudat között, felismerve, hogy a szégyen a másokhoz való kötődési igény függvénye, és akkor alakul ki, ha a szeretett másik elutasít bennünket. A szégyen globálisan az egész szelfre, míg a büntudat csak egy nemkívánatos viselkedésre vonatkozik. Ezenfelül fontos még, hogy megkülönböztették egymástól a nyíltan megélt szégyent (vö. Zsolt 44,16) az elfojtott, elkerült szégyentől (Mt 1,19). A nyílt szégyen külső hatásokkal jár együtt, így például vegetatív funkciók változásában (gyors szívverés, elpirulás, izzadás), valamint belső, inkább negatív gondolatokban („rossz vagyok”, „kicsi vagyok”, „tehetetlen vagyok”) érhető tetten. Ilyen esetben a szégyenélmény tudatosul. Ezzel szemben az elrejtett szégyennél maga az élmény nem vagy csak alig tudatosul, esetleg néhány, a kinézetével vagy kisebbségi helyzetével kapcsolatos gondolat jelenik meg az egyénben. Az ilyesfajta szégyen gyakori következménye a düh és az ellenségesség, ami további elutasításhoz és megszégyenüléshez vezethet (VIZIN 2017, 16. o.).

Pszichoanalitikus perspektíva

A pszichoanalitikai megközelítés kapcsán érdemes két korszakot elkülöníteni. Az első Sigmund Freud hatására – és a hagyományos polgári vallásos szemléletmódhoz hasonlóan – többnyire a szexualitással hozza összefüggésbe a szégyent, de a szégyenérzetnek kevesebb figyelmet szentel. Inkább a nemi vágygál és ösztönnel összefüggésbe hozható magamutogatás vagy a mások intimitása iránti kíváncsiság antonimájaként tartja számon mint szemérmességet (MUNZ 2009, 135. o.). A szemléletbeli változás az 1980-as években következik be, amikor Léon Wurmser több szócikkben és tanulmányban is a szégyen három formáját különbözteti meg: a szégyentől való félelem a visszautasítástól vagy a pellengérré állítástól való szorongást jelzi, a depresszív szégyenérzet a már megtörtént megszégyenítés kísérőjelensége, a megelőző szégyen pedig személyes és szociális védőfunkcióként szolgál, és bizonyos cselekedetek elkövetésétől óv meg. A szégyenérzetet sokáig nem tekintették magában meghatározható, más érzelmektől elszeparáltan kezelendő kutatási témának a pszichológia tudományában (FAZAKAS 2017, 26. o.).

Bár Freud korai pszichoanalitikai elméleteiben különböző nézőpontokból vizsgálta a szégyent mint érzelmet (gátlásnak nevezte a nemiséggel és az ösztönökkel szemben, vagy pedig érzésként és érzelmi élményként kezelte), de igazán nem állt az érdeklődésének középpontjában. Freud érdeklődése a narcizmus iránt a szégyen bővebb tanulmányozásához is vezethetett volna, mert az erről a témáról írott tanulmánya szól először az *ego* eszményképről, a kisebbségi érzésekről, az önbecsülésről. Ő azonban nem dolgozta ki ezeket a témákat, hanem továbblépett a büntudat és az Ödipusz-komplexus közismert elméletéhez (MORRISON 2000, 21. o.). Kialakult az a koncepció, hogy míg a büntudat annak az eredménye, hogy az ember a felettes én internalizált szabályai ellen vét, addig a szégyen sokkal inkább az éniideal céljainak való megfelelés képtelenségéből fakad. „A szégyen érzése mögött nem a gyűlöletstől való félelem áll, hanem a megvetettség, elhagyatottságtól való félelem, érzelmi éhezés általi halál.” (LISZKA 2016, 134–145. o.; vö. Zsolt 22) Erikson szerint a szégyen magunk ellen fordított haragot is kifejez (BAUMGARTNER 2006, 161. o.). Ezt láthatjuk a Bibliában Júdás történetében, aki megbánta, hogy elárulta Jézust, és szégyenében önmaga ellen fordulva véget vetett a saját életének (vö. Mt 27,3–5).

A pszichoanalitikus elméletekben az egyes iskolák a saját fogalomkörhöz kötve értelmezték a szé-

gyen jelenségét (pl. Freudnál az örömelvvel szemben álló tiltó reakció, Adler a kisebbségrendűségi komplexushoz köti, Erikson pedig az autonómia kudarcához és a kétely megjelenéséhez). Napjainkban osztatlan elméleti keretként kötődésalapú szelfelméleteket fogalmaztak meg, Kohut felfogását gondolták tovább, amelyben a szégyen a szülők általi nem kielégítő elfogadásra adott másodlagos reakció: a gyermek ki nem elégített tükrözési és idealizálási szükségletei folytán életének későbbi szakaszában elrejtí szűkségeit, szégyelli kielégítésük iránti vágyait (PAPP-ZIPERNOVSZKY 2022, 58. o.). „Az interszubjektíven orientált pszichoanalízis szempontjából szemlélve ez azokat a korai, frusztrációra ítélt gyermeki szelftárgy-szűkségeket érinti, amelyek az elismerésre, a létezés jóváhagyására, az empátiás érzelmi tükrözésre, a csodálatra irányulnak – és érinti az összes ilyen szűkséget szégyennel teli elhárítását is.” (Uo.)

Tárgykapcsolati és kötődésméleti perspektíva

A pszichoanalitikus szemléleten belül a tárgykapcsolati és kötődési perspektíva képviselői közül Nathanson, Kaufman és Schore nevét érdemes kiemelni (lásd MILLS 2005). Úgy vélték, hogy a szégyen interperszonális vagy kötődési érzelm, amely akkor alakul ki, amikor a szoros kapcsolat megszakad; valamint, hogy a szégyen közvetlenül, absztrakt kognitív folyamatokon keresztül megtapasztható a korai csecsemőkorban, és nem igényel önreflexiót. Nathanson szerint a szégyen olyan cselekedetekre vagy tulajdonságokra hívja fel a figyelmet, amelyek másokból elutasítást válthatnak ki, és arra ösztönzi az egyént, hogy erőfeszítéseket tegyen a lehetséges elutasítás megelőzésére. Nathanson szerint születésünktől kezdve az összetartozás érzésében bekövetkező megszakadás idézi elő a szégyent (NATHANSON 1987, 1–63. o.).

Jó példa erre Jefte története a Szentírásból. A Bírák könyve szerint Jefte „egy parázna nőnek volt a fia” (Bír 11,1), akit az apja, Gileád feleségétől született gyermekei elkergetnek azzal az indokkal: „Nem kapsz örökséget apánk házából, mert más asszony fia vagy.” (Bír 11,2) Amikor azonban Izraelt ellenség támadja meg, akkor a nép vénei Jeftét kérik meg vezérüknek, aki ezt kérdezi tőlük: „Hiszen ti gyűlöltek engem, és kiűztetek apám házából! Miért jöttetek most hozzám, amikor bajban vagytok?” (Bír 11,7) Jeftében a gyermekkorban történt kiközösítése, megszűgyenyítése azt az érzést váltotta ki, hogy nem alkalmas vezetői feladatra, illetve nem tekintette magát egyenértékűnek másokkal. A szégyen az alapvető szűkségek kielégítéséből származó pozitív érzelmek csökkentését okozza.

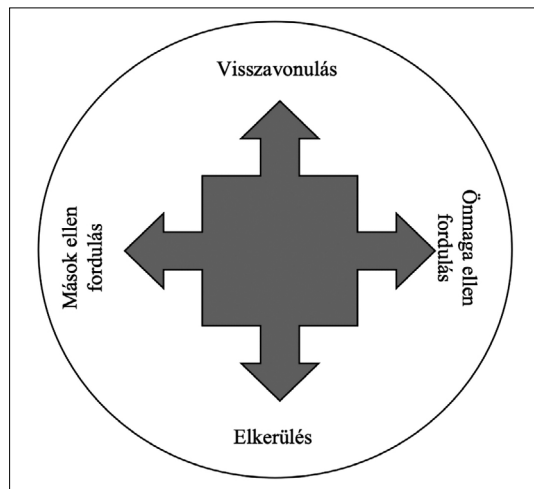
Nathanson az úgynevezett „fapofa” (still-face) kísérletet idézi annak szemléltetésére, hogy két és fél, három hónapos korban megjelenik a szégyen. Ebben a kísérletben a szülő a csecsemőjével való szemtől szemben interakcióban egyszer csak nem reagál csecsemőjére, amelynek hatására a csecsemő elnéz, és lehangoltta válik. Nathanson szerint ez a reakció a szégyen pszichológiai élményének a következménye, amely előidézi az izomtónus csökkenését a nyakban és a felsőtestben, a bőr hőmérsékletének növekedését az arcon, és a koordinálatlanságot (NATHANSON 1987, 1–63. o.).

KAUFMAN (1989) úgy gondolta, hogy a szégyen a fejlődés bármelyik szakaszában megjelenhet, de a kiváltó tényezők eltérnek. A szégyen lehetséges kiváltója lehet a szülői harag első megjelenése éppúgy, mint bármely más negatív hatás a korai években. A harag kifejezését a gyerek feszültségként tapasztalja: a szégyen a szelfben vagy a kapcsolatban megjelenő törésként élhető meg. Mindez persze nem azt jelenti, hogy a haragot el kell kerülni, de az „interperszonális hidat” később újra kell építeni, mert ennek hiányában a szégyen megerősödik és mélyül a törés. A gyermekkor későbbi szakaszában megjelenik a direkt figyelmeztetés („szégyeld magad”) és az olyan szülői kijelentések, mint a „zavarba hozol”, amelyek óhatatlanul szégyent váltanak ki. A serdülőkor a legsebezhetőbb időszak a szégyen szem-

pontjából, mivel a körülmények teljes mértékben adottak a szegény színteréül, már a testi változások is felhívják a figyelmet a szelfre. Felnőttkorban négyféle szegénykiváltó hatás jelenik meg: a gyengeség, vagyis a kontroll hiányának észlelése (Bír 16,15–17); kudarc a hivatásban (1Sám 15,10–35); kudarc a kapcsolatokban (Jn 4,17–18) és az öregedés (1Kir 1,1–4; vö. KAUFMAN 1989, 20. o.).

A szegénnyel való megbirkózás főbb típusai

NATHANSON (1992) véleménye szerint az egyének megszegényítő helyzetekre különböző módon reagálhatnak, ennek illusztrálására szerkesztette meg az ún. szegény-iránytűt (lásd 1. ábra).

1. ábra. Nathanson szegényiránytűje. Forrás: NATHANSON 1992, 312. o.

„Ebben a négy irány, vagyis lehetséges kimenetel: a visszavonulás (vö. 1Móz 3,8–10), az ön-maga ellen fordulás (önagresszió, vö. Mt 27,3–5), az elkerülés (tagadás, vö. Mt 26,69–75; szerabúzus), valamint a mások ellen fordulás (agresszió, düh, 1Sám 18,6–19,24). Mindannyian reagálunk a szegényre valahogy, az iránytű által meghatározott módok valamelyikén. A megfelelő önbecsüléssel rendelkező emberek általában gyorsan túljutnak szegényérzetükön. Ugyanakkor nagyfokú krónikus szegény és a szegényre való hajlam felfokozottsága esetén kifejezettebben és globálisabban érezhetjük a szegényt megalázó helyzetekben, és ezek különféle következményeket vonhatnak maguk után.” (VIZIN 2017, 29. o.)

A visszavonulás és elrejtőzés esetén az adott személy megpróbál inkább láthatatlanná válni, elbújni, kilépni a helyzetből, visszavonulni, elszaladni vagy elkerülni azok társaságát, akik előtt ismert a megszegényítő dolog. Az elkerülő magatartás esetén az illető letagadja a megszegényítő dolgot, meggyőzi magát arról, hogy nincs is oka rá, hogy rosszul érezze magát amiatt. Az elkerülő stratégiánál a szegény érzését még maga előtt is letagadja, vagy sok elfoglaltsággal tereli el a figyelmét a megszegényülésről. Az önmaga ellen fordulás esetén az egyén negatív önértékelésbe kezd: lenyomja magát, megharagszik magára, saját hibáin rágódik, vádolja önmagát, kritizálja magát, viszolyog önmagától, szuicid gondolatokkal küzd. A másik ellen fordulás esetében viszont megharagszik a másokra, vádolja a másikat, hogy ilyen érzést váltott ki benne, viszolyog a másiktól, rámutat a másik hibáira, kiabál vele, megszegényíti a másikat, vagy esetleg fizikailag megtámadja (uo.).

Összegzés

Talán szokatlan dolog egy összeggést azzal kezdeni, hogy miért érdemes a pszichológia és a teológia kapcsolatát vizsgálni. Sokan tévhitben vannak akkor, amikor a pszichológiát és a teológiát egymással szembeállítják. Egyszerűen fogalmazva azt mondhatjuk, hogy a pszichológia az a psi-

chológia, míg a teológia az a teológia. Mind a kettő foglalkozik az élet alapvető kérdéseivel, de már az alaphozzáállásuk is eltérést mutat. A keresztény teológiai tanítás szerint az ember bűnös, ezzel szemben a pszichológia azt mondja, hogy az ember születésekor ártatlan. A Biblia emberképe erre a „kezdeti eseményre” megy vissza, és abból vezet le mindent, míg a pszichológia legtöbb esetben a szüleinkkel való kapcsolatunkból vezeti le azt, hogy miért kerültünk ebbe vagy abba az élethelyzetbe. A Biblia nem azért íródott, hogy embereket gyógyítsanak általa, mert akkor nem lenne több szakkönyvnél, ahogyan a pszichológia sem képes teljes gyógyulást adni, maximum segít bizonyos nehézségek elhárításában, tisztába tenni a pszichét, de új tartalmat csak a lelkiesség adhat (BERECKI 2014). Itt kapcsolódik egymáshoz a pszichológia és a teológia. A pszichológiának és a teológiának egyik központi fogalma és lelkiállapota a szégyen, amely félreérthetetlenül összeköt bennünket a bűnös (1Móz 3) történetével, és olyan érzelmi és genetikai kódoltság, amelyet a pszichológia sem tud és akar megkerülni.

Tanulmányomban különféle elméleteket mutattam be és jártam körül a szégyen természetével és mibenlétével kapcsolatban, amelyek mind arra irányulnak, hogy értelmezzék és vizsgálat tárgyává tegyék a szégyen fogalmát, annak lelki kivetüléseit és az azokból eredeztethető személyiségtorzulásokat. Ez utóbbiak esetében találunk példákat a Bibliában egy-egy eseményen vagy bibliai személyen keresztül, de ez nem jelenti azt, hogy minden pszichológiai esettel találkozunk a Szentírásban, azt pedig végképp nem, hogy arra megoldási javaslatokat találhatunk. A bűnbe esett ember első reakciójaként észreveszi, hogy mezítelen, és szégyelli magát, emiatt eltakarja fedetlen testét (vö. 1Móz 3,7). Jézus Krisztus azért jött, hogy ezt a szégyenérzést elvegye az embertől, hogy ne szégyellje magát Isten előtt, hogy ne akarjon rejtőzködni az ember az Emberfia és az őt elküldő Atya előtt. „A seb nem fáj, mert azon kifoly a vér; de fáj a szégyen, mert az belül marad.” (JÓKAI 2006, 256. o.)

I am Ashamed, Therefore I am?

Shame in Psychology with a Theological Perspective

- **The relation between psychology and theology is often examined and contrasted. In her paper, the author shows the connection between the two sciences through the concept of shame. As one of the central concepts and states of mind both in psychology and theology, shame unmistakably links us to the story of sin (Genesis 3), and is an emotionally and genetically encoded reality that psychology cannot overlook. The author presents and explores various theories about the nature and meaning of shame in this study, all of which seek to interpret and examine the concept of shame, its psychological projections and the distortions of personality that can result from them. Examples of the latter can be found in Scripture in connection with an event or a Biblical character, but this does not mean that we might find examples for all types of psychological cases in Scripture, and certainly not solutions to them. In psychology, the most expressive compass for coping with shame is Nathanson's compass, which illustrates how an individual can respond to shameful situations.**

Keywords: theology / psychology / shame / Donald L. Nathanson / Old Testament

Felhasznált irodalom

- BARRETT, Karen C. 1995. A Functionalist Approach to Shame and Guilt. In: June Price Tangney, Kurt W. Fischer (szerk.): *Self-conscious Emotions. The Psychology of Shame, Guilt, Embarrassment, and Pride*. Guilford Press, New York.
- BAUMGARTNER, Isidor 2006. *Pasztorálszichológia*. Ford. Zelenka Judit et al. Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Budapest.
- FAZAKAS Sándor 2017. Egy új erkölcsi maxima: Ne szégyeníts, és ne szégyenkezzél! A szégyen teológiai értelmezése és szociáletikai relevanciája. In: Balogh László Levente – Horváth Andrea – Pabis Eszter (szerk.): *A szégyen reprezentációi*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen. (Cultura Animi 3.) 19–37. o.
- GILBERT, Paul 2007. The Evolution of Shame as a Marker for Relationship Security: A Biopsychosocial Approach. In: Jessica L. Tracy – Richard W. Robins – June Price Tangney (szerk.): *The Self-conscious Emotions: Theory and Research*. Guilford Press, New York.
- JÓKAI Mór 2006. *Dekameron*. Mercator Stúdió, Szentendre.
- KAFKA, Franz 2000. *A per*. Ford. Szabó Ede. Akkord Kiadó, Budapest.
- KAUFMAN, Gershen 1989. *The Psychology of Shame: Theory and Treatment of Shame-based Syndromes*. Springer, New York.
- LEWIS, Helen Block 1971. Shame and Guilt in Neurosis. *Psychoanalytic Review*, 58. évf. 3. sz. 419–438. o.
- LISZKA Viktor Gábor 2016. Ezért rejtőztem el. A szégyenérzés lelkigondozói megfigyelésének lehetőségei. *Embertárs*, 14. évf. 2. sz. 134–145. o.
- MÉREI Ferenc – V. BINÉT Ágnes 1981. *Gyermelelektan*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- MORRISON, Andrew P. 2000. A szégyenkezés – okok, tünetek, gyógymódok. Ford. Gálvölgyi Judit. Fiesta Kft. – Saxum Kiadó, h. n.
- MUNZ, Regine 2009. Zur Theologie der Scham. Grenzgänge zwischen Dogmatik, Ethik und Anthropologie. *Theologische Zeitschrift*, 65. évf. 2. sz. 129–147. o.
- NAGY Sándor 2014. A szégyenérzet bibliai fogalma. 1. rész. *Sola Scriptura*, 16. évf. 4. sz. 12–21. o. Web: <https://sola.hu/folyoirat/a-szegyenerzet-bibliai-fogalma/>.
- NATHANSON, Donald L. 1992. *Shame and Pride. Affect, Sex, and the Birth of the Self*. WW Norton & Co, New York.
- PAPP-ZIPERNOVSZKY Orsolya 2022. „Színváltó vagyok”. A szégyen megjelenése és kezelése az önismereti pszichodrámacsoportban. *Imago*, 11. évf. 3. sz. 57–70. o.
- TOMCSÁNYI Teodóra 2003. Bűn, büntudat, szégyen. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 58. évf. 1. sz. 153–186. o. <https://doi.org/10.1556/mpszle.58.2003.1.9>
- TUSSAY János 1998. Királyok első könyvének magyarázata. In: *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*. 1. köt. Kálvin Kiadó, Budapest. 376–403. o.
- VARGA Zsigmond J. 1996. *Görög–magyar szótár az Újszövetség irataihoz*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- VIZIN Gabriella 2017. *A szégyen szerepe a mentális zavarokban*. Doktori értekezés. Semmelweis Egyetem Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola, Budapest.
- WURMSER, Leon 1996. Scham. In: Erwin Fahlbusch et al (szerk.): *Evangelisches Kirchenlexikon. Internationale Theologische Enzyklopädie*. 4. köt. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. 63–66. o.

Internetes hivatkozások

- BERECKI Silvia 2014. Fókuszban a pszichológia és teológia kapcsolata. *Keresztény Szó*, https://epa.oszk.hu/00900/00939/00169/EPA00939_kereszteny_szo_2014_12_06.html. (Megtekintés: 2024. január 30.)
- PINK, Arthur é. n. *János apostol evangéliumának magyarázata*. Kézirat. http://www.refkossuthter.hu/sites/default/files/fajlok/pink_janos_ev.pdf. (Letöltés: 2024. január 26.)

In memoriam Szécheý Béla József

1933–2024

■ SZÉCHEY NOÉMI – SZÉCHEY RITA

► Az életének kilencvenegyedik évében elhunyt dr. Szécheý Béla József villamosmérnökre, városépítési szakmérnökre, evangélikus lelkészre, a Jézus testvérei ökumenikus diakóniai rend egyik alapítójára gyermekei, Szécheý Noémi és Szécheý Rita írásával emlékezünk – a természetesen felolvasott és az egyházunk honlapján megjelent¹ változat kombinációjával.

„Figyeljetek életük végére, és kövessétek hitüket.” (Zsid 13,7)

Dr. Szécheý Béla Pécsen született 1933. május 9-én. Német evangélikus ősei a 18. században érkeztek Magyarországra. Felmenői aktívan kivették részüket az evangélikus közösség életéből, sokan presbiterek voltak. De Szécheý Béla pedagóguscsaládba is született: édesapja a pécsi Mezőgazdasági Leányközépiskola igazgatója, édesanyja kántortanító volt.

A családi könyvtár ex librisét is adó festményen nyitott könyvből kinövő búzakaraszok láthatók. E születésekor kapott kép életfilozófiájának is szimbóluma lett: a könyv és a búzakarasz mint a Biblia és a tudás szimbóluma végigkísérte életét. Egész élete folyamán arra törekedett, hogy a hatalmas munkával létrehozott Szentírás és a növekvő általános emberi tudás integrált egységként éljenek számunkra. Munkásságában a katedra és a szószék harmonikus egységére törekedett. Életcélja volt, hogy paptanárrá váljon. 1946-os konfirmációjára kapott ígéje pedig életigéjévé lett: „...légy példa a hívőknek...” (1Tim 4,12)

Fiatal éveinek másik meghatározó élménye lett a család magyarságának a korabeli áramlatokkal szembeni kiállásként való felvállalása. Ennek egyik legfontosabb eleme volt, hogy édesapja elhagyta az ősi Sauerwein családi nevet, és fiát már az új családnévvel Szécheý Bélának keresztelte.

A második világháborút követő kommunista hatalomátvétel során iskolaigazgató édesapját félreállították, ezért a család 1948-ban Pécsről Budapestre költözött. Középiskoláját ezért Budapesten fejezte be, majd a műszaki egyetemen folytatott tanulmányait színjeles diplomával zárta 1956 nyarán. Villamosmérnöki diplomája mellett később városépítési és városgazdálkodási szakmérnöki diplomát is szerzett. Meglepően fiatalon lett a Magyar Tudományos Akadémián a műszaki tudományok kandidátusa. Folyékonyan beszélt angolul, franciául, németül és oroszul. 1956 ősze a műszaki egyetemen érte, aktív

¹ <https://www.evangelikus.hu/hireink/itthon/in-memoriam-dr-szeche-y-bela-1933-2024>.

résztvevője volt az októberi eseményeknek. Később életét folyamatos megfigyelések alatt élte, letartóztatásokon, koncepciók peren, utcai zaklatásokon és karrierbeli ellehetetlenítéseken át vezetett az útja.

Ebben az időszakban, 1963 nyarán vette feleségül Károlyi Erzsébet evangélikus lelkésznőt, a következő év februárjában megszülettek az ikrek: Dorottya és Rita. 1968 júliusában a harmadik kislány, Orsolya egy mindenkit megrázó tragikus esemény árnyékában érkezett: az odaadó feleség, a szerető édesanya a szülést követően hirtelen elhunyt. Ezt a tragédiát Béla alig élte túl. Kétségbeesésében a csecsemőt átmenetileg intézeti gondozásra bízta, a két ovis kislány pedig hiába várt: sem az édesanya, sem a baba nem jött haza... Az édesapa hamar kapott új társat: 1969 márciusában feleségül vette Somogyi-Tóth Annát, aki édesanyaként vállalta fel a három árvát. Újra teljes lett a család. Ebbe a házasságba két újabb áldás érkezett: 1972-ben megszületett Noémi, 1979-ben pedig a várva várt fiúgyermek, Béla Márton.

Közben egyházon belüli szolgálata is elkezdődött. Gyermek-bibliaköri feladatokat, valamint helyi, templomi, utcai és öregotthoni szolgálatokat látott el. 1981-ben előbb diakóniai lelkésszé, majd 1990-ben teljes jogú lelkésszé szentelték. Állandó szolgálatot kapott a kelenföldi, a budahegyvidéki és a budavári gyülekezetben is. A kor jellemzője volt ugyanakkor, hogy aktív egyházi szolgálatával jelentősen kockáztatta szakmai életpályáját, többször is munkahelyváltásra kényszerítették. Első munkahelye a MÁV Távközlési Főnökségén volt, majd dolgozott a Várospítési Tudományos és Tervező Intézetben és a Közúti Közlekedési Tudományos Kutatóintézetnél. Emellett tudományos szervezetek aktív résztvevője és munkatársa, számos kis és nagy rendezvény, országos nagy konferencia résztvevője és vezetője is volt.

A család 1985-ben Algériába költözött a kisebb gyermekekkel. Számára különös jelentősége volt ennek az időszaknak, hogy megnyílt az út az egyetemi katedra felé – ami az akkori Magyarországon elérhetetlen volt számára. Az 1990-es hazatérést követően új lehetőségek nyíltak számára. Először a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztériumban, később a Külügyminisztériumban dolgozott. Ezzel párhuzamosan Magyarországon is elérhetővé vált számára a katedra: előbb a soproni egyetemen, majd a kertészeti egyetemen tanított. Ezen idő alatt francia és magyar nyelvű egyetemi jegyzetek és tankönyv került ki a keze alól.

1994-ben újabb tragédia érte: második felesége, Anna hosszú betegség után elpihent. 1996-ban újra megházasodott: egy régi baráti kapcsolat szövődött szerelemmé a szintén megözvegyült Gáspár Ágotával. Ez a házasság később véget ért. 2008-ban ismét shakespeare-i tragédia rázta meg a családot: első feleségének szívbetegsége örökletesnek bizonyult, váratlanul elvesztette elsőszülött lányát, az ötödik gyermekével várandós Dorottyát is. 2010-ben találkozott Octaviana Paulinával, aki hűséges társa lett élete utolsó éveiben. Időközben az öt gyermeke – egyelőre – tizenhat unokával és tizenhat dédunokával ajándékozta meg őt.

Szabadidejében zenét hallgatott; akusztikusként különösen élvezte a változatos zenei hangzásokat, a ritmusos dallamokat. Sokat hallgatott dzsesszmuzsikát és gospeldalokat.

Széchei Béla a korát évtizedekkel megelőző tudományos és teológiai gondolkodó volt. Amellett, hogy számos tudományos fokozattal bírt, felszentelt evangélikus lelkész is volt. Beteljesítette a szülei által rászabott nem könnyű küldetést: paptanár, tudós lelkész lett. Nagy tudású, bölcs ember volt, aki átélte Krisztus megmentő szeretetét. Olyan ember, aki a tudomány és az istenhit között nem konfliktust látott, hanem erős kapcsolódást, amely nála a teremtés ünneplésében, az általunk látott materiális világ isteni eredetének hirdetésében fejeződött ki. Évtizedes környezetvédelmi szakmai munkássága és egyházi szolgálata az 1990-ben megalapított Jézus testvérei ökumenikus diakóniai rendben teljesedett ki.

Széchei Béla életútja vészterhes történelmi korszakokon vezetett át, életét tragédiák sora tépázta. Sok hibát elkövetett, sokakat megbántott. Ahogy ellene is sok bűnt elkövettek, sokan bántották.

Mégis ember maradt, aki egyetlenegyszer sem tagadta meg hitét. Küzdött Istennel, küzdött emberrel. Mint egy őskeresztény, vállalta a hitét a kommunisták között, magyarságát a nácik között. Egyes volt. Hűséges volt. Nagy és összetartó, szeretetteljes családot teremtett, még ha sorstragédiáinak keservét környezete vele együtt szenvedte is évtizedeken át.

Életének utolsó éveiben már képes volt feldolgozni saját életét, mind jobban igyekezett építeni a küzdelmekben megrendült családi, baráti, szolgálati kapcsolatait. Megtalálni és megfogalmazni azt az embert, aki valójában mindig is volt. Megtanulta átadni a bölcsességét, még mélyebben kifejezni és elfogadni a szeretetet. S mi ezt a szeretetet és a január 23-án elhunyt édesapánknak a rendületlen, viharálló hitét, Jézus valóságát adjuk tovább a következő generációknak.

Emlékezzetek, figyeljetek!

*Igehirdetés Széchezy Béla József temetésén (Zsid 13,7)**

■ FABINY TAMÁS

„Ne feledkezzetek meg vezetőitekről, akik az Isten ígését hirdették nektek. Figyeljetek életük végére, és kövessétek hitüket!” (Zsid 13,7)

A felolvasott igevers a Zsidókhoz írt levél 13. fejezetéből van, s ebben a fejezetben háromszor szerepel a „ne feledkezzetek meg” imperatívusz. Először a 2. versben azt írja a szerző, ne feledkezzetek meg a vendégszeretetről, majd a folytatásban a foglyokról, és végül itt, a 7. versben a vezetőitekről. E mögött a felszólítás mögött a 103. zsoltár is állhat: „Áldjad, lelkem, az Urat, és ne feledd el, mennyi jót tett veled!” Egy temetés, egy temetési megállás, visszaemlékezés erre is int bennünket, hogy ne felejtjük el, mi mindent tett velünk az Úr. A zsoltárral együtt ezt a konkretizálást is hangsúlyoznom kell, hogy mennyi jót tett velünk az Úr. Mert bár Béla testvérünk életében sok próbatétel volt, de mindent fölülírt az Isten szeretetében való kapaszkodás, az Isten bölcsességébe vetett megingathatatlan hit.

A Zsidókhoz írt levél általam választott szakasza azt írja tehát, hogy vezetőinkről ne feledkezzünk meg. Magam fontosnak érzem, hogy az előttünk járókat, akár egykori egyházvezetőket, lelkészeket, presbitereket vagy egyszerű gyülekezeti tagokat megszólaltassuk, amíg időnk van, beszéljünk őket, kérdezzünk őket, hogy milyen volt az életük. Béla bátyám szívesen beszélt önmagáról is, szívesen beszélt azokról az eseményekről is, amelyek hosszú életét meghatározták. Visszaemlékszem számos ilyen beszélgetésünkre vagy hozzászólására egy-egy lelkészi értekezleten, gyülekezeti alkalmon vagy akár a budavári gyülekezet szabadegyetemi alkalmakon. De jó volt visszaemlékezéseit hallgatni Piliscsában az egyházmegyénk hagyományos családi lmk-alkalmán grillezés közben, egy pohár sör mellett is.

Amióta teológus koromtól ismerhettem Széchezy Bélát, mindig úgy éreztem, hogy némileg titokzatos, szinte mitikus személyiség volt. Annyit tudtam róla, hogy egyházaskozári származású, édesapja valamilyen egyházi tisztségben is volt. (Ma már tudom, hogy gyülekezeti felügyelőként szolgált.

* Elhangzott Budapesten, 2024. február 13-án.

Közvetlenül a háború után nemzetgyűlési képviselő is volt Kovács Béla pártjában.) Rajta keresztül sok feladatot is megismerhetett, de sok próbatétel is jutott neki. Nem sokat, de valamit hallottam pécsi éveiről is: Káldy Zoltán konfirmálta még püspökké választása előtt. Sokat jelentett neki ez a pécsi konfirmáció, ez a pécsi gyülekezet, mert ciszterci diákként, római katolikus közegben evangélikus identitást adott neki. Egyetlen aktatáskával ment el otthonról, ahogyan beszámolt erről, és próbált Budapesten önálló életet kezdeni.

Az elbeszélésekből azt is tudom – és ez is egyfajta mitikus személyiség kategóriájába sorolta őt a szememben –, hogy az ötvenes években házkutatást tartottak nála, egy besúgó által elrejtett fegyvereket találtak. 1954-es letartóztatásakor is érezte a pécsiek támogatását, majd miután elengedték, utána is folyamatosan megfigyelték, főleg a gyülekezetekben végzett ifjúsági munkáját.

Elbeszéléseiből, spontán megszólalásaiból, amelyeket az évek során egészen a legutolsó hónapokig is megosztott magáról, tudom, hogy mennyi csapás érte, valóságos sorstragédiák. Gyülekezeti szolgálata Kelenföldtől Budaváron keresztül Hegyvidékig terjedt. Példakép volt számára Ordass Lajos, és az is mutatta az ő bátorságát, hogy akkor is kiállt a félreállított püspök mellett, amikor vele nem lett volna szabad kapcsolatot tartani.

Hiába volt sikeres tudományos munkájában Szécheý Béla, mégis tudatosan választott egyházi szolgálatot. Elsőnek jelentkezett, amikor lehetőség nyílt az Evangélikus Teológiai Akadémián levelező képzésben tanulni. Az a közösség, amelybe itt került, mindvégig fontos maradt számára. Először diakónus lelkész, majd 1990-től kezdve fölszentelt teljes jogú lelkész lett. Ez a döntése azonban majdnem tönkretette világi karrierjét. Így került a család Algériába. Ott is megtalálta a nehéz körülmények között, az iszlám többségben is a kis keresztény közösséget. A római katolikus érsek az evangélikus egyházak ügyintézője is volt, és ez lehetőséget kínált a vele való kapcsolatra. Szécheý Bélának lehetősége nyílt, hogy bibliaórákat tartson a nagykövetség védnöksége alatt, és ápolja az ökumenikus kapcsolatokat. Az ökumené mindig meghatározó volt számára, ez mutatkozott meg a taizéi közösséggel való kapcsolatában is. 1964-ben maga is járt Taizében. Olyan ember volt Szécheý Béla, aki számára a tudomány és az istenhit sosem került egymással szembe. Erős kapcsolódás volt számára például a teremtés ünnepe, híd, amely összekötötte a természettudományt és az istenhitet. Mindig hangsúlyozta, hogy az általunk látott materiális világ összeegyeztethető az isteni teremtéssel, és igenis arról tanúskodik, hogy ez a világ Isten jó tetszése nyomán jön létre.

Ezzel a háttérrel is magyarázható, hogy 1990-ben megalapította a Jézus testvérei ökumenikus diakóniai rendet. Azt is őszintén el kell mondani, hogy ez a kezdeményezés különösnek hatott akkori egyházi környezetünkben. Bizony talán néha a háta mögött még mosolyogtunk is azon, hogy ő apát volt, és hogy rendi keretek között képzelte el a szolgálatát. De ez jellemző volt Béla bácsi következetességére és hagyományörzésére, mindig méltósággal viselte ezt a sokak számára különlegesnek tűnő címet.

Ezért is mondom most, hogy ne mosolygjunk azon, hogy ő apát volt, hanem vegyük ezt komolyan. És azt is, hogy ez egy diakóniai rend, mégpedig ökumenikus diakóniai rend, de az elnevezése, hogy Jézus testvérei, még fontosabb. Hiszen ez visszavezet bennünket Márk evangéliuma megfogalmazásához, ahol Jézus ezt mondja a hozzá érkezőknek, rámutatva a sokaságra: *„Íme, az én anyám és az én testvéreim. Mert aki Isten akaratát szerint cselekszi, az az én testvérem és az én anyám.”* (Mk 3,34–35) Szécheý Béla életében és szolgálatában összekapcsolódott a diakónia, az emberrel való törődés, a szeretetszolgálat, az irgalmasság gyakorlása és az ökumené, az egyházak látható egységének a munkálása.

Az ígére visszatérve fontosnak érzem, hogy azt kéri a Zsidókhoz írt levél szerzője, hogy emlékezzünk vezetőinkre, és figyeljünk életük végére. A csendes tanúságtétel a fiatal lelkészek körében min-

dig fontos volt Bélának. Legutoljára egy hónappal a halála előtt a budagyöngyei püspöki hivatal adott otthont az egész munkaközösségnek, és ott, amikor bibliakörökbe mentünk, békés, nyugodt hangon, ahogyan ő szokott beszélni, tett tanúságot az aktuális ígéről, amelynek alapján közösen készültünk az igehirdetésre. Ebben a textusban van szó arról, hogy Mózes csak hátulról láthatja meg az Istent, és itt hangzik el: „*Van egy hely nálam*” – ezzel hívja Isten Mózeset. Ez összhangban van Jézusnak a szavával, aki akkor kapcsolatot teremtve az Ószövetség és az Újszövetség között azt mondta: „*Az én Atyám házában sok hajlék van...*” Most, amikor visszaemlékezünk Széchei Béla életére, és előretétekintünk arra az örökkévalóságra, ahova hitünk szerint ő Isten kegyelméből kerülhet, ennek a két ígének a fényében szilárd lehet a reménységünk.

Utolsó találkozásunk során, azon a bizonyos lelkészi értekezleten kezembe adott egy borítékot. Alázatosan kívárta a sorát, amikor látta, hogy sokakkal beszélgetek, türelmesen megvárta, amíg ő kerül sorra, és a tőle megszokott, egy kicsit körülményes, talán körülményeskedőnek tűnő stílusban mondta el, hogy bár fontosnak érzi, hogy hivatalos úton is eljuttassa hozzánk, de baráti közvetlenséggel is a kezembe adja ezt a könyvecskét.

A kezembe adott irat címe *Közös hálaadás*. Ebben szinte összefoglalja azt a szolgálatot, amelyet ő végzett élete során, utalva a Jézus testvérei diakóniai rendre, újra és újra hangsúlyozva, hogy az mindig törvényszerű jóváhagyással működött. A társadalmi szolgálatok kapcsán is idézek: „sérülésmentesen és mértéktartóan” kell végezni azokat. Írt arról is, hogy Algériában a nagykövet tiszta szívű bölcsként viselkedett, és lehetővé tette az anglikán és protestáns istentiszteleteken való részvételt. Majd összekapcsolódott az akusztika és a hittudomány az életében, és megint csak idézek ebből az írásból: „...megbízatus, kötelesség és szépség, szenvedés lehetett életünk részévé.” Azt hiszem, minden szónak súlya van ebben a hitvallásban. Végül összegzi, hogy mit jelent az ökológiai-környezetvédelmi szempont érvényesítése, mit jelent az ökumené és különösen a diakónia gyakorlása.

Szeretett testvéreim, gyászoló gyülekezet! „Figyeljetek életük végére” – mondja az ige. Ady *Az ál-mom az Isten* című versében azt írja: „Szeret kibékülni az ember, / Mikor halni készül.” Ezt tapasztaltam Béla bácsinál is, aki nem volt könnyű természet. Akinek voltak konfliktusai, bármennyire is halk szavú ember volt, de előfordult, hogy akár közvetlen környezetében is megbántott embereket, vagy kusza kapcsolatok alakultak ki körülötte. Érvényes a mondás: szeret kibékülni az ember, mikor halni készül. Azt hiszem, hogy erre tudatosan is készült, és ezért is vallom az ígérel, hogy figyeljünk életük végére. És ennek jegyében, keresztény gyülekezet, mi is tudjunk megbékélni, megbékélni az elmenetellel, megbékélni egymással, de megbékélni korábbi sérelmekre gondolva az Úristennel és azzal a szolgájával, akivel konfliktusunk lehetett. A mostani ökumenikus gondolkodásban gyakran használjuk a *healing of memories*, az emlékek gyógyítása vagy az emlékezet gyógyítása kifejezést. Fontos, hogy így tudjunk emlékezni, hogy közben gyógyuljunk, gyógyuljon a család, gyógyuljon a gyülekezet, gyógyuljon minden keresztény közösség. Nemcsak Ady beszél erről, hogy mit jelent halálunk előtt kibékülni, hanem Pál apostol is ezt hangsúlyozza a Korinthusi levélben: „*Krisztusért járva követségben [...] béküljete meg az Istennel!*” Nem nekünk kell Istent kibékíteni, mert Isten már kibékült az emberrel, Isten már megbocsátott, megváltotta a világot. Nekünk önmagunkkal, egymással és az Istennel kell kibékülni, azzal az Istennel, aki már kibékült velünk.

Így kívánom, gyászoló gyülekezet, hogy békességben éljünk egymással, és tekintsünk előre arra a csak Krisztustól elnyerhető békességre, amely a mi hitünk szerint az üdvösségben lehet valakinek az osztályrésze. Így engedjük el ennek a békességnek a jegyében Széchei Béla testvérünket, adjuk át őt Isten irgalmas szeretetének. Ámen.

Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap

► 1Pt 3,8–15(16–17)

Áldás – örökség

Az ünnep jellege

A Szentháromság ünnepét követő vasárnapokon a Mindenható szüntelen felénk hangzó hívása és Megváltónk követése, az ő nyomdokai-ban való járás kerül előtérbe. Hogyan is élhetjük meg Krisztushoz való tartozásunkat a jelenvaló világban? Hogyan válhat láthatóvá feltámadásának ereje az életünkben? Fontos kérdése ez mindenkinek, aki találkozott az élő és feltámadott Úrral, és nem pusztán fülével, de szívével is meghallotta követésére hívó szavát. Péter levele olyan gyülekezeteknek szól, ahol szintén kérdés, mi legyen a magatartásuk a pogányok között. Aktuális az apostoli útmutatás jelen korunkban is, amikor a jó és a rossz közötti különbség egyre jobban elmosódni látszik, értékeink relatívvá válnak, egyre nehezebb tájékozódni Isten igéjének világos, egyértelmű útmutatása nélkül. Az ünnep evangéliumi igéjében (Lk 5,1–11) nem is igazán a halak sokasága az igazi csoda a halászatra teljesen alkalmatlan időben, hanem a Jézus jelenlétében igazi önismeretre jutó Péter és az őt mégis emberhalászatra hívó szó. Az ősatyák koráig, Ábrahám elhívásáig vezet vissza bennünket a vasárnap őszövétségi igéje (1Móz 12,1–4a), aki válaszul elindul, nem tudva, hová megy, s lesz a hit példájává számunkra. Azon a vasárnapon, amikor alapigénk a szószékre kerül, már a hosz-

szabb tanév is befejeződik, változik a gyülekezet összetétele, de az üzenet és az, aki ránk bízta annak továbbadását, nem változik: ő ugyanaz az Úr, „*akiben nincs változás, sem fénynek és árnyék-nak váltakozása*”.

Amit a textusról tudni kell

Péter levele tipikus pasztorális levél, amelynek célja, hogy a keresztényeket bátorítsa és kitartásra buzdítsa a Mester követésében a pogány világban. Jézus főpapi imádságára gondolhatunk: „*Nem azt kérem, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól. Nem a világból valók, mint ahogy én sem vagyok a világból való.*” (Jn 17,15–16) Egyúttal emlékezteti a levél címzettjeit, hogy Isten választotta ki őket a Krisztusban való gazdag életre.

Az apostol által felsorolt ételszabályok arra figyelmeztetnek bennünket, hogy a keskeny úton nem magányosan haladunk, hanem egymás mellett, egymást támogatva és segítve Krisztus követésében. Ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy sóként és világossággként kell megélnünk hitünket, hiszen erre kaptunk elhívást.

Széthúzó, békétlen világunkban jó, ha szívünkben forgatjuk egyenként az apostoli intelmeket: „*Végül pedig legyetek mindnyájan egyet-*

értők, együttérzők, testvérszeretők, könyörületesek, alázatosak.” Nem feledkezhetünk meg arról, hogy valójában a Lélek gyümölcsei ezek keresztény életünkben. Gal 5,22–23-hoz hasonlóan itt Péter egyetlen szőlőfürtöt szőlőszemét sorolja fel: *egyértőzők*, vagyis viszálykodás helyett az apostoli tanításhoz igazodók; *együttérzők*, azaz készek a másikkal együtt szenvedni; *testvérszeretők*, vagyis kedvesek; *könyörületesek*, azaz irgalmasok; *alázatosak*, vagyis egymást magatoknál különbnek tartók. Mondhatná azt az apostol, hogy közöttetek más rend uralkodjon, mint a világban, ezért „*ne fizessetek a gonoszért gonosszal, vagy a gyalázkodásért gyalázkodással*”.

Az elhívással együtt jár a szenvedés vállalása is, hiszen a tanítvány nem nagyobb a Mesterénél. Jézus maga előre látta ezt, ezért könyörgött így az övéiért: „*Én nekik adtam ígéretet, és a világ gyűlölte őket, mert nem a világból valók, mint ahogy én sem vagyok a világból való.*” (Jn 17,14) Mert ugyan ki szereti a másként reagálót, a tőle teljesen eltérőt? Ki szereti a békességszerzőt? A világ akkor is és most is üldözi a hitvallókat, akiknek életéből, szavaiból és cselekedeteiből Krisztus jó illata árad.

Az eddigi igeszakasz talán tekinthető a tanítványoknak adott erkölcsi útmutatásnak. Nem feledhetjük azonban, hogy Jézus nem erkölcsi példakép, hanem Megváltó, aki az Atya akarát követve vállalta a kereszthalált, hogy belőle mint igazi szőlőtőből táplálkozva teremjük a megtérés gyümölcseit. Ennek szem előtt tartására hív Péter, amikor így ír: „*Ellenben az Urat, Krisztust tartsátok szentnek szívetekben, és legyetek készen mindenkor számot adni mindenkinek, aki számon kéri tőletek a bennetek élő reménységet.*” (15)

A perikópa megértése

„Közöttetek azonban ez nem így van. . . .”

Pünkösöd csodája, a Lélek kiáradása után új kezdődött a tanítványok életében. A Mester immár

nem velük járt, hanem bennük élt. Azóta is így tapasztalja meg mindenki Krisztus jelenlétét, aki újonnan született. Új közösség is formálódott akkor, a Krisztus teste. Tapasztaljuk azonban, hogy folyamatosan küzdünk öemberünkkel egyénileg és közösségben. Gondoljunk csak a sok belső problémával küzdő korinthusi gyülekezetre. Ezért hangzik az apostoli levelekben sokszor és sokféleképp a figyelmeztetés, amelyet Pál így fogalmazott meg: „*...ne igazodjatok e világhoz, hanem változzatok meg értelmetek megújulásával, hogy megítélhessétek, mi az Isten akarata, mi az, ami jó, ami neki tetsző és tökéletes.*” (Róm 12,2) Erre figyelmezteti Péter levelének címzettjeit és évszázadok, évezredek távlatából bennünket, mai Krisztus-követőket: lehet, hogy ez a világ tele van viszálykodással, békétlenséggel, törtetéssel, de ti nem így tanultátok a Krisztust. Ti a Szentlélek által tanulgatjátok, mit jelent együtt lenni egy akarattal. Érdemes elgondolkodnunk Gyökössy Endre szavain: „Mehet az egyház élete – és ment is kétezer év óta – egy-egy században briliánsan, anyagilag jól, társadalmilag is minden rendben volt. Volt nyüzsgés, mozgás, elismerés – ám ha a Szentlélek nem munkálkodott benne, nem volt igazán egyház, csak intézmény.”

Áldás örökösei vagyunk

Már az Ószövetségben nagy jelentősége volt az áldásnak. Gondoljunk csak Jákóbra, aki küzdött előbb apja, később az Úr áldásáért. Felidézhetjük az ő alakját, ahogy halála előtt, a Mindenhatótól nyert látomás szerint sorban megáldotta fiait. Magunk előtt láthatjuk Mózeset, ahogyan áldásra emelt kezekkel elmondja az Istentől kapott áldás szavait a néppé lett Izraelre. Gondolhatunk Salamonra is, aki az Úr elkészült lakóhelyénél, a templomszenteléskor megáldotta a népet. Valójában közvetítők voltak, más, hatalmasabb volt, aki áldott rajtuk keresztül. Ennek az áldásnak lettünk mi örökösei Krisztusban végtelenre táguló szívvel nem pusztán szereteteinkre, hanem ellenségeinkre, a bennünket gyalázókra is áldást mondván.

Élő reménységre hívva Krisztusban

Jézus tudta, mennyi kétség, kísértés, csüggedés próbálja majd belopni magát a tanítványok szívébe, ha láthatóan többé nem lesz már velük. Ezért bátorította így az övéit: *„És ha majd elmentem, és helyet készítettem nektek, ismét eljövök, és magam mellé veszek titeket, hogy ahol én vagyok, ti is ott legyetek.”* (Jn 14,3) Mi tudjuk, hogy élő Urunk van, aki vérén vásárolt meg bennünket. Abban is bizonyosak vagyunk, hogy megváltott gyermekeiként a mennyei dicsőség és a vele való közösség vár bennünket. Ez olyan reménység, amely életet és erőt ad. Ugyanakkor parázssá lesz a nyelvünkön, mert meg kell osztanunk mindazokkal, akik reménység híján, csüggedten élnek.

Igehirdetési vázlat

Együtt a keskeny úton

Amikor átéljük a Lélek által születés csodáját, azt, hogy az Úr mibennünk, s mi az Úrban, amikor megtapasztaljuk, mit jelent lélekben és igazságban imádni az Atyát, akkor úgy érezhetjük, hogy ennél már többet nem kaphatunk, elérkeztünk a csúcra. Azt gondolom, mégsem ez a legtöbb. Az Apostolok cselekedeteiről szóló könyv beszámol arról, hogy ahol a Szentlélek együtt munkálkodott az apostolokkal, ott új közösségek jöttek létre, ahol egymás hite által erősödtek a gyülekezet tagjai. Mindig szólt a Jézus Krisztusról szóló örömmüzenet, az apostoli tanítás, együtt részesedtek Krisztus testében és vérében. A keresztyén közösségben megtapasztalhatjuk azóta is, hogy gyógyító erők áradnak. A szívünk azonban a maga természetességében a hitetlenség felé űz bennünket egyénileg és közösségben. A tanítványok még a bűntörlő áldozat előestéjén is torzsalkodtak az elsőségért. A korinthusi gyülekezet, Krisztus testének tagjai egymással versengve vitáztak, vajon melyik kegyelmi ajándék a nagyobb. Ezt az örökséget sajnos magunkkal hordozzuk azóta is. Ezért érezhetjük nagyon aktuálisnak Péter figyel-

meztetését, amely egyformán szólt és szól ma is a gyülekezetek tagjaihoz: fedezzétek fel a *mit*, a felebarátot egymásban és a felebarátban. Teremjétek a Lélek gyümölcseit! Éljetek kovászként ebben a világban! Ellentámadás, zúgolódás helyett mondatok áldást a gyalázkodóra, ahogyan Jézus tanított az ellenség szeretetére. Nem akárki írja most ezt! Az a Péter, aki kardot ragadott Jézus védelmében, és keserves leckével kellett megtanulnia, hogy a keresztyén útja és életfolytatása ahhoz kell, hogy igazodjon, akiről a nevünket kaptuk: Krisztushoz. De vajon az ő jó illata, melege árad-e az életünkéből? Elmondhatjuk-e legalább azt, hogy még nem élünk az apostoli tanítás szerint, de törekszünk rá? Ha pedig ma nem megy, holnap újra kezdjük.

Ki ne szeretne örülni az életnek?

Valójában költői kérdés ez, hiszen senki nem mondaná feleletül azt, hogy „én nem”. Az életben való örömet mindig kapcsolatban és együtt találhatjuk meg, Krisztussal és egymással. Hiszem, hogy a Mindenható öröme teremtett mindannyiunkat, mi, emberek azonban ezt az örömet a bűnbeesés óta a földi életben keressük. Milyen jó lenne meghallani a jézusi üzenetet nekünk, keresztyéneknek, s valóban ebben lelni meg örömünk igazi forrását: *„Így most ti is szomorúak vagytok, de ismét meglátlak majd titeket, és örülni fog a szívetek, és örömtöket senki sem veheti el tőletek.”* (Jn 16,22) Ezzel az örömmel a szívünkben tudnánk-e sebeket ejteni egymáson a szavainkkal? Nagyonbat ütni egymáson, mint amekkorát ököllel ütni vagyunk képesek, s a másikat olyan helyeken megsebezni, amelyeket kezünkkel el sem érhetnénk? Nem véletlenül tanít arra Jézus a Hegyi beszédben, hogy ölni nem pusztán fegyverrel lehet. A Szentlélek szentelje meg nyelvünket, hogy krisztusi nyelvünkön krisztusi beszéd fakadjon, mert egyedül így leszünk képesek áldást mondani egymásra. Olyan áldást, amelynek a gyökere újjászületett szívünkben van.

Élő reménység

Mi is a mi reménységünk? Hogyan is foglalhatnánk össze azt a gazdagságot, amely ebben az egyetlen szóban rejlik, s amelyet Krisztusban nyertünk és nyerünk napról napra? Benne van az, amit konfirmandusaink így vallanak meg az oltár előtt: „Hiszem, hogy Jézus Krisztus az én Uram és megváltóm, aki nekem is bűnbocsánatot szerzett a kereszten.” Reménységünkhöz tartozik, amit Ezékiel prófétán keresztül üzen az Úr: ő megkeres, visszatér, bekötöz, erősít, vigyáz az övéire. Ezen túl pedig valljuk, hogy nem pusztán ebben az életben reménykedünk Jézusban. Pálal együtt hittel mondjuk: „...első zsengeként támadt fel Krisztus, azután az ő eljövetelekor következnek azok, akik a Krisztuséi.” (1Kor 15,23) Vagyis mi, akik hiszünk benne, és követjük őt. Ehhez az élő reménységhez tartozik, hogy visszavárjuk Urunkat, s meg vagyunk győződve róla, hogy a vele való közösséget és a benne való örömet többé nem gátolja majd semmi. Megszűnik minden fájdalom és sóhajlás, de vége lesz a tanácstalanságnak és értetlenségnek is. Akkor már a színről színre látás öröme vár ránk.

Ám a keresztfelvétel és Krisztus követése ezen a földön elválaszthatatlanul összetartozik. Itt még annyi minden próbálja kilopni szívünk-ből a reménységünket. Hol a keresztfénnyel járja át az életünket. Dacos mégis-reménység ez, amely nem a láthatókba, hanem a láthatatlanokba kapaszkodik. Azt a reménységet, amelyet Jézus ad, senki és semmi nem veheti el tőlünk. Mivel pedig ilyen gazdag reménység ez, mi magunk is ajándékba kaptuk kegyelemből, nem is rejtegethetjük mások elől, mint fősvény a kincseit. „Mert a teremtet világ sóvárogva várja Isten fiainak megjelenését.” (Róm 8,19)

További javaslatok az istentisztelethez

Énekek

EE 266, 438, 439

Lekció

Lk 5,1–11; Ézs 43,10–15

Illusztráció

IMÁDSÁG

Uram, tégy engem a te békéd eszközévé,
ahol gyűlölet lakik, oda szeretet vigyek,
ahol sértés, oda megbocsátást,
ahol széthúzás, oda egyetértést,
ahol tévedés, oda igazságot,
ahol kétely, oda hitet,
ahol kétségbeesés, oda reményt,
ahol szomorúság, oda örömet.
Uram, add, hogy inkább én igyekezzek vigasztalni,
mint hogy vigaszt várjak.
Inkább én törekedjek másokat megérteni,
mint hogy megértést óhajtsak.
Inkább szeressek,
mint hogy szeretet igényeljek.
Mert önmagunkat elfelejtve találjuk meg magunkat.
Ha megbocsátunk, akkor nyerünk bocsánatot.
Ha meghalunk, akkor ébredünk az örök életre.
Ámen.
(Assisi Szent Ferencnek tulajdonított imádság)

VERS

Túrmezei Erzsébet: *Váltság*

Neki sebei voltak, hogy nekünk ne legyenek,
hogy nekünk ne égiene, gyógyulva hegedjenek.
Hordott keserű átkot, hogy mi átoktól mentek,
bűnt, egy világnak szennyét, hogy mi tiszták és szentek,
kegyetlen kínhalált, hogy mi élők lehessünk.
És gyűlöletből ácsolt, kemény keresztet hordott,
hogy szeressünk, szeressünk, harmadszor is szeressünk...

Felhasznált irodalom

ARADI György 2016. Szentháromság ünnepe utáni 5. vasárnap 1Pt 3,8–15(16–17). *Lelkipásztor*, 91. évf. 6. sz. 229–232. o.

A Szentírás magyarázata. Jubileumi kommentár. Kálvin Kiadó, Budapest, 1995.

GYÖKKÖSSY Endre 2021. *Amikor erősen fújt a Lélek.* Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest.

NEYREY, Jerome H., S. J. 1995. *A Timóteushoz írt I. és II., a Tituszhoz írt levél, Jakab levele, Péter I. és II. levele, Júdás levele.* Ford. Kiss Marianne. (Szegei Bibliakommentár, Újszövetség 9.) Bencés Kiadó – Korda Kiadó, Pannonhalma–Kecskemét. 93–106. o.

SZAKÁCS Tamás é. n. 1Pt 3,8–15. Áldó számadás. *Igefalat*, <https://igefalat.lutheran.hu/ÚSZ/8%20-%20Apostoli%20levelek/>. (Megtekintés: 2024. május 12.)

■ HANVAY ENIKŐ

Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap

► Róm 6,3–11

Jézus halálába kereszteltetve

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni hatodik vasárnap liturgikus színe a zöld, a remény és az élet színe. A Pröhle-agendában ezt olvassuk: „Isten a sötétségből világosságra hív”. Ez szorosan kapcsolódik vasárnapunk igehirdetési alapigéjéhez is, hiszen új életben való indulásunkra vetül a fókusz, melynek fejezetcíme is tükrözi: Kereszttség és új élet. A bevezető ige is ezt hangsúlyozza és húzza alá: *Krisztus szereti az egyházat, és önmagát adta érte, hogy megszentelje és megtisztítsa a keresztiséggel az ige által* (Ef 5,25–26).

Amit a textusról tudni kell

3–4. vers: Az embert a bűntől Krisztus választja el. Mindez nem a saját döntésünk, hiszen bűnös emberként kell szembenéznünk folyó életünkkel. A kereszttségben teszi az embert Krisztus a magáévá, hiszen amikor a kereszttség ajándékában részesülünk, akkor ahhoz az üdvösség ajándéka kapcsolódik. Az apostol kérdése egyértelművé teszi számunkra, hogy mit is jelent mindezt az életünkben.

Αὐτοὶ βαπτίσθημεν – „kereszteltettünk meg”, „bemerít” – kifejezés szerint az ember megkeresztelkedik, mintegy bemerítkezik, belemerül Krisztus halálába, azaz részesévé lesz Krisztus halálának. A bibliai gondolkodás szerint a halál mindig Isten ítéletének végrehajtása. Krisztus halálában is Isten tart ítéletet, de váltságshalállá azért lesz, mert Krisztus nem a saját bűneinek a büntetését hordozza. *„Bűneinket maga vitte fel testében a fára, hogy miután meghaltunk a bűnöknek, az igazságnak éljünk: az ő sebei által gyógyultatok meg.”* (1Pt 2,23)

Azonban a kereszttség által Krisztus halálában való részesedés azt jelenti, hogy részesei leszünk a Krisztus halálában szerzett váltságnak is, hiszen Krisztus meghalt a bűneinkért (KARNER 1942, 42. o.). Ezáltal részesei leszünk Krisztus feltámadásának is, azaz meghalunk a bűnnek, és új életre támadunk.

5–6. vers: Az apostol a Krisztussal való egységre hívja fel a hangsúlyt, hogy eggyé lettünk vele halálában és feltámadásában. Az ó- és új ember képét használja: a bűn alatt lévő ember megfeszítettet a Krisztussal, úgyhogy többé már nem a bűnnek szolgál.

7–8. vers: Aki megfeszítettet a Krisztussal, azaz meghalt, az a bűntől is megszabadult. A bűn-

nek tehát nincsen többé hatalma azon a keresztényen, aki a Krisztussal meghalt, akit most már eltölt az a reménység, hogy Krisztussal együtt fog élni is (KARNER 1942, 42. o.).

9–11. vers: Ugyanabban a sorsban részesül a keresztény is, mint Krisztus: új életben járhat, mert már nem a bűn és annak következménye, a halál lesz az osztályrésze, hiszen Krisztus legyőzte a halál hatalmát.

A perikópa megértése

Textusunk egyértelműen a keresztségben kapott új életre helyezi a hangsúlyt: mit jelent ez az ember számára? Eltemetni az életünkben a bűnt. Mit jelent Krisztust követő életet élnünk? Mit jelent számunkra megszabadulni attól, ami életünket bezárja és röghöz köti? Azt jelenti, hogy felismerjük, hogy aki igazán, valójában meg tud bennünket szabadítani a bűn következményétől, az Jézus Krisztus Urunk.

Mert ahogyan a bűn hatalmában élve a halál következményével kell, hogy szembenézzünk, úgy az új életben való járásunk egyértelműen rámutat arra, hogy Krisztussal együtt élve, a feltámadásban részesülve már egyértelművé válik, hogy nem a test szerint fogunk élni.

Mindez nem pillanatnyi változás jelent az életünkben, hanem egész életünkön végighúzódó folyamat, amely az új életben való járást jelent számunkra.

Igehirdetési vázlat

Életünk során sokszor és sokféleképpen törekszünk arra, hogy valamilyen módon újat kezdjünk vagy csak egészen egyszerűen megújítsuk az életünket. Akár az egészségünket tekintve, munkánkat, családi életünket, hétköznapijainkat nézve. Talán azt érezzük, hogy változásra van szükségünk, valami hiányt érzünk benne, valamit, amit

keresünk, de nem találjuk meg igazán sehol. Megdöbrentő volt számomra egy délután, amikor végighallgattam egy tévécsatorna reklámszünetét. A negyedórás blokkban szinte minden arról szólt, hogy mi az, amire feltétlenül szükségem lehet ahhoz, hogy megújult erővel, megújult lendülettel tudjam az életemet folytatni. Közben pedig elmegyünk sokszor a legfontosabb mellett, amiről ez az ige szól, hogy új életet egyedül Isten adhat számunkra, amit a keresztségben kapunk. Ez lehetőség számunkra, hogy igehirdetőként és a keresztség szentségének kiszolgáltatóiként mindezt közel hozzuk gyülekezeti tagjainkhoz.

1. Érdemes végiggondolni, miért is tartanak ma keresztelőt a családokban. Sokszor a hagyomány hozza őket, így volt a szokás a családban, hogy mindenki meg lett keresztelve. Ma iskolai-óvodai beiratkozásnál is kéri egyházi intézményben a keresztelési igazolást. Nagy családi rendezvényt jelent, amikor mindenki összejön, és talán ez az egyetlen lehetőség minderre. Vagy egyszerűen névadó ünnepségnek tekintik, ahol a gyermek a családjával együtt jelenik meg a templomban. Persze mindez nem azt jelenti, hogy ne lennének olyan szülők, keresztszülők, akik tisztában vannak a keresztség szentségének a súlyával. Mindezt egyben látva ezért fontos hangsúlyoznunk: igénken keresztül rámutathatunk arra, hogy Isten az üdvösségünket akarja biztosítani a keresztség által, amikor a bűntől megszabadít bennünket.

2. A keresztség nem emberi akarat, hanem Jézus parancsára történik: „Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében, tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nektek; és íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.” (Mt 28,19–20) Ebből kifolyólag mindaz, amit a keresztség hordoz számunkra, szintén nem a mi cselekvésünk eredménye, hanem az övé. Ő ránk tekint, kiragad minket a bűn hatalmából, és kivezet bennünket a világ világosságába. Jó ezt hangsúlyozni az igehirdetésünkben, amit talán saját személyes példával

is alátámaszthatunk. Szívesen emlékszem vissza egy keresztelőre, egészen pontosan arra a pillanatra, amikor a keresztelési gyertyát adtam át a keresztszülőknek. Amikor odaléptem hozzájuk, és a kezükbe adtam a gyertyát, az esős, egyébként borongós időben aznap az első sugarait mutatta meg a nap, amely sugarak éppen a keresztszülőkre ragyogtak. Istentisztelet után erről az élményről beszélgettek, hogy mennyire át tudták érezni mindannak a súlyát, ami elhangzott, és amit átéltek.

3. Végül érdemes hangsúlyozni, hogy mit jelent az új életben való járás, mit jelent a bűnnek való meghalás és az Istennek való élés. „*Mert aki meghalt, az meghalt a bűnnek egyszer s mindenkorra, aki pedig él, az az Istennek él.*” (Róm 6,10) Ez az, ami elhangzik a keresztelési liturgiában is, hogy felelősségünk és feladatunk is, hogy képesek legyünk ebben megmaradni. Az új életben való járásnak az ajándékát kell meglátnunk és meglátatnunk. Ami nemcsak pillanatnyi mozzanat az életünkben, nemcsak egyszeri történés, hanem olyan állapot, amelyben már folyamatosan benne kell, hogy éljünk. Van, hogy küzdelem, van, hogy ajándék, de már az Istennek élünk.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Mt 5,20–26

Énekek

EÉ 295; 359; 299

Imádság

Mennyei Atyánk! Hálát adunk neked, hogy Jézus Krisztusban megnyitottad előttünk az új életnek útját. Hálát adunk neked, hogy a keresztség szentségében gyermekedde fogadtál bennünket, megváltottál a bűn hatalmától. Add, hogy egész életünkben az általad ajándékozott új életben maradjunk! Adj erőt ellenállni minden kísértésnek, hogy a te dicsőségedben éljünk! Ámen.

Illusztráció

GONDOLATOK

„Az élet most a halál, a menny a pokol, Krisztus igazsága pedig most bűn. Isten ördöggé lett, a pokol mennyországgá. Ezért viszont a bűn örök alávetettséggel fizet, mert mindenki látni fogja, hogy Krisztus által a bűn e világon semmissé lett a számunkra, vagyis nem árthat nekünk. A Sátán, aki Krisztust elnyomta, a test, mely őt legyőzte, a bűn és a halál, mely őt elnyelte – az a mi bűnünk, a mi halálunk, a mi ördögünk, a tied és az enyém, és mindannak, ami vele történik, velünk kellett volna megtörténnie. Hiszen a bűn, a világ és a test uralma alatt vagyunk, ő pedig saját akaratából veti alá magát nekik, és mindent értünk szenved el. Így leszünk mi szabadok.”

LUTHER Márton: *A helyettünk szenvedő megváltó. Prédikáció nagyszombat délutánjára*, LVM 6: 317–318. o.

„A keresztség jelentése: a bűnnek való boldog meghalás és az Isten kegyelmében való feltámadás, azaz az óember, aki bűnben fogantatott és született, itt megfojtatik, és új ember jön elő és támad fel, aki kegyelembe született. Ebben az értelemben nevezi Szent Pál a Tituszhoz írt levelében a keresztséget az újjászületés fürdőjének (Tit 3,5), mert az ember ebben a fürdőben újjászületik és megújul, amint Krisztus is mondja János evangéliumában: »Ha nem születtek másodszor víztől és a kegyelem Lelkétől, nem mehetek be a mennyek országába.« (Jn 3,5) Mert amiképpen a gyermek kiemeltetik anyjának méhéből, és megszületik, és ezzel a testi születéssel bűnös ember és a haragnak gyermeke lesz, így emeltetik ki az ember a keresztségből, és születik lelkileg, és ezáltal a kegyelemnek gyermeke és megigazult ember lesz. Így fulladnak meg a bűnösök a keresztségben, és az igazság lép a bűnök helyébe.”

LUTHER Márton: *Sermo a keresztség szentségéről*, LVM 6: 136. o.

VERS

Túrmezei Erzsébet: *Új embert*

A Megváltó egy új embert akar.
Életét, vérért adta ő oda.
Nem méltók hamar elhaló dalok
felelni, hogyha kérd a Golgota.

Az én szívem hamar hevül, dobog,
magasra csapó nagy lángokkal ég,
és szárnyra kelnek zengő dallamok...
„Ő meghalt értem!” – Ó, mind nem elég!

A szív hevül, az ajkon dal fakad,
a lélek kész, a test erőtelen,
hányszor az ellené a győzelem...
Több, több erőt, nem fénylő szavakat!

Kevesebb dalt, több élő életet!
Olajjal mindig újratöltött mécset!

Mit érnek, jaj, a hamarhevülések,
mit a dalok selymes, halk palástja,
ha koldus, rongy életet takar?
A Megváltó egy új embert akar!

Felhasznált irodalom

- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény is-
tentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus
szellemben.* Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
Egyházzene Tanszéke – Luther Kiadó, Budapest.
- KARNER Károly 1942. *Isten igazsága. Pál apostol leve-
le a rómaiakhoz.* Keresztyén Igazság, Győr. (Az
Újtestamentum szent iratai 6.)
- LUTHER Márton 2015. *Prédikációk.* Szerk. CSEPREGI
Zoltán – HORVÁTH Orsolya. Luther Kiadó, Buda-
pest. (Luther válogatott művei 6.)
- LISZKA Viktor 2016. Szentháromság ünnepe után 6. vasár-
nap. Róm 6,3–11. *Lelkipásztor*, 91. évf. 6. sz. 232–234 o.
- MISSURA Tibor 2006. Szentháromság ünnepe után
6. vasárnap. Róm 6,3–11. *Lelkipásztor*, 81. évf. 7. sz.
270–272. o.

■ PFEIFER OTTÓ

Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap

► Róm 6,19–23

Szabadnak lenni az emberektől és szabaddá válni Istenben

A vasárnap jellege

Ennek a vasárnapnak a témája: hit által az örök életre! Arra a Krisztusra nézünk, aki az igazság és a szabadság után vágyódó, kereső ember mellé áll. Vigasztal, utat mutat azáltal, hogy magára vette a világ nyomorúságait és erőtlenségeit. Krisztusban megjelent az Isten kegyelme és váltsága minden hívő üdvösségére! A vasárnap része a Szentháromság ünnepe utáni liturgikus időszaknak, amelynek teológiai célját HAFENSCHER Károly a következőképpen foglalja össze: „Az itt kezdődő sorozat egyes vasárnapjai kibontják mindazt,

ami az üdvösség történetéből és a Szentháromság misztériumából következik az egyes keresztény ember és az egyház közösségének életében.” (2010, 323. o.) Vasárnapunk ennek a liturgiai célkitűzésnek megfelelően egy kisebb szerkezeti egységben helyezkedik el a Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok között, amely Isten hívó szavával foglalkozik, amely a hit és a keresztény élet mindent megelőző forrása. Ez az egység a Szentháromság ünnepe utáni első vasárnapkal kezdődik és jelen ünnepünkkel, a hetedikkel záródik. Nem véletlen tehát, hogy ezt a sorozatot betévezve a hetedik vasárnap foglalkozik az ember

legfontosabb üdvösségi reménységével, amelynek az a témája, hogy „Isten a hit ajándékával az örök életre hív”.

Amit a textusról tudni kell

19. vers: „Emberi módon szólok” – szó szerint: emberien beszélek – hozzátok, ami egy sokkal közelebbi, bensőségebb kapcsolatra utal. „...a ti teteteknek erőtlensége miatt” – itt a „hústest” szó azt jelenti, hogy gyengébb, sérülékenyebb, nem képes arra, hogy ellenálljon a különböző kísértéseknek. „...a hamisságra” – ez a szó kifejezhet szándékot és eredményt is. A bűn nem ismer határokat, bőven túlhaladhatja a szándékot, és maximális uralma lehet az ember felett. A következő fontos kifejezés a ἀγιασμός, ami a következőket jelenti: megszentelés, elkülönítés Istennek vagy szent élet azok javára, akiket Isten elkülönített. Ez a jelentése itt és a 22. versben is.

A megszentelődés olyan állapot, amelyet Isten előre elhatározott a hívőknek, és kegyelemben elhívott állapot, amelyben megkezdik pályájukat mint hívők. Ezt figyelembe véve nevezik őket szenteknek, ἄγιοι-nak, megszentelteknek. Míg korábban magatartásuk a világhoz tartozásukról tett bizonyosságot Isten-től távol, most magatartásuk tegyen bizonyosságot Isten előtt állásukról, a világtól elszakadva. Ahogyan nincsenek fokozatai a megigazulásnak, ugyanúgy nincsenek fokozatai a megszentelődésnek sem. Nincsen választás. Valaki vagy Krisztusban van, és akkor megigazult és megszentelt, vagy Krisztuson kívül van, bűneiben és Istentől elidegenedve. De miközben a megszentelődésnek nincsenek fokozatai, nyilvánvaló, hogy lehet és kell is, hogy legyen benne előrehaladás; ezért sürgeti az ige a hívőket, hogy kövessék Isten szavát.

21. vers: Α τέλος ’vég’, ’kimenet’, ’cél’; a határ, amikor egy dolog megszűnik annak lenni, ami

addig volt. Itt ez a szó nem csupán a fizikai halált jelenti, hanem a megszűnés legszélesebb értelmezését.

22. vers: Itt a jövő van szem előtt, amikor a hívő az Úrral lesz. Az αἰώνιος ’örök’ az αἰών ’idő’, ’korszak’ szóból származik. Itt – akárcsak legtöbb újszövetségbeli előfordulásánál – olyasmit jelöl, ami meghatározatlan, mert vég nélküli. Ezt a szót használták akkor is, amikor a hívő ember feltámad, hiszen halhatatlan.

23. vers: „Mert a bűn zsoldja halál...” – Ez a vers általános kifejezésekkel mondja el azt a témát, amellyel a megelőző szakasz foglalkozott. A bűn halált érdemel, tulajdonképpen ez az igazságos bére, az Isten kegyelmi ajándéka pedig az örök élet. Ez nem pusztán a lét meghosszabbodása, mint ahogy a halál sem a létezés megszűnése. A halál mint a bűn zsoldja olyan állapotváltozás, amely magában foglalja az Istentől való elszakítotttságot; az örök élet pedig az Istennel való közösség ajándéka.

A perikópa megértése

A Szentháromság ünnepe utáni hetedik vasárnapnak az evangélium adja az igazi ünnepi alaphangját. A négyezer ember megvendéglésének történetében az Úr azt hangsúlyozza, hogy az ő népének minden gondját, szükségét megelégtíti az erőtlenségeinket magára vevő Isten Fia. Az ebben megtapasztalt dolgokért és ajándékokért maradjunk mellette!

Az igehirdetési alapige is arra hívja fel a figyelmünket, hogy a halál hatalmából kiszabadítva teljesen Krisztuséi vagyunk (JÁNOSY 2008, 48. o.). Az ünnep igéi tehát abba az irányba terelik gondolatainkat, hogy Jézus Krisztus gondoskodik rólunk, testi és lelki értelemben egyaránt. Az egész embert megújítja Isten ígéje, az a jó hír, hogy Krisztus feltámadásával örök, új szövetséget kötött velünk.

Igehirdetési vázlat

Az igehirdetés központi üzenete rámutat, hogy miután az ember elbukott, hogyan tud mégis megváltozni, hogyan tudja megkapni mindazt, amit Isten ígér számára.

Irgalommal felénk

Nagyon érzékeny Isten hozzánk állása. Miután tisztában van az ember bűnösségével és azzal, hogy a saját erejéből nem képes jól cselekedni, mégis új meg új esélyt ad nekünk. Kisfiam szokta kijelenteni némi kérdő felhanggal egy-egy végérvényesnek kimondott következmény után: „De ugye egy utolsó esély mindig van?!” Hangjában és megbánó szemeiben mindig látom a reménységet, azt a végtelen bizonyosságot, hogy nem lehet más a válaszom, mint: „Persze, egy utolsó esély mindenkinek jár!” Talán tudatos, talán ösztönös ez a reménység, de nagyon tiszta és gyermeki. Teljes bizonyossága van afelől, hogy mindig van egy utolsó esély! Ami aztán persze engem arra sarkall, hogy a szófogadatlanság miatt korábban beígért következmény végül ne teljesüljön. *„Emberi módon beszélek, mivel erőtlének vagytok.”* Nem más ez, mint irgalom. Az ember felé, aki már számtalanszor elbukott, hibázott, és mindig bízik, hogy van tovább!

Új fordulat, új esély

Valóban van! Tovább és mindig, újra és újra! Isten szembesít bennünket mindig a megváltoztathatatlannal, hogy bűnösök vagyunk, hogy elbukunk, hogy nem vagyunk képesek nélküle olyan életet élni, amelynek vége az örök élet lenne. Éppen ezért a Golgotán szab határt. Elmegy a legvégsőig, hogy értünk mindent odaadva számunkra is elérhető legyen az örök élet. Igénkben érdekes ellentétpárként jelenik meg a zsold és az ajándék képe. Az Isten szolgálatában nem bért, hanem ajándékot kapunk. Nem is akármilyet! Ahogyan Luther írja a *Kis káté*-ban: „...mindezt

csupán atyai, isteni jóvoltából és irgalmasságából cselekszi, és én arra sem érdemes, sem méltó nem vagyok. Mindezt én neki hálával és dicséréttel, szolgálattal és engedelmisséggel tartozom.” (KK 4: 127. o.) Ez az új esély! Megkapok mindent! Ajándékba! A kérdés az, hogy elfogadom-e. Ha igen, akkor már szinte ösztönösen fogom őt követni. Nem kényszerből, nem megfelelésből, hanem felszabadult örömmel. Mennyszer foglyai vagyunk a megfelelési kényszernek, mindig jobbnak és jobbnak lenni, hogy a másik ember elismerjen, hogy a másik ember szeressen, hogy számára értékesek legyünk! Sokszor ebbe feszül bele az ember, nem látva azt a lehetőséget és azt az ajándékot, amelyet Isten kínál. Új esélyt ad!

Elnyert szabadság

Az esély mellett pedig szabadságot is ad. Szabadságot ad dönteni. A kérdés az, hogy mi mit kezdünk ezzel a szabadsággal. A döntésünk lehet az, hogy azt mondom, innentől Isten útján járok. És ebben a döntésben van maga a szabadság. Ami már nem a mindent áthágó szabadosság, mindent megszegyenítő törvénytelenség, ami talán ideig-óráig adja a szabadság illúzióját, hanem az igazi, valóban felszabadító, életünket átforgató szabadság Istenben. Nem megkötöz, nem rabul ejt, kizsákmányol, hanem felszabadít, és életet ad. Ez a megszentelt élet, amelyben szabad vagyok az Isten akaratának megélésére. Ebben az életben szabad vagyok a másik embertől, külső erőktől, amelyek sokszor megkötöznek, elvárásokat támasztanak. Szabad vagyok nemet mondani. Szabad vagyok magamra is figyelni. Szabad vagyok értékesnek megélni magam. Mindezt az Isten erőterében.

*További javaslatok az istentisztelethez**Lekció*

Mk 8,1–9

Énekek

EÉ 53, 64

Imádság

Istenünk, jó Atyánk! Hálát adunk neked végtelen ajándékokért, hogy valóban mindig új esélyt adsz. Soha nem tudunk akkorát zuhanni, hogy ne a te féltő, óvó, megtartó tenyeredbe esnénk. Adj nekünk erőt a világ kihívásai közepette, hogy a te utadon járjunk, tőled kérjünk útmutatást az élet mélységeiben, és neked adjunk hálát az élet magasságait megélve. Ámen.

Illusztráció

Az új ember

„A valóságos ember szabadon lehet a Teremtő teremtménye. Az emberré letthez hasonlatossá formálódni azt jelenti, hogy az az ember lehetünk, aki valójában vagyunk. Azt jelenti, hogy felhagyunk a látszattal, a képmutatással, azzal a görcsös igyekezettel, hogy valami más, jobb, eszményibb legyünk, mint amilyenek vagyunk. Isten a valóságos embert szereti. Isten valóságos emberré lett. A Megfeszítetthez hasonlatossá formálódni – ez azt jelenti: Isten által megítélt embernek lenni. Az ember magán hordozza Isten halálos ítéletét, és Isten előtt naponta meg kell hálnia a bűn miatt. Életével arról tesz tanúságot, hogy Isten előtt semmi sem állhat meg, csak ha megítéltetett, és kegyelmet kapott. A Feltámadotthoz hasonlatossá formálódni – ez azt jelenti: Isten előtt új embernek lenni, akinek élete van a halálban, aki a bűn közepette is igaz, és a régiben új. Titka rejtve marad a világ előtt. Él, mivel Krisztus él, és egyedül Krisztusban él. »Mert nekem az élet Krisztus« – vallhatja (Filippiekhez írt levél 1,21).”

Dietrich Bonhoeffer 2022, május 4.

Szabad verseny

„– Igaz, hogy a szabad verseny és konkurencia a

legjobb teljesítményre készíti az embert? – kérdezték a szociológus diákjai.

– Ellenkezőleg, legrosszabb tulajdonságunkat hozzák ki belőlünk: a gyűlöletet!

– Gyűlöletet? Minek a gyűlöletét? – akarták tudni meglehetősen összezavarodott diákok.

– Önmagunk gyűlöletét. Mert már nem magunk határozzuk meg, amit teszünk, hanem tetteinkkel, döntéseinkkel a konkurenciára reagálunk. Nem a magunk életét éljük, hanem a szabad verseny él fel minket! Ez pedig az öngyűlölet legrettenetesebb formája.

– De a szabad verseny biztosítja a haladást. Akkor ez azt jelenti, hogy adjuk fel a haladást?

– Az egyetlen, igazi haladást csak a szeretet biztosítja. Az egyetlen változás, amelyre törekedni érdemes, a szívekben történő változás...”

A. de Mello nyomán, in: HÉZSER 2014

Felhasznált és ajánlott irodalom

BONHOEFFER, Dietrich 2022. *Jöjj velem! Elmélkedések minden napra*. Ford. Tiringer István. Harmat Kiadó – Luther Kiadó, Budapest.

Doktor Luther Márton Kis kátéja. Ford. Pröhle Károly. In: *Schmalkaldeni cikkek / Értekezés a pápa hatalmáról és elsőbbségéről / Kis káté / Nagy káté*. Luther Kiadó, Budapest, 2019. (Konkordiakönyv [KK]. A Magyarországi Evangélikus Egyház hitvallási iratai 4.)

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény iszentelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke – Luther Kiadó, Budapest.

JÁNOSSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás Magyarországi Evangélikus Lelkészek Közössége, Veszprém.

HÉZSER Gábor szerk. 2014. *Mindennapi és nem egészen mindennapi történetek, mindennapi és nem egészen mindennapi embereknek*. Kálvin Kiadó, Budapest.

VINE, W. E. 2000. *A Rómaiakhoz írt levél*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.

■ HORVÁTH-CSITÁRI BOGLÁRKA FLÓRA

Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap

► Róm 8,12–17

A fiúság Lelkét kaptuk

A vasárnap jellege: legyen meghatározó az igehirdetési alapige

A Szentháromság ünnepe utáni vasárnapok témáit a Pröhle-agenda a hitvallás Kis kátébeli magyarázata szerint jelölte: a Szentlélek elhív, megvilágosít, megszentel és megtart.¹ A megvilágosítás a 6–9. vasárnap témája.² Az igehirdetések tartalmi összefüggésére nézve segítség ez a megfigyelés. Mégsem az agendabeli cím határozza meg az igehirdetés tartalmát, hanem az alapige. JÁNOSSY Lajos is így válaszolja fel a vasárnapok jellegét (1944, 3. o.). Hasznos előkészítőink gyakorlata, hogy a vasárnap jellege felől közelítünk az alapigéhez, ha szem előtt tartjuk, hogy ez nem az első, hanem már egy második lépés. Ha pedig „[a]z ünneptelen félév »ünneptelen« ünnepe” (THURÁNSZKY 2021, 271. o.) ez a vasárnap, akkor éppen ennek az igének a legsajátosabb üzenetét szóltassa meg az igehirdetés.

Amit a textusról tudni kell

A levél első nagy egysége Istenről szól, aki a rendjét és törvényét a bűnös világon számonkéri (1,18–3,20), a második a Krisztusban minden ember számára megjelent igazságáról és kegyelméről (3,21–5,21). A harmadik a hitből fakadó új életről (Róm 6–8), amely felmérhetetlen ajándék az ember számára, de kilátástalannak tűnő küzdelemmel jár. Ezt az apostol drámai hangon

ecseteli (Róm 7,21–25). A 8. fejezet a bűnnek ezzel a tapasztalatával szemben a Krisztusban történt megszabadításra emlékeztet, amely lehetővé teszi, hogy Krisztusban új életre keljen az ember. Hangsúlyos az alapige első szava: *ezért* van és lehetséges az, hogy nem a test szerinti életnek vagyunk – fizetéseképtelen adósok módjára – kiszolgáltatva (12). Isten Lelke által nemcsak lehetséges a Lélek szerinti új, mert általa meg lehet ölni a test cselekedeteit, hanem kötelező is, sőt életfontosságú, mert szó szerint élet-halál múlik rajta (13). Isten Lelke az övéit vezérelve Isten fiaivá tesz (14), megszabadít a szolgai helyzettel járó félelemtől. Isten adja a Lelkét, tehát egyenesen felbátorítja az embert, hogy ne csak kérdezze, kicsoda szabadítja meg elveszett helyzetéből, vagy milyen bajok származnak abból, ha a dolgok így mennek tovább (7,24), hanem Istenhez mint Atyjához forduljon, és ne legyen kétsége, hogy valóban Isten gyermeke (15). A Lélek munkája bizonyosságot ad, mert nemcsak névadás, a hívő ugyanis részesül a fiúság velejáróiban, ami a félelemtől való szabaduláson és az Abbá (Atyám, egyes szám) megszólításon túl az embernek egész valóját is meghatározó, saját részévé váló, interiorizált tulajdonsága lesz. Nem formális dolog, hiszen „*maga a Lélek [...] a mi lelkünkkel együtt*” szólít meg, vagyis szinkronban, összhangban, nem felszínes, nem külsőleges, hanem bensőséges új viszony létesül, amely mentes a félelemtől, mert megerősítést kap (16). A 17. versben a háromszoros *szüm-* (örököstárs, *együtt* szenvedni, *együtt* megdicsőülni) erőteljesen hangsúlyozza a Krisztus általi Istenhez kötöttséget mint ígéretet, jelenbeli realitást és beteljesedést.

¹ Ezt a tagolást nem vette át az *Evangélikus istentisztelet – Liturgikus könyv*, 2007.

² MEKIS 2022, 271. o. utal a Kis káté magyarázatára.

A perikópa megértése

A szakasz a megelőzőknél nyomatékosabban hangsúlyozza Isten Lelkének munkáját az élet-újulásban, amikor nem annak elnyerésére, hanem annak megőrzésére figyel, de úgy, hogy közben azért „munkába és szolgálatba állít minket” (KARNER 1942, 56. o.). Az érintett ember helyzete tekint az apostol, aki ezért itt inkább bizonyul lelkipásztornak, mint teológusnak és dogmatikusnak, viszont Isten Lelkéről szólva teológiát művel, amikor annak munkáját Krisztus személyével kapcsolja össze.³

A *test szerinti élet* az uralom kényszerű átengedése érzékeinknek, ösztöneinknek, önző énünknek nemcsak testi, hanem lelki, pszichológiai értelemben is. Ellentéte negatív megfogalmazásban a test megöldöklése, pozitív értelemben pedig az élet Isten Lelkének vezérlete alatt, ami nemcsak vezetés, irányítás (Varga Zsigmond), hanem ösztönzés, indíttatás (Kámory), ahogy a pásztor juhokat vezetve terel (Jn 10,16). Ez a vezérlés egészen igényli az embert, mégsem szolgaság, ahol aprólékos előírások kicsinyes és gépies betartása az elvárás. De nem is a korlátatlan szabadság, hanem a fiúság Lelke, azaz radikális kritikai magatartás mindazzal szemben, ami bennünk nem Isten Lelke szerint való, ami test szerinti, és így az embernek a teljes belső azonosulásban kifejeződő elköteleződése Teremtője és Megváltója iránt. A Lélek vezérletére, amelyen élet vagy halál múlik, az új ember folyamatosan rászorul. De éppen fiúsága miatt bátran kiálthat Istenhez, és „hogyan tudunk imádkozni, egyúttal a bizonyossága is annak, hogy fiak vagyunk” (KARNER 1942, 57. o.).

Igehirdetési vázlat

A téma: „A fiúság Lelkét kaptuk”, amelynek kapcsán két ellenvetéssel kell szembenéznünk. Az

egyik, hogy a Szentlélekről szinte csak pünkösdi kapcsán szoktunk beszélni. Pedig sokkal gyakrabban kellene, hiszen a Bibliában sok fontos összefüggésben olvasunk róla, ezért említése nem szorítkozhat pünkösdre, a hitvallásban is ezért említjük minden alkalommal. A másik, hogy igazolható állítás-e, hogy megkaptuk mi, az éppen most és itt összegyűlt gyülekezet. Fontos: Pál nem azért állítja a gyülekezetéről, hogy a fiúság Lelkét kapta, mert még nem ismeri őket (viszályaikkal, bűneikkel, képmutatásukkal, gyengeségeikkel együtt), hanem azért, mert ismeri Jézus Krisztust, és nem szégyelli az ő evangéliumát, amelyet minden embernek kell hirdetnie (1,16). Mit jelent magunkra vagy gyülekezetünkre nézve, hogy Isten Lelkét kaptuk?

Nem vagyunk a test szerinti életnek elkötelezve Merészen igényes megállapítás ez. Mégis óatosan szabad kimondani. Félreérti, aki azt gondolja, hogy a hit igazságait emlegetve már egészen megújult. Kicsit olyan, mint az a laborlelet, amely semmi rendelleneset nem mutat, a betegség csírája mégis jelen van. Csak úgy igaz, hogy nem test szerint élünk, ha melléje tesszük: Isten Lelke vezérel.

De vezérli-e a gyülekezetünket, vezérel-e engem Isten Lelke? Kétféleképpen szoktuk érteni a Lélek vezetését. Az egyik, hogy az élet kisebb vagy nagyobb elágazásán döntésünkhöz utat mutat. Ez feltételezi, hogy minden helyzetben csak egyetlen döntés lehet Istennek tetsző azon túl, hogy hozzá hűségesek legyünk. A másik, amikor a Lélek vezetésére úgy gondolunk, hogy annak az eredménye mintakereszténység vagy -gyülekezet, ahol semmiféle elmarasztalásnak helye nincs, mert az a tökéletesség állapota. A Lélek vezérlete azonban nem állapotot jelez, hanem Isten Lelkének működését, küszködését velünk, értünk. A Lélek vezérlése (a szentírási és a hirdett igében) emlékeztet, hogy nem vagyunk adósai a testnek. Vagyis ráébreszt istengyermekségünkre. Feliaszt: ne higgyük el, hogy tehetetlen-

³ Adolf Deissmannra hivatkozik SCHMIDT 1962, 135. o.

nül ki vagyunk szolgáltatva az Istentől elszakadt ember – bűnös, önző, a maga kényelmét (vö. Bodrog Miklós verse) és hasznát hajszoló – életének, az ehhez tartozó kényszerűségeknek. Isten Lelke megláttatja a csábító és fenyegető veszélyeket, nem engedi elringatni magunkat ezekben, hanem arra késztet, hogy ajtót mutassunk azoknak, és erőnket mozgósítva álljunk ellent. Tapasztalatunk, hogy Isten Lelke ösztökél: befolyásolja gondolkodásunkat, mérlegre teszi és fegyelmezi szavainkat és tetteinket.

Isten Lelke a mi lelkünkkel együtt tesz bizonyosságot A fiúság mint Isten Lelkének ajándéka először megtanulandó teológiai tananyagnak vagy magyarázatra szoruló dogmatikai tételnek tűnik. Mégis inkább olyan megszólítás, amelyre az ember egész valójával rezonál. Megérinti, felemeli, visszhangozza, bensőleg azonosul vele, személyes meggyőződésévé válik (interiorizálódik).

A belső azonosulást fejezi ki a szolgáló-fiú ellentét. A szolgáló mértéke az előírás és a látszat: csak annyit tenni, amennyi elengedhetetlenül szükséges, és azt is csak addig, míg ellenőrzéstől kell tartani. Mivel az *amennyi* meghatározhatatlan, ezért a szolgáló életmód velejárója a bizonytalanság és a félelem, hogy rajtakapnak. A fiú (ami persze mindkét nemű gyermeket jelent) azonosul az Atyával, nem az előírásokat nézi csupán, egész valójával magáévá teszi, ami az Atya ajándéka. Az ő tetszését keresi, nem azért, hogy jutalmat kapjon, hanem azért, mert Atyjának tartja, szívből szereti őt és őerte felebarátait.

Az Isten Lelkével való azonosulás jele az imádság, amelyben megnyilatkozik és megvalósul újra és újra az az új viszony és helyzet, amely létrejön. Ez az imádság „kiált” Istenhez [...] nyíltan, örömmel és bátran” (KARNER 1942, 57. o.) – így jele, bizonyossága a Lélek ajándékának még akkor is, ha az imádkozásban (formai és tartalmi szempontból egyaránt) az egyénnek és a gyülekezetnek lehet és kell is fejlődni.

Isten Lelke a mennyei örökség reménységét és zálogát adja. Bár századokon keresztül sokan megtették, a mennyei örökség mibenlétét nem színezi ki az apostol, de a lényegét fejezi ki: Istennél és Krisztusnál lenni. Hasonló ez ahhoz az emberhez, aki egy káoszba süllyedt országban egy másik ország állampolgárságát és útlevelét bírja. Ez bizonyosságot jelent, hogy számontartják, segítségére sietnek, de nem ad felhatalmazást, hogy elmeneküljön, sem felmentést az alól, hogy kihúzza magát az emberi kötelezettségek alól, hanem inkább segíti, hogy félelem nélkül, szenvedéseket is vállalva helytálljon.

További javaslatok az istentisztelethez

Az evangéliumi lektió (Mt 7,15–23) azt veti el, ami a formális megfelelésre törekvésből, a szolgaság lelkéből fakad. Az ószövetségi lektió (Ézs 2,1–5) az alapjében említett örökség prófétai leírása.

A *Liturgikus könyvtől* eltérve az *Evangélius énekeskönyv* 464. és 236. énekét javaslom.

Egy lehetséges szószéki imádság: „Itt vagyok, Úr Jézusom, fogadj el magadénak, tied akarok lenni és maradni mindörökké. Szólj a te szolgálóhoz, és add, hogy engedelmeskedjem; mondd meg, mit kívánsz, és add, hogy abban kedvem teljék; terhelj meg, amivel tetszik, s add, hogy elviseljem; használj, amire akarsz, s add, hogy győzzem; parancsolj, amit akarsz, s amit parancsolsz, add meg; én ne legyek semmi, hogy egyedül te légy minden.” (Johannes Amos Comenius)

Illusztráció

VERS

A test szerint élet leírása is lehet Bodrog Miklós *Program* című verse.

Bodrog Miklós: *Program*

Bőrömről túl: mindent leváltani!
Különb világot adjatok nekem.
Körülöttem mi van, arra való,
hogyan vattába ölelje életem.

És óhajaid garmadája megfojt.
Koporsód lesz a túl szép tok, te szerszám!
Az vagy, mit adsz, s nem az, mi bugyolál.
Kelj föl és járj. Hisz munka hív ezerszám.

Felhasznált és ajánlott irodalom

DOERNE, Martin 1967. *Die Alten Episteln. Homiletische Auslegung*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin.

JÁNOSSY Lajos 1944. *Az egyházi év útmutatása*. Magánkiadás, Sopron.

KARNER Károly 1942. *Isten igazsága. Pál apostol levele a rómaiakhoz*. Keresztyén Igazság, Győr. (Az Újtestamentum szent iratai 6.)

MEKIS Ádám 2022. A világ legmegdöbbentőbb mondata. Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap. Mt 5,43–48. *Lelkipásztor*, 97. évf. 7. sz., 271–273. o.

SCHMIDT, Hans Wilhelm 1962. *Der Brief des Paulus an die Römer*. Evangelische Verlagsanstalt, Berlin. (Theologischer Handkommentar zum Neuen Testament, 6.)

THURÁNSZKY István 2021. Szeretni könnyű. Szentháromság ünnepe utáni 8. vasárnap. 1Jn 5,1–3. *Lelkipásztor*, 96. évf. 7. sz. 271–273. o.

■ REUSS ANDRÁS

TARTALOM

Mécses a te igéd

SZIGETHYÉ SZENTECZKI KATALIN: *Csak helytállni*

301

Tanulmányok

SZAKÁCS TAMÁS: *Luther vitája Kopernikusszal József 10,12–15 értelmezéséről. Geocentrikus és heliocentrikus exegézis a teológia és a csillagászat reformátoránál*

303

FABINY MÁRTON: *A vallási identitás vizsgálata az egyháztól eltávolodó fiatal felnőtteknél. Módszertani kísérlet – 2. rész*

317

SEFFER VALENTINA: *Szegyenkezem, tehát vagyok? Szegyen a pszichológiában teológiai kitekintéssel*

329

Figyelő

Krisztusban mindnyájan életre kelnek

SZÉCHEY NOÉMI – SZÉCHEY RITA: *In memoriam Széchezy Béla József (1933–2024)*

341

FABINY TAMÁS: *Emlékezzetek, fi gyeljetek! Igehirdetés Széchezy Béla József temetésén (Zsid 13,7)*

343

Az igehirdető műhelye

HANVAY ENIKŐ: *Szentháromság ünnepe után 5. vasárnap (1Pt 3,8–15[16–17])*

346

PFEIFER OTTÓ: *Szentháromság ünnepe után 6. vasárnap (Róm 6,3–11)*

350

HORVÁTH-CSITÁRI BOGLÁRKA FLÓRA: *Szentháromság ünnepe után 7. vasárnap (Róm 6,19–23)*

353

REUSS ANDRÁS: *Szentháromság ünnepe után 8. vasárnap (Róm 8,12–17)*

357

